

PARLAMENTĀRĀ
UZRAUDZĪBA
DROŠĪBAS NOZARĒ

Principi, mehānismi
un prakse

PARLAMENTĀRĀ UZRAUDZĪBA DROŠĪBAS NOZARĒ

Principi, mehānismi un prakse

“Vis consilii experts mole ruit sua”
(Spēks bez saprātīguma sabrūk pats zem sava svara)

Horācijs, Odas, 3, 4, 65

2004

UDK 342.3 (474.3)

Pa 550

IPU–DCAF rokasgrāmatas par parlamentāro uzraudzību drošības nozarē tapšanā piedalījās:

Galvenie redaktori

Filips Flurī (Šveice) un Anderss B. Džonsons (Zviedrija)

Redaktors un galvenais autors

Hanss Borns (Nīderlande)

Līdzstrādnieki

Aleksejs Arbatovs (Krievija), Žans–Kristofs Burkels (Francija), Eva Buža (ASV), Marina Kaparini (Kanāda), Umits Cizre (Turcija), Davids Darčiašvili (Gruzija), Jona Isava Elaigvu (Nigērija), Hanss–Piters Furrers (Šveice), Denize Garsija (Brazīlija), Suzanna Gavrilesku (Rumānija), Vilhelms Germans (Vācija), Ovens Grīns (Apvienotā Karaliste), Mirosļavs Hadžičs (Serbija un Melnkalne), Karls Haltiners (Šveice), Hainers Hengi (Šveice), Deivids Hobss (Apvienotā Karaliste), Jans Hoekema (Nīderlande), Rožē Hauzenga (Nīderlande), Andržejs Karkoška (Polija), Pīters Dž. Kellijs (ASV), Saimons Lanns (Apvienotā Karaliste), Toms Makdonalds (Apvienotā Karaliste), Dorijans Maršičs (Slovēnija), Džans Džakomo Migone (Itālija), Maikls F. Nūns (ASV), Aleksandrs Pikajevs (Krievija), Kristīna Pintā (Francija), Andreass Priferts (Vācija), Kristofers Sabatīni (ASV), Līliana Serbana (Rumānija), Ravīnders Pals Singhs (Indija), Anderss K. Sjastads (Norvēģija), Bauke Snūps (Nīderlande), Svitlana Svetova (Ukraina), Jānis Trapāns (Latvija), Matīass Tūlers (Argentīna), Marlēna Uršelere (Šveice), Pentī Vēnēnens (Somija), Biljana Vankovska (Maķedonija), Marija Vlahova (Čehijas Republika), Kaspers V. Vrūms (Nīderlande), Tamass Vahslers (Ungārija), Donna Vīnslova (Kanāda), Herberts Vulfs (Vācija).

Redaktoru padome

Villems van Ekelens (Nīderlande), Andreass Gross (Šveice), Mirosļavs Filipovičs (Serbija un Melnkalne), Stepans Sulakšīns (Krievija), Dimitro Tabačņiks (Ukraina), Ahmads Husni Hanadzla (Malaizija), Adeseje Ogunleve (Nigērija) un Elisaveta Papadimitriou (Griekija) – Starpparlamentu savienības Politisko jautājumu, starptautiskās drošības un atbrūošanās komitejas locekļi – un Besa Mugo (Kenija) un Rikardo Vazkess (Argentīna), Starpparlamentu savienības Parlamentāro, juridisko un cilvēktiesību jautājumu komitejas locekļi.

Valodas redaktors

Olīvers Veitss (Apvienotā Karaliste)

Oriģināls angļu valodā, Ženēva, 2003

Sagatavota iespiešanai SIA “Tapals”. Reģ. apl. Nr. 2-0115. Adrese – Daugavgrīvas ielā 36–9, Rīgā, LV–1048, tālr. 7602672. Iespiesta un iesieta a/s “Preses nams”.

ISBN 9984–720–60–8

© Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija, 2004

Ievads

Tā kā drošība ir ļoti svarīga cilvēku labklājībai, ir svarīgi, lai viņu viedokļi tiktu atspoguļoti valsts drošības politikā. Tai jāietver pamata vērtības un principi saistībā ar drošību, ko valsts cenšas veicināt un aizsargāt.

Tādējādi ir skaidri redzams, ka parlamentā ievēlētajiem tautas pārstāvjiem cieši jāsadarbojas ar valdību un drošības nozari. Tomēr, visiem strādājot vienam mērķim, šo dažādo elementu lomas ir ievērojami atšķirīgas, un tām tādām arī jābūt. Parlaments ir atbildīgs par juridisko parametru izstrādi, budžeta pieņemšanu un drošības pasākumu pārraudzību. Tas šos pienākumus pilnvērtīgi var veikt tikai tad, ja tam ir plaša piekļuve informācijai, vajadzīgās tehniskās zināšanas, kā arī spēja un vēlme likt valdībai atskaitīties par savu darbu. Savukārt šim nolūkam nepieciešama tāda sociālā struktūra, kuras pamatā ir uzticēšanās un dialogs.

Čīlē sabiedrības un bruņoto spēku attiecības gadu gaitā ir uzlabojušās. Šodien starptautiskā sabiedrība Čīlē var vērot savstarpējas cieņas un sadarbības gaisotni, kas, mēs ceram, tiks vēl vairāk nostiprināta nākotnē. Esam pārliecināti, ka šī rokasgrāmata palīdzēs nodrošināt, ka visi galvenie dalībnieki drošības nozarē kopīgi pieliks savas pūles, lai darbotos visu iedzīvotāju kopīgam labumam.

Senators Serdzio Paezs Verdugo
Starpparlamentu savienības padomes priekšsēdētājs

Priekšvārds

Kopš neatminamiem laikiem valsts suverenitāte un drošība tikušas uzskatītas par dzīvotspējīgas valsts pamatakmeņiem. Mūsdienās cilvēku un iestāžu loma, kuru uzdevums ir sniegt drošību, ievērojami mainās. Jauni bruņotu konfliktu veidi un pieaugoša saikne starp valstīm liek piemērot novatoriskus risinājumus un jauna veida domāšanu par pašu drošības jēdzienu. 2001. gada 11. septembra uzbrukumi un to sekas ir tikai to pastiprinājušas.

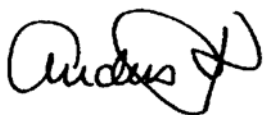
Efektīva parlamentārā uzraudzība tādēļ ir kļuvusi vēl nozīmīgāka, lai nodrošinātu, ka šie jaunie risinājumi tiek veidoti un ieviesti pilnīgi caurskatāmi un atbildīgi. Ja šādas uzraudzības nav, pastāv briesmas, ka drošības dienesti varētu pārprast savu uzdevumu un darboties kā valsts valstī, vai nu uzliekot lielu slogu nepietiekamiem resursiem, vai izrādot pārliecīgu politisko un ekonomisko ietekmi. Tie var kavēt demokratizāciju un pat palielināt konflikta iespējamību. Lai gan sabiedrības pārejas periodā, kara un krīzes apstākļos ir īpaši pakļautas šādam riskam, arī stabilām demokrātijām nākas pacīnīties ar civilmilitāro attiecību jautājumiem, tās pārveidojot un vadot, lai spētu turēties līdzī mainīgajai drošības videi.

Drošības nozares raksturs un dinamika ir īpašs izaicinājums efektīvai parlamentārai uzraudzībai. Bieži ļoti tehnisku jautājumu dažādība, drošības personāla ievērojamais apjoms un sarežģītā organizācija un, nereti, slepenības likumi, noteikumi un prakse mazina deputātu darba efektivitāti, ja tie nevar izmantot neatkarīgus pētījumus un ekspertīzi.

Šādos apstākļos Starpparlamentu savienība (*IPU*) un Ženēvas Centrs demokrātiskai kontrolei pār bruņotajiem spēkiem (*DCAF*) ir vienojušies par praktisku vajadzību pēc koncentrēta un pieejama materiāla, kas sniegtu visaptverošu informāciju par praksi un mehānismiem, kuri varētu nodrošināt parlamenta ieguldījumu drošības uzraudzībā. Šī rokasgrāmata ir minētās idejas īstenojums. Tās sastādīšanas procesā pie teksta ir piestrādājuši un to noslīpējuši deputātu redaktoru padome, un to ir pārbaudījuši dažādi eksperti.

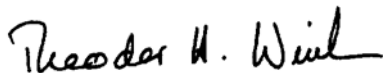
Rokasgrāmata ir uzrakstīta, pieņemot, ka nepastāv viens vienīgs parlamentārās uzraudzības modelis, kas darbojas visās valstīs. Noteikumi un prakse, kas pieņemta un efektīva vienā valstī, var būt nepieņemama vai nesvarīga citā. Turklāt visiem parlamentiem nav vienādas pilnvaras. Ņemot vērā šos dažādos apstākļus, daži no ieteikumiem šajā rokasgrāmatā var neizbēgami izrādīties pārlieku ideālistiski.

Vienlaikus drošības jautājumu sarežģītība neļauj aplūkot visus aspektus vienā grāmatā. Tādēļ rokasgrāmata jāuzskata par plašu ievadu, lai sekmētu parlamentāro uzraudzību drošības nozarē, kurš, cerams, aicinās lasītāju veikt tālākus pētījumus. Visbeidzot, mēs ceram, ka šī publikācija palīdzēs nodrošināt, ka drošības politika un prakse patiesi atspoguļo to cilvēku cerības, kuriem tās kalpo.

Anderss B. Džonsons

Starpparlamentu savienības
ģenerālsēkretārs

Vēstnieks Dr. Teodors H. Vinklers

Ženēvas Centra demokrātiskai kontrolei
pār bruņotajiem spēkiem direktors

Kas šajā rokasgrāmatā atrodams?

Rokasgrāmatai ir astoņas iedaļas, katra ar vairākām nodaļām, un to var lasīt divos dažādos veidos. Izlasot visu rokasgrāmatu, jūs gūsiet plašu un visaptverošu izpratni par drošības jautājumiem un parlamentārās uzraudzības lomu. Tomēr var izvēlēties lasīt tikai tās iedaļas un nodaļas, kas lasītājam interesē visvairāk. Šim nolūkam lieliski palīdzēs rādītājs un dažādās atsaucēs.

Visā rokasgrāmatā ir atsevišķi izceltas ailes, kas paskaidro sarežģītus jautājumus pamattekstā, sniedz tiesību aktu vai noteikumu piemērus un apraksta, kāda ir prakse parlamentārajai uzraudzībai drošības nozarē dažādās valstīs. Vairumam nodaļu beigās ir iedaļa ar nosaukumu *Ko Jūs varat darīt kā deputāts*, kur sniegti konkrēti ieteikumi. Tomēr, kā jau norādīts iepriekš, šie ieteikumi jāskata valsts kontekstā.

Pirmajās divās iedaļās izklāstīts parlamentārās uzraudzības drošības nozarē izpētes teorētiskais un analītiskais pamats. I iedaļa koncentrējas uz mainīgo drošības jēdzienu un sniedz vispārēju pārskatu par parlamenta un citu valsts iestāžu lomu drošības jautājumos. Galvenie apskatītie jautājumi I iedaļā ir šādi:

- ▶ Kādi ir nesenie notikumi drošības vidē?
- ▶ Kādi ir tā saucamie jaunie draudi un risinājumi?
- ▶ Kādēļ drošības nozarē vajadzīga parlamentārā uzraudzība?
- ▶ Kādi ir drošības nozares demokrātiskas pārvaldības galvenie principi?
- ▶ Kāda ir parlamenta loma iepretim valdībai un tiesu varai?

II iedaļā aprakstīti visi valsts drošības politikas cikla posmi, kā arī starptautiskie noteikumi, kas saistās ar valsts drošības politiku. II iedaļas pēdējās divās nodaļās aprakstīta pilsoniskās sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu loma, kā arī skatījums uz drošības jautājumiem no dzimumu viedokļa. Galvenie aplūkojamie jautājumi ir šādi:

- ▶ Kāda ir parlamenta loma lēmumos saistībā ar valsts drošības politiku?
- ▶ Kā starptautiskie tiesību akti ierobežo vai veicina iespējas attiecībā uz valsts drošības politiku?
- ▶ Kā pilsoniskā sabiedrība un plašsaziņas līdzekļi ir saistīti ar drošības nozari un kā parlaments var izmantot to dažādos pienosumus?
- ▶ Kā sazināties ar sabiedrību par drošības jautājumiem?
- ▶ Kāda ir sieviešu loma drošības nozarē?

III iedaļā ir apraksts par konkrētām personām drošības nozarē, tostarp militārajā, policijas un izlūkošanas dienestā, citās valsts militārajās organizācijās un privātajās drošības firmās.

- ▶ Kādas ir katra drošības dienesta galvenās funkcijas un specifika?
- ▶ Kādi iekšējie un politiskie atskaites mehānismi ir vajadzīgi?
- ▶ Kā parlamenti var nodrošināt efektīvu drošības dienestu uzraudzību?

IV iedaļā pētīti tie instrumenti, ko parlamenti var izmantot, lai uzraudzītu drošības nozari, un sniegtas atbildes arī uz šādiem jautājumiem:

- ▶ Kādus instrumentus parlamenti var izmantot drošības nozares uzraudzības nodrošināšanai?
- ▶ Kā var uzlabot parlamenta kompetenci drošības jautājumos?

- ▶ Kāda loma ir parlamentārajām izmeklēšanām un parlamenta sanāksmēm par drošības jautājumiem?
- ▶ Kā efektīvāk darboties aizsardzības komitejām?
- ▶ Kāda ir ombuda loma?
- ▶ Kā ombuds darbojas aizsardzības nozarē?
- ▶ Kādēļ deputātiem būtu jāapmeklē drošības dienesti?

V iedaļā norādīti apstākļi, kas rada īpašu izaicinājumu drošībai, piemēram, ārkārtas stāvokļi, draudi iekšējai drošībai, terorisms un datornoziedzība. Tajā arī pasvītroti dažādi aspekti attiecībā uz piedalīšanos starptautiskās miera atbalsta misijās, kuras bieži notiek vietās, kur drošības nav nemaz vai, labākajā gadījumā, tā ir trausla. Tādējādi V iedaļā aplūkoti arī šādi jautājumi:

- ▶ Kā saglabāt trauslo līdzsvaru starp ārkārtas stāvokli un iekšējās drošības saglabāšanu un cilvēktiesību ievērošanu?
- ▶ Kāds ir ārkārtas stāvokļa mērķis un ierobežojumi?
- ▶ Kādas ir izmaiņas kopš 11. septembra notikumiem? Kā atšķirt terorismu no pamatotiem demokrātiskiem protestiem? Kādas sekas tie atstāj uz valstu starptautisko drošību? Kāda šajā jomā ir parlamenta loma?
- ▶ Kāda ir nozīme parlamenta iesaistei lēmumos nosūtīt karaspēku uz ārvalstīm starptautiskās miera atbalsta operācijās?

VI, VII un VIII iedaļā analizēti trīs resursu kopumi saistībā ar drošības nozari. VI iedaļa koncentrējas uz aizsardzības budžetu un tā kontroli, ko veic gan parlaments, gan, *a posteriori*, valsts revīzijas struktūras.

- ▶ Kā budžets var būt viens no galvenajiem drošības elementiem?
- ▶ Kā caurskatāmības un atbildības principi attiecināmi uz budžetu drošības nozarē?
- ▶ Kādi ir nosacījumi drošības nozares budžeta pareizai uzraudzībai?
- ▶ Kā veikt revīzijas drošības nozarē? Kādēļ svarīga ir neatkarīga revīzija un kā tā notiek?

VII iedaļa ir par drošības nozares personālu, un tās mērķis ir palīdzēt parlamentiem izstrādāt noteikumus attiecībā uz dienestu personāla pieņemšanu darbā, atlasi un apmācību, pensionēšanos un pensiju režīmiem, obligāto militāro dienestu un alternatīvo dienestu.

- ▶ Kā personālam drošības nozarē ieaudzināt demokrātiskās vērtības?
- ▶ Vai dienestu personāls var dibināt militāras apvienības?
- ▶ Kāda ir šīs nozares profesionālā ētika?
- ▶ Kā dažādās valstīs ir izveidots obligātais militārais dienests un alternatīvais dienests?
- ▶ Vai dienestu personālam ir uzvedības kodeksi? Vai ir kādi starptautiski standarti?
- ▶ Kādi personāla vadības aspekti šajā nozarē ir svarīgi deputātiem?

Visbeidzot, VIII iedaļā aprakstīti drošības nozares materiālie resursi, īpaši apgāde (ko un no kā iegādāties), ieroču tirdzniecība un nodošana.

- ▶ Kādi ir juridiskie ierobežojumi?
- ▶ Ko nozīmē visaptveroša lēmumu pieņemšana apgādes jomā?
- ▶ Kādi apstākļi attaisno slepenību?
- ▶ Kā parlaments var izvērtēt šos jautājumus?

Saturs

Autoru saraksts	2
Ievads	3
Priekšvārds	5
Kas šajā rokasgrāmatā atrodams	7

I iedaļa

Mainīgie drošības jēdzieni un dalībnieki: izaicinājums parlamentiem

1. nodaļa – Mainīga drošība mainīgā pasaulē	13
2. nodaļa – Parlamentārās uzraudzības nozīme	16
3. nodaļa – Parlamenta un citu valsts iestāžu lomas un pienākumi	18

II iedaļa

Valsts drošības politikas uzraudzība

4. nodaļa – Valsts drošības politikas veidošana	22
5. nodaļa – Valsts drošības politika un starptautiskie noteikumi	26
6. nodaļa – Pilsoniskās sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu loma	30
7. nodaļa – Dzimumu aspekts drošības politikā	38

III iedaļa

Drošības nozares galvenie operatīvie komponenti

8. nodaļa – Bruņotie spēki	45
9. nodaļa – Citas valsts militārās struktūras	50
10. nodaļa – Policijas struktūras	51
11. nodaļa – Slepenie un izlūkošanas dienesti	54
12. nodaļa – Privātas drošības un militāras firmas	60

IV iedaļa

Valsts drošība zem parlamenta lupas: nosacījumi un mehānismi

13. nodaļa – Nosacījumi, lai parlamentārā uzraudzība būtu efektīva	64
14. nodaļa – Parlamentārie mehānismi, ko piemēro drošības nozarē	69
15. nodaļa – Parlamentārās aizsardzības vai drošības komitejas	75
16. nodaļa – Ombuds	78
17. nodaļa – Vīzītes drošības dienestos	82

V iedaļa

Drošības dienestu uzraudzība, kad tie atrodas darbībā: īpaši apstākļi un operācijas

18. nodaļa – Ārkārtas stāvokļi	86
19. nodaļa – Valsts iekšējās drošības saglabāšana	89
20. nodaļa – Terorisms	93

21. nodaļa	– Drošība un informācijas tehnoloģijas: jauni instrumenti un izaicinājumi	102
22. nodaļa	– Starptautiskās miera misijas	105

VI iedaļa

Finanšu resursi:

kā saistībā ar drošību panākt efektīvu budžeta kontroli

23. nodaļa	– Drošība, parlamenta pilnvaras finanšu jomā un budžeta process saistībā ar drošību	113
24. nodaļa	– Ar drošību saistītu valsts budžeta izdevumu revīzija	125

VII iedaļa

Cilvēkresursi drošības nozarē: profesionālisma un demokrātiskas uzraudzības nodrošināšana

25. nodaļa	– Demokrātisko vērtību sekmēšana drošības nozarē	130
26. nodaļa	– Personāla vadība drošības nozarē	140
27. nodaļa	– Obligātais militārais dienests un atsacīšanās iet dienestā idejiskas pārliecības dēļ	142

VIII iedaļa

Materiālie resursi: darījumu ar ieročiem un to iegādes efektīvas uzraudzības nodrošināšana

28. nodaļa	– Ieroču un militārā aprīkojuma iegāde	150
29. nodaļa	– Ieroču tirdzniecība un darījumi ar ieročiem	155
Kas ir Starpparlamentu savienība?		166
Ženēvas Centrs demokrātiskai kontrolei pār bruņotajiem spēkiem (<i>DCAF</i>)		167

Ailes

1. aile.	Citi drošības apdraudējumi mūsdienās, kopā vai atsevišķi	14
2. aile.	Dažādi drošības režīmu veidi	15
3. aile.	Trīs valsts varu iespējamās funkcijas attiecībā uz drošības nozari	19
4. aile.	Laba pārvaldība – nozīmīga vērtība demokrātiskai uzraudzībai drošības nozarē	21
5. aile.	Jautājumi par valsts drošības politiku	22
6. aile.	Tieša demokrātija un starptautisku līgumu un citu nozīmīgu nolīgumu ratifikācija: Šveice	29
7. aile.	Pilsoniskā sabiedrība Latīņamerikā: praktisks piemērs pilsoniskās sabiedrības organizāciju lomai un nozīmei	31
8. aile.	Jauni kara paveidi: grūti laiki preses brīvībai	33
9. aile.	Preses brīvība pēc 2001. gada 11. septembra	34
10. aile.	Parlamenta tīmekļa vietnes	35
11. aile.	Parlamenti un plašsaziņas līdzekļi	36
12. aile.	Dzimuma jautājums miera procesos	39
13. aile.	Skats no dzimumu perspektīvas uz miera operācijām un procesiem	39
14. aile.	Karavīru sieviešu skaits: NATO valstu piemēri	41

15. aile.	Sieviešu iesaiste drošības politikā kā daļa no integrētās pieejas dzimumu līdztiesības īstenošanai	42
16. aile.	Jaunas dimensijas un izaicinājumi, kas rodas ar sieviešu iekļaušanu drošības nozarē	42
17. aile.	Valstis bez bruņotajiem spēkiem	45
18. aile.	Aizsardzības sistēmas reforma: kāds ir tās nolūks?	46
19. aile.	Bruņoto spēku izmantošana civilajai tiesībaizsardzībai Dienvidāfrikā	48
20. aile.	Citu valsts militāru struktūru piemēri atsevišķās valstīs	50
21. aile.	Demokrātiskas kārtības nodrošināšanas galvenās iezīmes	52
22. aile.	Bīstami sagrozījumi un apstākļi	53
23. aile.	Kārtības nodrošināšana Eritrejā: situācija attīstībā	53
24. aile.	Parlaments un izlūkošanas dienestiem piešķirtais īpašais finansējums: Argentīnas piemērs	55
25. aile.	To parlamentāro komiteju prakse, kuras strādā ar klasificētiem dokumentiem	56
26. aile.	Privātas drošības un militāras firmas un dažas iespējamās briesmas demokrātijai	60
27. aile.	Instrumenti, ko parlaments var izmantot, lai nodrošinātu demokrātisku uzraudzību drošības nozarē	65
28. aile.	Visaptveroša pieeja parlamentārajai uzraudzībai drošības nozarē . . .	67
29. aile.	Mehānismi un prakse, kā veicināt parlamenta speciālās zināšanas par drošības jautājumiem: daži ieteikumi	68
30. aile.	Parastie elementi parlamenta mehānismā un procedūrās izpildvaras uzraudzībai	70
31. aile.	Ieteikumi efektīvai jautājumu uzdošanai	71
32. aile.	Parlamentāro izmeklēšanas komiteju galvenās iezīmes	73
33. aile.	Izmeklēšanas komisija par Kanādas spēku izvietojumu Somālijā: parlamenta ziņojumu par drošības jautājumiem sabiedriskās ietekmes piemērs	74
34. aile.	Aizsardzības un drošības jautājumu parlamentārās komitejas iespējamie galvenie uzdevumi	76
35. aile.	Stortinga (Norvēģijas parlamenta) Ārlietu komitejas un Aizsardzības komitejas kopējās sanāksmes	77
36. aile.	Ombuds	79
37. aile.	Pārskats par ombudiem aizsardzības jomā dažās valstīs	81
38. aile.	Vācijas Bruņoto spēku parlamentārais komisārs	92
39. aile.	Argentīnas piemērs	83
40. aile.	Konvencijas pret spīdzināšanu fakultatīvais protokols paplašina iespējas apmeklēt drošības dienestus	83
41. aile.	Ārkārtas stāvokļi: mērķis un principi	87
42. aile.	Drošības un demokrātijas saglabāšana	91
43. aile.	Traucējumi ar nopietnām sekām	92
44. aile.	ANO Drošības padomes reakcija uz 11. septembra notikumiem . . .	94
45. aile.	Cīņa pret terorismu	96
46. aile.	Konvencija privātpersonu aizsardzībai attiecībā uz personas datu automātisku apstrādi (ELS Nr. 108)	103
47. aile.	Miera atjaunošana, miera uzturēšana, miera īstenošana, miera veidošana: dažas noderīgas ANO definīcijas	105

48. aile.	ANO miera operāciju izvietojanas pakāpeniskais process	109
49. aile.	Iesaistes noteikumi miera misijās	109
50. aile.	ANO miera uzturētāju apmācība	111
51. aile.	Budžets: svarīgs demokrātiskās pārvaldības instruments	113
52. aile.	Kādēļ parlamentam aktīvi jāiesaistās budžeta procesā?	114
53. aile.	Aizsardzības izdevumi % no IKP dažādās pasaules daļās un atsevišķās valstīs	115
54. aile.	Plānošanas, programmēšanas un budžeta veidošanas sistēma (PPBS)	117
55. aile.	Aizsardzības budžeta galvenās sastāvdaļas: Spānijas aizsardzības budžets 2002. gadā	119
56. aile.	Galvenie šķēršļi caurskatāmā drošības nozares budžeta veidošanai .	120
57. aile.	Trīs klasifikācijas līmeņi drošības nozares budžetā	121
58. aile.	Galvenās problēmas, kas ierobežo efektīvu drošības nozares budžeta kontroli	122
59. aile.	Aizsardzības budžeta prakse dažās Dienvidaustrumeiropas valstīs . .	123
60. aile.	Valsts kontrolieris	125
61. aile.	Apvienotās Karalistes Valsts revīzijas biroja loma parlamentārajā uzraudzībā drošības nozarē	127
62. aile.	Gruzijas parlaments un budžeta kontrole	128
63. aile.	Eiropas Padomes ieteikums par bruņoto spēku profesionālā personāla locekļu tiesībām apvienoties	132
64. aile.	Vadība un pilsoniskā izglītība Vācijas bruņotajos spēkos: “Innere Führung” principi	135
65. aile.	Tiesibaizsardzības amatpersonu rīcības kodekss	136
66. aile.	EDSO Rīcības kodekss attiecībā uz drošības politiski militārajiem aspektiem (1994): galvenās iezīmes	137
67. aile.	Personāla vadība: svarīgākais deputātiem	140
68. aile.	Militārais dienests pasaulē	143
69. aile.	Ārpusreglamenta attiecības obligātajā dienestā	145
70. aile.	ANO Cilvēktiesību komisijas Rezolūcija Nr. 1998/77: idejiskā pārliecība pret militāro dienestu	147
71. aile.	Alternatīvais dienests: Šveice	148
72. aile.	Kādēļ deputātiem būtu jāpievēršas ieroču iegādes jautājumiem . . .	151
73. aile.	Vājas vai neskaidras ieroču iegādes pamatnostādnes vai ļoti konfidenciāli iegādes procesi var novest pie...	152
74. aile.	Nīderlandes iegāžu politika aizsardzības nozarē: parlamentārās uzraudzības dimensija	153
75. aile.	Darījumi ar ieročiem: definīcija	155
76. aile.	Reģionālie nolīgumi par darījumiem ar ieročiem	156
77. aile.	Kā padarīt ieroču sankcijas “gudrākas” – ko var darīt parlamenti? .	159
78. aile.	Tirdzniecība ar pāri palikušajiem ieročiem: atbrūņošanās negatīvais blakusprodukts	160
79. aile.	Tirdzniecības ar kājnīku ieročiem provizorisks skaitļi	161
80. aile.	ANO rīcības programma pret nelikumīgu tirdzniecību ar kājnīku un vieglajiem ieročiem: galvenie punkti deputātiem	161
81. aile.	Parlamenta loma ieroču eksporta kontrolē: caurskatāmība un atbildība ES valstīs	163

I iedaļa

Mainīgie drošības jēdzieni un dalībnieki: izaicinājums parlamentiem

1. nodaļa

Mainīga drošība mainīgā pasaulē

Pēdējo desmit gadu laikā globālā drošības situācija ir dramatiski mainījusies. Vecie draudi ir pagaisuši, bet to vietu ir ieņēmuši jauni un biedējoši izaicinājumi. Tas rosina uz jauna veida domāšanu par pašiem jēdzieniem, kas ir drošības, konflikta un miera pamatā.

Miers un drošība demokrātijās

Ne visi konflikti apdraud mieru un drošību. Katrā sabiedrībā pastāv konkurējoši un bieži pat konfliktējoši viedokļi par plašu jautājumu loku. Demokrātijā vārda brīvība ļauj cilvēkiem paust savus uzskatus saviem ievēlētajiem pārstāvjiem. Savukārt to uzdevums ir apspriest un izvērtēt attiecīgos jautājumus atklātās diskusijās. Šāda procedūra ļauj demokrātijām novērst konfliktus un meklēt dzīvotspējīgus kompromisus, kuriem būtu plašas sabiedrības atbalsts. Nav noslēpums, ka tur, kur nav pareizi darbojošos demokrātisku iestāžu, spriedze bieži kļūst nekontrolējama un pāraug varmācīgos konfliktos. Tā kā demokrātijā jau ir “iebūvēts” konfliktu novēršanas mehānisms, to uzskata par tieši saistītu ar mieru un drošību.

Šī saikne ir patiesa vēl kāda iemesla dēļ: ir vispāratzīts, ka drošība nav pašmērķis, bet gan tai jākalpo tautas labklājībai. Demokrātija, kas sakņojas efektīvā parlamenta darbā, visdrīzāk spēs nodrošināt praktisku jēgu šai domai:

“Kopienas, reģiona, nācijas, valsts suverenitātei ir jēga tikai tad, ja tai pamatā ir viena patiesa suverenitāte – cilvēka suverenitāte.”

(Vāclavs Havels)

Valsts drošība, kas koncentrējas uz valsts aizsardzību, “kļūst” par cilvēka drošību, kur galvenais ir persona un sabiedrība. Praktiski tas ir licis valstīm paplašināt savu reakciju uz drošības apdraudējumiem, ietverot

- ✓ **preventīvu rīcību:** iniciatīvu novērst konfliktu sākšanos, piemēram, konfliktu risināšanu un miera iedibināšanu;
- ✓ **iejaukšanos:** ārkārtas gadījumos, kad citi līdzekļi nepalīdz, iejaukšanos iekšējos konfliktos, lai aizsargātu apdraudētus iedzīvotājus;
- ✓ **reakciju:** palīdzības pasākumus, kas vajadzīgi pilsoņu kara laikā vai pēc tā, lai sniegtu atbalstu civiliedzīvotājiem, kas cieš no kara sekām. Tas ietver noņemtu celšanu pārvietotām personām, patvēruma piešķiršanu bēgļiem vai sniedzot atbalstu.

No militārās drošības uz visaptverošu drošību

Koncentrēšanās pāreja uz “cilvēka drošību” iet roku rokā ar drošības jēdziena paplašināšanu ārpus tikai un vienīgi militāriem apsvērumiem. Aizvien vairāk cilvēku piekrīt apgalvojumam, ka drošības jautājums jāskata visaptverošā veidā, ņemot vērā arī nemilitārus faktorus (sk. 1. aili).

1. aile

Citi drošības apdraudējumi mūsdienās, kopā vai atsevišķi, ietver arī...

- ▶ **politiskos draudus**, piemēram, iekšēju politisko nestabilitāti, bankrotējušas valstis, terorismu un cilvēktiesību pārkāpumus;
- ▶ **ekonomiskus draudus**, piemēram, nabadzību, pieaugošo atšķirību starp nabadzīgajām un bagātīgajām valstīm, starptautisko finansiālo lejupslīdi, ekonomiski spēcīgas vai nestabilas kaimiņvalsts ietekmi, pirātismu;
- ▶ **vides vai cilvēku izraisītus draudus**, piemēram, kodolkatastrofas, globālās ekoloģiskās izmaiņas, zemes un ūdens kvalitātes pasliktināšanos, pārtikas un citu resursu trūkumu;
- ▶ **sociālos draudus**, piemēram, konfliktus starp mazākumā un vairākumā esošajiem, pārapdzīvotību, organizēto noziedzību, starptautisko narkotiku tirdzniecību, nelegālu tirdzniecību, nekontrolētu masu migrāciju, slimības.

Plašāka drošības jēdziena priekšrocība ir tāda, ka tas sniedz visaptverošāku izpratni par drošības apdraudējumiem un vajadzīgajiem risinājumiem. Savukārt trūkums ir tāds, ka drošības dienesti, kas ietver visas organizācijas, kurām ir likumīgas pilnvaras lietot spēku, likt lietot spēku vai draudēt ar spēka pielietošanu, lai aizsargātu valsti un iedzīvotājus, var kļūt pārāk vareni, ja tie kļūst aktīvi nemilitārās sabiedrības jomās. Turklāt drošības nozarei var nebūt vajadzīgo zināšanu, lai reaģētu uz šiem jaunajiem izaicinājumiem.

No atsevišķas valsts drošības uz drošības sadarbību starp valstīm

Doma, ka valsts drošība nav sasniedzama, katram rūpējoties tikai par sevi, bet ka vajadzīga drošības sadarbība starp valstīm, ir jau ļoti sena. Deviņpadsmitajā gadsimtā dominēja “spēku līdzsvara” pieeja. Divdesmitajā gadsimtā plauka un zēla ne tikai kolektīvās drošības organizācijas, piemēram, Nāciju Līga un tās sekotāja ANO, bet arī kolektīvās aizsardzības organizācijas, piemēram, NATO.

Kopš Aukstā kara beigām iekšējo konfliktu skaits ir strauji palielinājies. Kopš nesena laika pirmās ziņu lappuses aizņem terorisms. Globalizācija ir pastiprinājusi valstu savstarpējo atkarību, tostarp arī drošības jomā. Mūsdienās draudi vienas valsts drošībai var viegli pārplūst uz citām un destabilizēt reģiona vai pat visas pasaules mieru. Šī jaunā realitāte kopā ar drošības jēdziena paplašināšanu dod tālāku impulsu starptautiskajai sadarbībai drošības jomā.

2. aile

Dažādi drošības režīmu veidi

► Kolektīvā aizsardzība

Kolektīvā aizsardzība ir līgums, kurā divas vai vairākas valstis apsola palīdzēt cita citai ārēja uzbrukuma gadījumā. Pazīstamākie šā drošības režīma piemēri ir NATO un Amerikas valstu organizācija.

► Kolektīvā drošība

Šajā sistēmā attiecīgā kopiena apņemas atteikties no spēka lietošanas un palīdzēt tam kopienas loceklim, pret kuru spēku piemēro cits kopienas loceklis. Šī sistēma nodrošina reakciju ar spēku no starptautiskās sabiedrības puses, ja tiek pārkāpts starptautiskais miers. Pretēji kolektīvajai aizsardzībai kolektīvā drošība ir vērstā pret uzbrukumu kopienas iekšienē. Tipisks kolektīvās drošības sistēmas piemērs ir ANO. Atbilstīgi ANO Hartas 41. un 42. pantam starptautiskajai sabiedrībai ir jāizdara spiediens uz miera pārkāpēju, un tas var būt nemilitāra ietekmēšana vai militāra spēka lietošana.

Avots: Bruno Simma, The Charter of the United Nations, 1995.

► Kooperatīvā drošība

Kooperatīvā drošība saista kolektīvo drošību ar visaptverošu pieeju drošībai. To var definēt kā “plašu pieeju drošībai, kas ir daudzdimensionāla, uzsver pārliecināšanu, nevis atturēšanu, ir iekļaujoša, nevis izslēdzoša, nav ierobežota attiecībā uz dalībniekiem, dod priekšroku daudzpusējai, nevis divpusējai pieejai, neizvēlas militārus risinājumus, ja iespējami nemilitāri risinājumi, pieņem, ka valstis ir galvenie dalībnieki drošības sistēmā, bet piekrīt, ka nevalstiskajiem dalībniekiem arī var būt nozīmīga loma, neprasa veidot formālas drošības institūcijas, bet arī tās nenoliedz, un galvenokārt uzsver to vērtību, kāda ir paraduma veidošanai izmantot daudzpusēju dialogu”.

Avots: Gareth Evans, Cooperating for Peace, 1993.

“Kolektīvās drošības režīms” ir viena no visplašākajām sadarbības formām. Turklāt mazāk saistoša drošības sadarbība pastāv divpusēju un daudzpusēju vienošanos tiklos bez kādas formālas vai noteicošas militāras organizācijas.

Lēmumam pievienoties drošības sadarbības organizācijai un, jo īpaši, kolektīvās drošības organizācijai, ir spēcīga ietekme uz valsts drošības situāciju. Principā šāda sadarbība sekmē valsts drošību, jo tā nodrošina kolektīvu “dūri” pret apdraudējumu. Tomēr dalībai ir arī sava cena: valstij ir pienākums pielāgoties alianses mērķiem un prasībām, tādējādi ierobežojot tās iespējas veidot savu valsts drošības politiku. Turklāt tas ietekmē parlamentāro uzraudzību, jo lēmumu pieņemšanas process daļēji pāriet no valsts uz starptautisko līmeni.

2. nodaļa

Parlamentārās uzraudzības nozīme

Ir plaši izplatīta pārliecība, ka drošības politika ir dabīgs izpildvaras uzdevums, jo tai ir vajadzīgās zināšanas un spēja ātri darboties. Parlamentu parasti uzskata par mazāk piemērotu iestādi drošības jautājumu risināšanai, īpaši, ņemot vērā tā bieži ilgstošās procedūras un to, ka nav pilnīgi pieejamas speciālās zināšanas un informācija. Tomēr tāpat kā jebkurā citā politikas jomā, parlamentam uzticēta izpildvaras darbības pārskatīšana un uzraudzība. Tālāk minēti četri galvenie iemesli, kādēļ šāda pārraudzība drošības jautājumos ir būtiski svarīga.

Demokrātijas pamatakmens, lai novērstu autokrātisku vadību

Bijušais Francijas premjerministrs Žoržs Klemonso reiz teicis, ka “karš ir pārāk nopietna lieta, lai to uzticētu militāristiem”. Šķiet smieklīgi, taču šis apgalvojums atgādina, ka demokrātijā augstākā vara ir tautas pārstāvjiem un neviena valsts nozare nav izslēgta no to kontroles. Valsts bez parlamentārās kontroles pār drošības nozari, īpaši militārpersonām, labākajā gadījumā būtu uzskatāma par nepabeigtu vai vēl topošu demokrātiju.

Saskaņā ar pazīstamo amerikāņu zinātnieku Robertu A. Dālu “vispamatīgākā un visneatļaidīgākā problēma politikā ir izvairīties no autokrātiskas vadības”. Tā kā drošības nozare attiecas uz vienu no valsts galvenajiem uzdevumiem, vajadzīgs pārbaudes un līdzsvara mehānisms, kas nostājas pret izpildvaras pilnvarām. Parlamentārā uzraudzība drošības nozarē tādējādi ir būtisks varas pārdales elements valsts līmenī un, ja tas ir efektīvs, ierobežo izpildvaras vai prezidenta pilnvaras.

Nekādu nodokļu bez pārstāvības

Līdz pat mūsdienām viens no visnozīmīgākajiem parlamenta rīcībā esošajiem mehānismiem izpildvaras kontrolei ir budžets. Jau kopš pirmo Rietumeiropas

asambleju laikiem parlamenti ir pieprasījuši sev teikšanu politikas jautājumos ar vārdiem “Nekādu nodokļu bez pārstāvības”. Tā kā drošības nozares organizācijas izmanto ievērojamu daļu valsts budžeta, ir svarīgi, lai parlaments uzraudzītu valsts nepietiekamo resursu izmantošanu efektīvi un racionāli.

Juridisko parametru noteikšana drošības jautājumos

Praksē likumprojektus par drošības jautājumiem izstrādā izpildvara. Tomēr parlamenta locekļiem ir nozīmīga loma šo projektu pārskatīšanā. Viņi, ja vajadzīgs, var ieteikt grozījumus, lai nodrošinātu, ka likumprojekts adekvāti atspoguļo jauno domāšanu par drošību. Turklāt parlamenta uzdevums ir pārliecināties, ka likumi nepaliek tikai apdrukāts papīrs, bet tiek pilnībā īstenoti.

Tilts uz sabiedrību

Izpildvara ne vienmēr var pilnībā apzināties tos drošības jautājumus, kas ir prioritāri iedzīvotājiem. Deputāti regulāri ir kontaktā ar iedzīvotājiem, un viņiem ir viegli uzzināt to viedokļus. Pēc tam viņi var apspriest iedzīvotāju rūpes parlamentā un gādāt, lai tās atspoguļotos drošības likumdošanā un politikā.

Izaicinājumi parlamentārajai uzraudzībai drošības nozarē

Vismaz trīs drošības nozares aspekti ir patiešs izaicinājums parlamentārajai uzraudzībai:

- ✓ slepenības likumi var kavēt centienus veicināt caurskatāmību drošības nozarē. Īpaši jaunās demokrātijās un konfliktu pārņemtās valstīs likumi par slepenību var ierobežot vai apdraudēt parlamentāro uzraudzību drošības nozarē; tas var būt arī sakarā ar to, ka nav pieņemti tiesību akti par informācijas brīvību;
- ✓ drošības nozare ir ļoti sarežģīta joma, kurā parlamentiem ir jāpārrauga tādi jautājumi kā ieroču iegāde, ieroču kontrole un militāro vienību gatavība/sagatavotība. Ne visiem deputātiem ir pietiekamas zināšanas un kompetence, lai efektīvi risinātu šādus jautājumus. Tāpat viņiem var nebūt laika vai iespēju, lai šīs zināšanas gūtu, jo viņu amata laiks parlamentā ir ierobežots un piekļuve ekspertu resursiem valstī un ārzemēs var būt ierobežota;
- ✓ uzsvars uz starptautisko sadarbību drošības jomā var ietekmēt valsts drošības politikas caurskatāmību un demokrātisko likumību, ja procesā netiek iesaistīts parlaments. Tādēļ ir ļoti svarīgi, lai parlaments spētu sniegt savu ieguldījumu, piedalīties un sekot debatēm un lēmumiem starptautiskajā līmenī.

3. nodaļa

Parlamenta un citu valsts iestāžu lomas un pienākumi

Kopīga atbildība

Lai gan parlamentam un valdībai drošības jautājumos ir atšķirīgas lomas, šīs iestādes ir kopīgi atbildīgas par drošības nozares labu darbību. Kopīgas atbildības koncepcija attiecas arī uz attiecībām starp politiskajiem un militārajiem vadītājiem. Šīs abas puses nedrīkst uzskatīt par pretiniekiem ar pretējiem mērķiem. Gluži otrādi, viņi ir viens otram vajadzīgi, lai panāktu efektīvu, visaptverošu un uz sabiedrību vērstu drošības politiku. Demokrātiskajai uzraudzībai tādēļ jāietver arī dialogs starp politiskajiem vadītājiem un augsta ranga militārajām amatpersonām, balstoties uz uzticēšanos, atvērtām sakaru līnijām un abpusēju iekļaušanu. Regulārām tikšanās reizēm ir vēl arī tāda nozīmīga priekšrocība, ka tās neļauj politiķiem un militārajiem vadītājiem atsvešināties un tādējādi palīdz stiprināt stabilitāti.

Lomu sadalījums

Trīs valsts varām, izpildvarai, likumdošanas varai un tiesu varai, ir nozīmīga loma valsts drošības politikā. To centāties aprakstīt 3. ailē, kurā pasvītroti konkrētie uzdevumi katram no trīs galvenajiem dalībniekiem izpildvaras nozarē – valsts vadītājam, valdībai un galvenajam štābam. Tabulas mērķis ir sniegt pārskatu par iespējamām funkcijām, jo politiskās sistēmas dažādās valstīs var atšķirties. Tādēļ nevaram apgalvot, ka šī tabula atspoguļo situāciju visās valstīs.

Papildus parlamentam, tiesu varai un izpildvarai, arī pilsoniskā sabiedrība dod svarīgu neformālu ieguldījumu drošības politikas formulēšanā un īstenošanā, kamēr plašsaziņas līdzekļi dod savu pienesumu, informējot sabiedrību par visu valsts dalībnieku nolūkiem un rīcību (sk. 6. nodaļu).

Visbeidzot, valsts drošības politikas un attiecīgā budžeta īstenošanas uzraudzībā ļoti nozīmīga loma ir diviem institucionāliem dalībniekiem – ombudam (sk. 16. nodaļu) un Valsts kontrolierim (sk. 24. nodaļu).

Politiskā atbildība

Drošības dienestiem jāatskaitās visām trim valsts varām:

- ✓ izpildvara nodrošina tiešu kontroli centrālajā, reģionālajā un vietējā pārvaldes līmenī, nosaka budžetu, vispārējās vadlīnijas un prioritātes drošības dienestu darbībai;

- ✓ likumdošanas vara veic parlamentāro uzraudzību, pieņemot likumus, kuros definē un regulē drošības dienestus un to pilnvaras, kā arī apstiprinot attiecīgos budžeta asignējumus. Šī kontrole var ietvert arī parlamentārā ombuda iecelšanu vai komisijas izveidi, kas varētu veikt izmeklēšanas pēc sabiedrības sūdzībām;
- ✓ tiesu vara gan uzrauga drošības nozari, gan par pārkāpumiem soda dienestu personālu civilprocesos un kriminālprocesos.

3. aile

Trīs valsts varu iespējamās funkcijas attiecībā uz drošības nozari

	Parlaments	Tiesu vara		Izpildvara	
			Valsts vadītājs	Ministru kabinets	Galvenā štāba priekšnieks
Augstākais virspavēlnieks	Dažās valstīs parlaments apspriež augstākā virspavēlnieka kandidatūru un/vai iecel to	Konstitucionāla tiesa izvērtē prezidenta vai ministru kabineta kā augstākā virspavēlnieka atbilstību konstitūcijai	Dažās valstīs valsts vadītājam ir tikai ceremoniālas funkcijas, citās tam ir īsta vara, piemēram, augstākā virspavēlnieka funkcijas kara laikā	Valdība ir augstākais virspavēlnieks kara laikā	Dažās valstīs augstākā militārā virspavēlnieka amats ir tikai kara laikā, citās tas ir pastāvīgs amats
Drošības politika	Apspriež un apstiprina drošības koncepciju, ievieš likumus		Paraksta likumus attiecībā uz drošības politiku	Ierosina drošības politikas projektu un ievieš šo politiku	Konsultē valdību, plāno un ievieš drošības politiku, palīdz šajā jomā
Budžets	Apstiprina budžetu			Ierosina budžeta projektu	Konsultē valdību
Aizsardzības tiesību akti	Pieņem likumus	Konstitucionāla tiesa interpretē likumu atbilstību konstitūcijai	Paraksta likumu izsludināšanu	Ierosina likumprojektus un pieņem noteikumus	Konsultē valdību, ievieš likumus

Personāls	Dažās valstīs parlamentam ir pilnvaras apstiprināt svarīgu amatpersonu iecelšanu amatā	Izvērtē darbības likumību	Ieceļ galvenos komandierus, apstiprina personāla plānus	Ieceļ galvenos komandierus	Konsultē par personāla plāniem, ievieš personāla plānus, iecel zemākos komandierus
Apgāde	Pārskata un/vai apstiprina lielus ieroču iegādes projektus	Veic tiesas procesus par likumu pārkāpumiem attiecībā uz korupciju un krāpšanu		Ierosina ieroču iegādi	Uzsāk un īsteno ieroču iegādes
Karaspēka nosūtīšana uz ārvalstīm/ citu valstu karaspēka uzņemšana	<i>A priori</i> apstiprināšana, <i>a posteriori</i> apstiprināšana vai nekāda apstiprināšana	Izvērtē darbības likumību		Veic sarunas par starptautisku dalību, lemj par iesaistes noteikumiem	Operatīvā vadība
Starptautiski līgumi, pievienošanās aliansēm	Apstiprināšana		Slēdz starptautiskus līgumus	Atbildīgs par starptautiskām sarunām	Konsultē valdību

Kā norādīts iepriekš, trīs valsts varu lomas katrā valstī var būt atšķirīgas. Tomēr īpaši svarīgi, lai vienmēr pastāvētu varas dalīšanas sistēma, kura ļauj nodrošināt līdzsvaru, novēršot drošības nozares ļaunprātīgu izmantošanu politiskos nolūkos. Ņemot vērā, ka daudzās valstīs valdība cenšas ieņemt vadošo lomu drošības jautājumos, ir ārkārtīgi svarīgi, lai parlamentam būtu piešķirtas efektīvas uzraudzības pilnvaras un resursi. Tas ir jo vairāk svarīgi sakarā ar to, ka jaunie izaicinājumi drošībai (sk. 1. nodaļu) var likt valsts iestādēm pārskatīt savu lomu.

Demokrātiskas un parlamentāras uzraudzības principi

Demokrātiskai un parlamentārai uzraudzībai nepastāv nekādi starptautiski pieņemti standarti, jo drošība un aizsardzība tiek uzskatītas par jautājumiem, kas ietilpst valsts suverenitātes jomā. Pastāv daži reģionāli standarti, piemēram, EDSO Ricības kodekss (plašākai informācijai sk. 66. aili). Tāpat ir dažādi principi, kas regulē demokrātiskas civilmilitārās attiecības:

- ✓ valsts ir vienīgais sabiedrības elements, kam ir likumīgas tiesības izmantot spēku; drošības dienesti ir atbildīgi likumīgu demokrātisku iestāžu priekšā;
- ✓ parlaments ir suverēns, un izpildvara tam atskaitās par drošības un aizsardzības politikas izstrādāšanu, īstenošanu un pārskatīšanu;
- ✓ parlamentam ir unikāla konstitucionāla loma, atļaujot un pārbaudot aizsardzības un drošības izdevumus;
- ✓ parlaments spēlē nozīmīgu lomu saistībā ar ārkārtas stāvokļa vai karastāvokļa izziņošanu un atcelšanu (sk. 18.nodaļu);
- ✓ labas pārvaldības princips (sk. 4. aili) un tiesiskuma princips attiecas uz visām valdības nozarēm, tādejādi arī uz drošības nozari;
- ✓ drošības nozarē strādājošie ir katrs atsevišķi atbildīgs tiesām par valsts un starptautisko tiesību pārkāpumiem (attiecībā uz civiliem vai krimināliem pārkāpumiem);
- ✓ drošības nozares organizācijas ir politiski neitrālas.

4. aile

Laba pārvaldība – nozīmīga vērtība demokrātiskai uzraudzībai drošības nozarē

“Laba pārvaldība parasti ir paredzama, atvērta un informēta politikas veidošana, birokrātija, kas piesātināta ar profesionālo ētiku un rīkojas, lai veicinātu sabiedrības labumu, tiesiskums, caurskatāmi procesi un spēcīgas pilsoniskās sabiedrības līdzdalība sabiedrisko jautājumu risināšanā. Sliktu pārvaldību (no otras puses) raksturo patvaļīga politikas veidošana, birokrātija, kas nevienam neatskaitās, neieviestas vai netaisnīgas tiesību sistēmas, izpildvaras pilnvaru ļaunprātīga izmantošana, pilsoniskās sabiedrības neiesaistīšanās sabiedriskajā dzīvē un plaši izplatīta korupcija.”

Avots: Pasaules Banka, 1994, “Pārvaldība: Pasaules Bankas pieredze”.

II iedaļa

Valsts drošības politikas uzraudzība

4. nodaļa

Valsts drošības politikas veidošana

Sastāvdaļas

Valsts drošības politikā izklāstīta valdības pieeja drošībai, kā arī paskaidrots, kā šo drošību paredzams panākt. Valsts drošības politika saistās ar svarīgiem lēmumiem par drošības nozari, kas skar valsts un sabiedrības ārējo un iekšējo drošību. Tā pamatojas uz konkrētu pieeju drošībai, sniedz vadlīnijas attiecībā uz militāro doktrīnu, un to attīsta, ņemot vērā starptautiskos un reģionālos noteikumus, kas attiecīgajai valstij ir saistoši. Tādējādi drošības politika pamatojas ne tikai uz izpratni par valsts drošības vajadzībām un prioritātēm, bet to ietekmē arī dažādi ārēji faktori, spiediens un saistības. Jebkurā gadījumā tai jāatbilst vērtībām un principiem, kas ierakstīti valsts konstitūcijā vai hartā.

5. aile

Jautājumi par valsts drošības politiku

Apspriežot un apstiprinot valsts drošības politikas dokumentus vai apspriežot to ieviešanu īpašos apstākļos, tautas pārstāvjiem būtu jāpievēršas šādiem jautājumiem:

- ✓ no kādiem apdraudējumiem vai riskiem sabiedrība jāaizsargā? Kādas un kā vērtības jāaizsargā? Kāda veida drošība tādēļ vajadzīga?
- ✓ vai valsts drošības politika ietver jauno drošības risku, piemēram, organizētās noziedzības un terorisma izpēti?
- ✓ cik daudz drošības uzskatāms par pietiekamu?
- ✓ kā valsts drošību sasniegt vislabāk: pievienojoties kādai aliansei? Saglabājot neitralitāti?

- ✓ kādas operācijas visdrīzāk varētu uzņemties valsts drošības spēki? Tikai aizsardzības operācijas vai tie tiks iesaistīti miera uzturēšanas operācijās? Kādi līdzekļi tam vajadzīgi un kuras nozares jāiesaista, lai sasniegtu vēlamo drošības līmeni? Cik ilgi un pie kādiem nosacījumiem?
- ✓ cik bieži drošības politika jāpārskata?
- ✓ kā nodrošināt, lai drošības politika būtu saskaņā ar starptautiskajiem humanitārajiem un cilvēktiesību aktiem un principiem?
- ✓ kādas ir finansiālās un ekonomiskās sekas, un cik daudz nodokļu maksātāji ir gatavi tam ziedot?
- ✓ kāda ietekme drošības politikai un tās ieviešanai būs uz ārējām attiecībām un reģionālo stabilitāti?
- ✓ kāds ir tābrīža stāvoklis un valsts stratēģija nākotnē attiecībā uz masu iznīcināšanas ieročiem?

Parasti valsts drošības politikas īstenošanā ir iesaistītas daudzas valsts iestādes un organizācijas, kā arī dažādi politikas dokumenti. Tādēļ valstij ir svarīgi izstrādāt visaptverošu valsts drošības stratēģiju, kas aptver visus iesaistītos dalībniekus un aspektus saistībā ar drošību. Šāda pieeja dod valdībai iespēju aplūkot visus drošības aspektus vienotā un visaptverošā veidā. Īpaši tā saucamie jaunie riski – terorisms un starptautiskā noziedzība – prasa koncentrētu rīcību, jo to apkarošanai vajadzīga dažādu iestāžu – militāro iestāžu, finanšu ministrijas, policijas, robežsardzes un izlūkošanas dienestu iesaiste.

Parlamenta iesaistes nozīme

Ņemot vērā visu iepriekš minēto un paturot prātā parlamenta uzdevumu pārstāvēt sabiedrības intereses un rūpes, ir vairāki iemesli, kādēļ parlamentam jāiesaistās valsts drošības politikas izstrādē un kādēļ šī politika caurskatāmi jāapstiprina parlamentā:

- ✓ valsts drošības politika skar cilvēkus, viņu vērtības un labklājību, un to nedrīkst atstāt tikai izpildvaras vai bruņoto spēku ziņā;
- ✓ valsts drošības politikai ir ievērojamas sekas uz militārā sektora nākotni un dienestu personālu;
- ✓ valsts drošības politikai ir ievērojamas finansiālas sekas, un runa ir par nodokļu maksātāju naudu;
- ✓ papildus finansiālajām izmaksām drošības pasākumi var ierobežot iedzīvotāju brīvību un privilēģijas, un tam var būt ievērojamas sekas attiecībā uz demokrātiju. Tādēļ ir svarīgi, lai parlaments nodrošinātu, ka šie pasākumi vienmēr ir saskaņā ar piemērojamajiem starptautiskajiem humanitārajiem tiesību aktiem, jo

īpaši četrām Ženēvas konvencijām un to diviem protokoliem, kā arī ar tiesību aktiem cilvēktiesību jomā, jo īpaši – Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju un Starptautisko paktu par civilajām un politiskajām tiesībām. Pēdējā minēts, ka nekādos apstākļos nedrīkst atkāpties no zināmām tiesībām. Sk. arī 18.–20. nodaļu.

Parlamenta loma valsts drošības politikas izstrādes posmos

Parlamentā diskusijām par valsts drošības politiku nevajadzētu būt tikai vienam atsevišķam notikumam, bet gan procesam, kas attīstās visos četros šādos posmos: izstrāde, lēmumu pieņemšana, īstenošana un izvērtēšana. Lai gan nevajadzētu iejaukties izpildvaras pienākumos, kas ir sastādīt un īstenot šo politiku, procesam jābūt cik vien iespējams caurskatāmam un aptverošam, nodrošinot optimālu līdzsvaru starp visām pusēm, kurām šajā jautājumā ir kāda ietekme, tostarp pašu drošības nozari un militāri rūpniecisko kompleksu.

Tādējādi deputātiem visos posmos jāspēj izmantot viņiem pieejamos mehānismus, lai izskaidrotu izpildvarai, ko par drošības jautājumiem domā un ko šajā jomā sagaida sabiedrība: minētie mehānismi ir mutiski un rakstiski jautājumi, priekšlikumi, izmeklēšanas, atsevišķas komiteju sēdes, “Baltās grāmatas”, vizītes pie ministriem un dažādās iestādēs. (Sk. arī 14. nodaļu par parlamentārajiem mehānismiem, ko piemēro drošības nozarē).

Izstrāde

Visās parlamentārajās sistēmās parlamentam ir ierobežota loma jaunas valsts drošības politikas izstrādē. Šāds uzdevums ir galvenokārt kompetentajām valdības iestādēm un organizācijām. Tomēr parlaments un tā locekļi var spēlēt nozīmīgu lomu, pārliecinoties, ka esošā politika atbilst sabiedrības vajadzībām un centieniem un, ja vajadzīgs, pieprasot tās pārskatīšanu.

Ideālā situācijā parlamenta loma tādējādi neaprobežojas ar to, ka tas saņem dokumentu, kuru tas var vai nu pieņemt, vai noraidīt. Ar kompetentajām parlamentārajām komitejām procesā jāapspriežas savlaicīgi, lai gūtu no tām ieguldījumu, kas rāda parlamentā esošo dažādo politisko uzskatu atspoguļojumu politikas dokumentos un sagatavošanā esošajos tiesību aktos. Tas ne tikai ļautu procesa gaitā savlaicīgi ievērot sabiedrības uzskatus, bet arī nodrošinātu pozitīvāku gaisotni parlamenta debatēs, kad attiecīgo politikas dokumentu iesniedz apstiprināšanai. Valsts augstākajām interesēm jāstāv pāri spēku nostādījumam starp vairākumu un opozīciju parlamentā, un tas nedrīkst kavēt valsts drošības dokumenta demokrātisku izskatīšanu. Tādējādi parlaments var ieteikt izdarīt izmaiņas tam iesniegtajos dokumentos.

Lēmumu pieņemšana

Parlamentam var būt svarīga loma lēmumu pieņemšanas posmā, un tam šādai lomai arī jābūt, īpaši kad valsts drošības politikas dokuments nonāk parlamentā un kļūst par “parlamenta īpašumu” un tiešu tā atbildību. Tādēļ parlamentam jānodod pietiekami daudz laika, lai dokumentu padziļināti izskatītu, un jāatsakās jebkādos lēmumus pieņemt steigā.

Parlaments var nolemt dot savu piekrišanu jaunai politikai un tiesību aktiem, ko iesniegusi valdība, vai tos noraidīt, vai ieteikt izmaiņas. Šajā posmā parlamentam atkal jāspēj rīkoties aktīvi un izdarīt zināmu ietekmi, iesakot izmaiņas, ja tas nav apmierināts ar iesniegto dokumentu. Galvenie jautājumi, kam var pievērsties parlamenta debatēs un lēmumu pieņemšanā, ir minēti iepriekš šajā nodaļā.

Šajā posmā parlaments vislielāko ietekmi parasti izdara budžeta asignējumu jomā. (Plašākai informācijai sk. VI iedaļu par finanšu resursiem.) Šī ietekme tiek ievērojami palielināta, kad parlaments uzdod savai kompetentajai komitejai atsevišķi debatēt un balsot par katru ar drošību saistītu asignējumu, kā arī par visu ar drošību saistīto budžetu. Izskatāmie aizsardzības plāni jādefinē savlaicīgi, un tajos jābūt skaidrai saiknei ar budžeta prasībām.

Parlamentam var būt nozīmīga loma, pievērsot vai palielinot sabiedrības atbalstu un nodrošinot pieņemtās politikas leģitimitāti. Tādējādi ļoti svarīga ir parlamentāro debašu norises caurskatāmība jautājumos, kas attiecas uz drošību, un ir ārkārtīgi svarīgi, lai sabiedrībai un plašsaziņas līdzekļiem būtu piekļuve parlamenta debatēm un sanāksmēm.

Īstenošana

Parlamenta pienākumi attiecībā uz valsts drošību nebeidzas ar politikas dokumenta vai pat budžeta pieņemšanu – stingri jāveic arī tā uzraudzības un revīzijas funkcijas. Īstenošanas posmā parlamentam ar visiem tā rīcībā esošajiem instrumentiem (sk. 14. nodaļu), kā arī ar citu uzraudzības iestāžu (piemēram, valsts revīzijas biroja, sk. 24. nodaļu) palīdzību rūpīgi jāpārbauda valdības darbība. Parlaments var izdarīt ietekmi īpaši ar saviem lēmumiem par attiecīgiem budžeta asignējumiem. Parlamentam arī jāizskata revīzijas iestāžu profesionālā un tehniskā kompetence veikt snieguma un atbilstības revīziju.

Parlaments var iejaukties brīžos, kad norisinās ievērojamas pārmaiņas vai krīzes, kur valdības rīcībai vajadzīgs tā apstiprinājums. Piemēri ir šādi: karaspēka nosūtīšana uz ārvalstīm (sk. 22. nodaļu) vai ārkārtas stāvokļa izziņošana (sk. 18. nodaļu). Parlaments turklāt var iejaukties, ja valdība pieļauj nopietnas kļūdas. Šādos gadījumos parlaments parasti uzdod jautājumus; ārkārtas gadījumos tas var lūgt uzsākt īpašu izmeklēšanu.

Novērtējums un gūtā pieredze

Demokrātiskā vidē valdība ir atbildīga par to, lai novērtētu savas politikas atbilstību un iesniegtu parlamentam tās izvērtējuma rezultātus – gan kvalitatīvā,

gan kvantitatīvā nozīmē. Attiecībā uz parlamentu, savukārt, šis novērtējums neizbēgami ietver skaitļu un snieguma revīziju par attiecīgo budžeta asinējumu īstenošanu. Pat ja novērtējums kavējas, to vienmēr var ņemt vērā, apstiprinot esošo politiku vai izstrādājot jaunu. Ja pilsoniskā sabiedrība ir dinamiska, NVO var veikt pašas savus novērtējumus. Piemēri ir miera misiju vai lielu un dārgu ieroču sistēmu, kā arī Aizsardzības ministrijas personāla sistēmas (īpaši obligātā militārā dienesta) novērtējums. Parlamenti var arī uzdot konsultantiem veikt īpašas snieguma revīzijas.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Drošības politika

- ▶ Pārliecinieties, ka pastāv loģiska saikne starp valsts drošības politiku, operatīvajām doktrīnām, aizsardzības plāniem un budžeta pieprasījumiem.
- ▶ Ja vajadzīgs, īpaši pēc salīdzinājuma ar citu valstu politiku līdzīgos apstākļos, uzdodiet jautājumus parlamentā saistībā ar tās atbildību un/vai tās iespējamu atjaunināšanu, ņemot vērā jaunāko notikumu attīstību šajā jomā: sk. 1 iedaļu par mainīgu drošības politiku un dalībniekiem.
- ▶ Parlamentam jāizdod likumi par valsts drošības politikas attīstības, lēmumu pieņemšanas, īstenošanas un izvērtēšanas procesu, definējot parlamenta lomu visos četros šā cikla posmos.

Svarīgi jautājumi

- ▶ Pārliecinieties, ka, definējot vai mainot valsts drošības politiku, uzmanība tiek pievērsta lielākajai daļai to jautājumu, kuri uzskaitīti 5. ailē "Jautājumi par valsts drošības politiku".

5. nodaļa

Valsts drošības politika un starptautiskie noteikumi

Starptautiskie principi

Starptautiski līgumi ierobežo un dažkārt sekmē dažādās iespējas, definējot valsts drošības politiku. Lielākā daļa pasaules valstu ir Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalstis, un tādejādi tām ir saistošs ANO Hartas 2.3. un 2.4. pants, kur teikts:

“Visas dalībvalstis atrisina savas starptautiskās domstarpības mierīgā ceļā tādā veidā, lai netiktu apdraudēts starptautiskais miers un drošība, un taisnīgums.”

“Visas dalībvalstis savās starptautiskajās attiecībās atturas no draudiem pielietot spēku vai spēka pielietošanas pret kādas valsts teritoriālo integritāti vai politisko neatkarību, vai jebkādā citā veidā, kas ir pretrunā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas mērķiem.”

Turklāt pamatprincipu kopumu veido vairāki parasti starptautiski principi. Ģenerālās Asamblejas Deklarācija Nr. 2625 (XXV) par starptautisko tiesību aktu principiem attiecībā uz draudzīgām attiecībām un sadarbību valstu starpā (1970) tiek uzskatīta par ANO Hartas autentisku interpretāciju, un tādēļ tā ir saistoša visām ANO dalībvalstīm. Šajā deklarācijā tiek deklarēti šādi astoņi nedalāmi līdzvērtīgi principi:

- I princips:** atturēšanās no draudiem pielietot spēku vai spēka pielietošanas.
- II princips:** starptautisko domstarpību atrisināšana mierīgā ceļā.
- III princips:** robežu un valstu teritoriālās integritātes neaizskaramība.
- IV princips:** tautu tiesības uz pašnoteikšanos un tiesības dzīvot mierā savā teritorijā starptautiski atzītās un garantētās robežās.
- V princips:** valstu suverēna vienlīdzība un neiejaukšanās iekšējās lietās.
- VI princips:** cilvēktiesību ievērošana.
- VII princips:** sadarbība valstu starpā.
- VIII princips:** saistību, kas uzņemtas atbilstīgi starptautiskajiem tiesību aktiem, labticīga ievērošana.

Daudzpusējie līgumi par drošību un aizsardzību

Drošības jomā pastāv plašs daudzpusēju līgumu loks. To galvenās kategorijas ir šādas (uzskaitījums nav pilnīgs, tajā ir tikai piemēri līgumiem katrā kategorijā):

Līgums, kas regulē pasaules drošību: Apvienoto Nāciju Organizācijas Harta.

Starptautiskie līgumi par starptautiskajiem humanitārajiem tiesību aktiem, kas regulē starptautiskos un citus bruņotus konfliktus: četras Ženēvas konvencijas, 1949. g., ietverot divus Papildprotokolus, 1977. g.

Starptautiskie līgumi par dažādiem bruņojuma veidiem un to režīmiem: Pretballistisko raķešu līgums, Stratēģisko ieroču samazināšanas līgums, Kājnieku mīnu konvencija, Tlatelolko līgums, utt.

Starptautiskie līgumi, ar ko izveidotas reģionālas organizācijas, kuras daļēji saistās ar drošības jautājumiem: Amerikas valstu organizācijas harta, Līgums par Eiropas Savienību, EDSK Nobeiguma akts – EDSK/EDSO, Āfrikas Savienības Konstitūtais akts.

Reģionālie nolīgumi par militāro sadarbību un savstarpēju aizsardzības palīdzību:

NATO līgums, “Partnerība mieram” nolīgums, RES līgums, Starpameriku līgums par savstarpēju palīdzību.

Pamatojums tam, kāpēc valstis ratificē starptautiskus drošības līgumus, ir definēt starptautiskās rīcības principus ar nolūku stiprināt starptautisko un reģionālo drošību un sekmēt to divpusējo vai daudzpusējo sadarbību. Sarunu procesu ar Ārlietu ministrijas starpniecību parasti vada izpildvara.

Divpusējie nolīgumi vai līgumi par draudzību, sadarbību un savstarpēju militāro palīdzību

Attēlojot kādas valsts drošības politiku, centrāla loma ir arī divpusējiem nolīgumiem. Tā kā iesaistītās puses tajos ir tikai divas valstis, sarunās par šādu līgumu noteikumiem var iespējami šauri pielāgot attiecīgo valstu konkrētās vērtības, apstākļus un vajadzības. Piemērs ir stratēģisko ieroču samazināšanas līgumi (*START*) starp bijušo PSRS un ASV.

Šāda veida līgumi ir izmantoti ne tikai lai izteiktu draudzību un noteiktu neuzbrukšanu (piemēram, divpusējais Līgums par draudzību, sadarbību un savstarpēju palīdzību, ko Krievija un Armēnija parakstīja 1997. gada augustā), bet tie palīdz arī praktiski risināt militāro sadarbību, dažos gadījumos ietverot atļauju izvietot karaspēku un ieročus svešā teritorijā. Krievija 20. gs. deviņdesmitajos gados ar citām bijušajām PSRS republikām ir parakstījusi vairākus divpusējus līgumus par militāro sadarbību.

Šie līgumi var ietvert arī konkrētu militāro palīdzību vajadzības gadījumā. Šajā sakarā 1994. gada Demokrātiskās partnerības harta uzskatāma par turpinājumu ASV un Kazahstānas 1992. gada nolīgumam, kurš pavēra ceļu divpusējo militāro attiecību attīstībai.

Kopumā divpusējus līgumus var uzskatīt par instrumentu ārpolitikas aprišu attēlošanai, draudzīgu attiecību veidošanai ar citām valstīm un konkrētu problēmu risināšanai. Apstiprinot šādus līgumus, parlamentiem ir lielāka nozīme un lielākas iespējas ieteikt izmaiņas to tekstā, par ko izpildvara pēc tam veic sarunas, nekā attiecībā uz tradicionālajiem daudzpusējiem drošības līgumiem.

Parlamenta un sabiedrības iesaistes nozīme

Valstīs, kur sabiedrība un parlaments parasti neiesaistās starptautisku līgumu ratifikācijas procesā, tas būtu jāsekmē, jo tas palīdz veicināt sabiedrības atbalstu. Principā jau demokrātiskā iekārtā izpildvara nevar noslēgt slepenus līgumus vai divpusējas vienošanās bez parlamenta piekrišanas vai tam par to nezinot. Par starptautiskiem nolīgumiem, kas skar valsts suverenitāti, teritoriju un starptautisko statusu, noteikti jānotiek parlamenta debatēm, un tie jāapstiprina parlamentā.

Dažās valstīs, piemēram, Šveicē, par nozīmīgiem līgumiem tiek rīkota tautas nobalsošana. Tādējādi tiek garantēta pilsoniskās sabiedrības iesaiste ievērojamās izmaiņās valsts drošības politikā. Šveicē tautas nobalsošana notiek pirms ratifikācijas (sk. 6. aili).

6. aile

Tieša demokrātija un starptautisku līgumu un citu nozīmīgu nolīgumu ratifikācija: Šveice

Šveicē starptautisko nolīgumu ratifikācijā piedalās Federālais parlaments, Federālā padome (valdība) un iedzīvotāji. Par valstij svarīgiem nolīgumiem notiek debātes ne tikai parlamentā, bet arī sabiedrībā. Sabiedrība var izteikt savu viedokli par sarunu procesā izstrādātiem nolīgumiem ar tautas nobalsošanu. Turklāt sabiedrība ar tautas nobalsošanu var pilnvarot Federālo padomi uzsākt vai pārtraukt sarunas par vēlākiem nolīgumiem. Tautas nobalsošana ir jāveic, ja valdība vēlas pievienoties “kādai kolektīvās drošības organizācijai vai kādai pārvalstiskai kopienai” (Federālās konstitūcijas 140. panta b) punkts).

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Sarunas par līgumiem

- ▶ Parliecinieties, ka parlaments / tā attiecīgā(-s) komiteja(-s)
 - ir piesaistīta(-s) sarunu procesam, ietverot dažādu politisko grupu deputātu iekļaušanu sarunu grupā;
 - par attiecīgajiem jautājumiem saņem ieteikumus no pilsoniskās sabiedrības, jo īpaši no saistītām pētniecības un atbalsta organizācijām;
 - var savlaicīgi un oficiāli iesniegt savu viedokli valdībai, lai nodrošinātu, ka tiek ņemts vērā sabiedrības viedoklis un cerības.

Ietekmes analīze

- ▶ Parliecinieties, ka parlaments tiek iepazīstināts ar līguma sīku potenciālās politiskās, ekonomiskās, sociālās, vides vai citas (vidēja termiņa un ilgtermiņa) ietekmes analīzi un var to apspriest.

Ratifikācija

- ▶ Parliecinieties, ka parlamentam ratificēt līgumu lūdz savlaicīgi.
- ▶ Nodrošiniat konsekvenci starp ratificējamo līgumu un valsts tiesību aktiem, grozot valsts noteikumus vai, ja vajadzīgs un iespējams, izdarot atkāpes vai ietverot skaidrojošu klauzulu attiecībā uz starptautisko nolīgumu.

Atkāpju un skaidrojošo klauzulu pārskatīšana

- ▶ Parliecinieties, ka, periodiski pārskatot valsts drošības politiku, tiek pārlūkots, vai joprojām ir vajadzīgas jūsu valsts izdarītās atkāpes un skaidrojošās klauzulas.

6. nodaļa

Pilsoniskās sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu loma

Drošības nozare kļūst aizvien lielāka un sarežģītāka. Tas kļūst par pieaugošu izaicinājumu parlamentiem, jo tiem bieži trūkst resursu un specializēta personāla, kas būtu nepieciešams, lai tiem palīdzētu efektīvi uzraudzīt drošības nozari. Tā rezultātā ir parādījušās dažādas organizācijas, kas šo lomu papildina, tomēr parlaments saglabā galveno atbildību pieprasīt no valdības atskaiti. Gan pilsoniskā sabiedrība, gan plašsaziņas līdzekļi parlamenta noteiktās darbības robežās var dot savu ieguldījumu parlamenta uzraudzībai drošības nozarē.

Pilsoniskā sabiedrība

Ar jēdzienu “pilsoniskā sabiedrība” apzīmē autonomas organizācijas, kas atrodas starp valsts iestādēm, no vienas puses, un personu un kopienu privāto dzīvi, no otras puses. Tās ir visdažādākās brīvprātīgo asociācijas un sociālās kustības, tas ir, plašs loks organizāciju un grupu, kuras pārstāv dažādas sociālās intereses un darbības veidus. Tālāk paskaidrosim, kādēļ pilsoniskajai sabiedrībai jāiesaistās, lai nodrošinātu drošības nozares atbildīgumu, ko šī iesaiste nozīmē un kā pilsoniskā sabiedrība sekmē parlamenta uzraudzību drošības nozarē.

Pilsoniskā sabiedrība un demokrātija

Pilsoniskā sabiedrība ir gan svarīgs elements, gan paplašinājums demokrātizācijas procesam, un tai ir spēcīga un pieaugoša loma nostiprinājušos demokrātiju darbībā. Tā aktīvi atgādina politiskajiem līderiem, ka pastāv ārkārtīgi daudz savstarpēji konkurējošu prasību un interešu, kas jāņem vērā, lemjot par publiskā sektora izdevumiem un valsts politiku. Tādēļ demokrātijas pamatprasība ir dzīvīga pilsoniskā sabiedrība. Tā spēj nodrošināt pretsvaru valsts varai, nostāties pret autoritārismu un, ņemot vērā tās plurālistisko raksturu, nodrošināt, ka valsts nav instruments atsevišķu interešu apmierināšanai vai atsevišķu grupu rokās.

Pilsoniskā sabiedrība un drošības nozare

Grupas pilsoniskajā sabiedrībā, piemēram, akadēmiskās iestādes, pētniecības institūti, cilvēktiesību NVO un politikas veidošanas NVO var aktīvi censties ietekmēt lēmumus un politiku attiecībā uz drošības nozari.

Valdības var veicināt NVO iesaisti sabiedriskajā apspriešanā par valsts drošību, bruņotajiem spēkiem, policiju un izlūkošanu. Šādas debātes, savukārt, tālāk sekmē valdības darba caurskatāmību.

Nevalstisko organizāciju un pētniecības institūtu konkrētā loma un piespums saistībā ar drošības nozari

Nevalstiskās organizācijas (NVO) parasti ir privātas bezpeļņas organizācijas, kuru mērķis ir pārstāvēt sociālos centienus un intereses konkrētos jautājumos. Pētniecības institūti var būt vai nu no valdības neatkarīgas NVO, vai, gluži pretēji, saistīti ar valdību, piemēram, saņemot valsts finansējumu.

NVO un pētniecības institūti var stiprināt demokrātisko un parlamenta uzraudzību drošības nozarē,

- ✓ parlamentam, plašsaziņas līdzekļiem un sabiedrībai izplatot neatkarīgu analīzi un informāciju par drošības nozari, militārajām lietām un aizsardzības jautājumiem;
- ✓ uzraugot un veicinot tiesiskuma un cilvēktiesību ievērošanu drošības nozarē;
- ✓ ievietojot politikajā dienaskārtībā drošības jautājumus, kas ir svarīgi sabiedrībai kopumā;
- ✓ dodot savu ieguldījumu parlamenta kompetences un spēju veidošanā, nodrošinot tam apmācības kursus un seminārus;
- ✓ sniedzot alternatīvu eksperta viedokli par valdības drošības politiku, aizsardzības budžetiem, iepirkumiem un resursu iespējām, sekmējot debates sabiedrībā un formulējot iespējamās politikas variantus;
- ✓ reaģējot uz lēmumiem par valsts drošības politiku un to, kā tie tiek ieviesti;
- ✓ izglītojot sabiedrību un sekmējot alternatīvas debates sabiedriskajā jomā.

Pilsoniskās sabiedrības darbība Latīņamerikā perfekti attēlo plašu lomu, kāda NVO un pētniecības centriem var būt drošības nozares uzraudzībā (sk. 7. aili).

7. aile

Pilsoniskā sabiedrība Latīņamerikā:

praktisks piemērs pilsoniskās sabiedrības organizāciju lomai un nozīmei

Daudzas pilsoniskās sabiedrības grupas Latīņamerikā izveidojās 1980. gadu beigās un 1990. gadu sākumā ar mērķi uzlabot dialogu starp civiliedzīvotājiem un militāro jomu, no jauna ievēlētajām civilajām valdībām cenšoties pārstrukturēt bruņotos spēkus. Šis dialogs palīdzēja izbeigt bruņoto spēku izolāciju un uzsāka profesionālu apmaiņas procesu starp pilsonisko sabiedrību, ievēlētajām amatpersonām un augstāko militāro vadību. Kopš tā laika šo grupu loma ir vēl vairāk pieaugusi, un tās bieži darbojas kā nozīmīgs civilo ekspertu un tehniskās palīdzības avots drošības un aizsardzības jautājumos un uzņemas lielāku atbildību par militārās politikas un budžeta rūpīgu izpēti.

Piemēri

Viens piemērs ir Argentīnas grupa *SER en 2000*. Pēc tās izveidošanas pēc militārā apvērsuma mēģinājuma 1990. gadā *SER en 2000* sākotnēji bija elements, kas ļāva veicināt dialogu starp pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem, politiskajām partijām un bruņotajiem spēkiem. Šis dialogs bija nozīmīgs pamats, uz kura *SER en 2000* varēja sniegt civilo pienesumu to galveno tiesību aktu plānošanā un izstrādē, kuri veidoja vēlākās aizsardzības politikas pamatu.

Tāpat Dominikānas Republikā civilie drošības un aizsardzības eksperti, kas bija daļa no *FLACSO*, strādāja kopā ar bruņotajiem spēkiem, lai izstrādātu likumu par policijas reformu, un vēlāk konsultēja izpildvaru un Kongresu, kad tie likumu izskatīja.

Daudzas Latīņamerikas grupas cieši sadarbojas ar Aizsardzības komiteju un Drošības komiteju valsts Kongresā, lai palielinātu savu likumdevēju iestāžu cilvēkresursus un uzlabotu tehnisko kapacitāti militāro funkciju uzraudzībai.

Peru grupa *Instituto de Estudios Políticos y Estratégicos (IDEPE)* apmāca Kongresa locekļus un to personālu Kongresa Aizsardzības komitejā par militārā budžeta un administrācijas jautājumiem.

FLACSO Gvatemalā ir palīdzējusi Kongresam analizēt un izskatīt vairākus likumus, kas attiecas uz bruņotajiem spēkiem, tostarp par izlūkošanas reformu un militāro dienestu.

Civilo ekspertu trūkums

Latīņamerikā joprojām trūkst civilo speciālo zināšanu aizsardzības un drošības jomā. Šis civilo ekspertu deficīts traucē efektīvi darboties tām izpildvaras un likumdevējām iestādēm, kam būtu jāuzrauga militārā joma. Tomēr īstermiņā šo trūkumu var aizpildīt pilsoniskās sabiedrības organizācijas, palīdzot valsts iestādēm un apmācot arvien lielāku skaitu pilsoņu.

Tīkls

Šim nolūkam *SER en 2000* nesēn izveidojusi pētniecības institūtu un nevalstisko organizāciju, kas darbojas ar drošības un aizsardzības jautājumiem, reģionālu tīklu. Šajā tīklā, *RESDAL* (www.ser2000.org.ar) ir izveidota datu bāze ar materiāliem un tiesību aktiem saistībā ar drošību un aizsardzību, un tajā tiek piedāvātas programmas civiliedzīvotājiem veikt pētījumus un apmeklēt organizāciju.

Avots: Chris Sabatini. National Endowment for Democracy, Washington DC, 2002.

Plašsaziņas līdzekļi

Neatkarīgi plašsaziņas līdzekļi parasti palīdz sabiedrībai un tās politikajiem pārstāvjiem apzināti pieņemt lēmumus. Tie dod savu ieguldījumu trīs valsts varu darbības uzraudzībā un var ietekmēt sabiedriskai apspriešanai pakļauto jautājumu saturu un kvalitāti, kas savukārt ietekmē valdību, uzņēmējdarbību, akadēmiskās aprindas un pilsonisko sabiedrību. Brīvi plašsaziņas līdzekļi tādejādi ir nozīmīga

demokrātijas sastāvdaļa. Milzīgas problēmas, kas var rasties žurnālistiem, kuri mēģina kritizēt valdību, ir minētas 8. ailē. Žurnālistu drošība ir *sine qua non* nosacījums preses brīvībai.

8. aile

Jauni kara paveidi: grūti laiki preses brīvībai

“Gandrīz trešā daļa pasaules iedzīvotāju joprojām dzīvo valstīs, kur preses brīvība vienkārši nav atļauta. (...) Ir arī jānošķir tie, kas ir nogalināti karadarbības zonā tādēļ, ka nav tikuši uzskatīti par žurnālistiem, un tie, kas ir tiši noslepkavoti, tādēļ ka ir pētījuši vai rakstījuši par jūtīgiem jautājumiem un ir nosodījuši patvaļīgu rīcību, līdzekļu izšķērdēšanu, netaisnību, noziedzību un banditismu. Jauni kara paveidi, kas nenotiek starp parastajām armijām, kā vecajos laikos, bet gan starp etniskajām, ideoloģiskajām, reliģiskajām vai tīri kriminālām interesēm, rada aizvien lielākus draudus žurnālistiem. Bet žurnālistu nāve vai ievainošana šajos konfliktos ne vienmēr ir tikai negadījums. Dažreiz karojošās puses, pat armiju karavīri, tiši mērķē uz nevelamiem lieciniekiem viņu nodarījumiem.”

Avots: Reporters Without Borders, 2002. gada ikgadējais ziņojums.

Valstīs, kur plašsaziņas līdzekļi nav neatkarīgi no valdošajām iestādēm, valsts vadītājiem ir viegli ļaunprātīgi izmantot tos propagandas nolūkos. Šādos gadījumos plašsaziņas līdzekļi noteikti nevar sekmēt drošības nozares caurskatāmību un demokrātisku uzraudzību.

Pieaugot interneta izmantošanai, potenciāls sabiedrības piekļuvei oficiālai informācijai ir milzīgs. Pēdējo desmit gadu laikā pastāv vispārēja tendence, kas vērsta uz lielāku caurskatāmību, atbildīgumu sabiedrības priekšā un oficiālās informācijas pieejamību. Šī tendence jāveicina, jo tā sekmē labāk informētu sabiedrību, kvalitatīvākas sabiedriskās debates par svarīgiem politikas jautājumiem un, galu galā, labāku pārvaldību. Tomēr interneta mīnuss ir tāds, ka to var izmantot ekstrēmistu grupas, lai izplatītu, piemēram, rasisma un antisemitisma idejas. Dažos nesenojos konfliktos arī citi ziņu plašsaziņas līdzekļi, piemēram, radiostacijas, ir kalpojušas par ekstrēmistu grupu ruporu un palīdzējušas radīt naidu starp dažādām sabiedrības grupām.

Informācijas par jautājumiem, kas saistīti ar drošību, savākšana un izplatīšana

No demokrātiskas un labas pārvaldības perspektīvas plašsaziņas līdzekļiem ir tiesības savākt un izplatīt informāciju par jautājumiem, kas saistīti ar drošību un par ko interesējas sabiedrība, un tiem ir arī attiecīgs pienākums sniegt ziņas, kas atbilst patiesuma, precizitātes un objektivitātes prasībām.

Tādējādi plašsaziņas līdzekļi var palīdzēt valdībai un parlamentam izskaidrot savus lēmumus un politiku pilsoņiem, kam ir tiesības saņemt informāciju un

informēti piedalīties politiskajā procesā. Piemēram, plašsaziņas līdzekļi var dot savu ieguldījumu sabiedrības informācijas tiesību nodrošināšanā, izplatot informāciju par to, kas ieņem amatus drošības jomā, pieņemto drošības politiku, karaspēka izvietojumu ārvalstīs, militāro doktrīnu, iegādēm un līgumiem, un citiem nolīgumiem, uz ko tās pamatojas, iesaistītajiem operatoriem, drošības problēmām un attiecīgajām debatēm. Tomēr tos var pakļaut uzliktaī vai pašuzliktaī cenzūrai, ja iesaistīta konfidenciāla informācija.

Tiesību akti attiecībā uz plašsaziņas līdzekļiem un ar drošību saistītiem jautājumiem

Visās valstīs ir spēkā tiesību akti par preses brīvību. Šis princips ir ierakstīts Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 19. pantā, kurā ir norādīts:

“Katram cilvēkam ir tiesības uz parliecības brīvību un tiesības brīvi paust savus uzskatus: šīs tiesības ietver brīvību netraucēti palikt pie saviem uzskatiem un brīvību meklēt, saņemt un izplatīt informāciju un idejas ar jebkuriem līdzekļiem neatkarīgi no valstu robežām”.

Lai gan nav nekādu starptautiski pieņemtu vadlīniju par to, kā šo brīvību panākt un aizsargāt, jāatzīmē, ka minētais starptautiskais princips ir norādīts pilnīgi neierobežoti, bez jebkādas atsauces uz iespējamiem vispārējiem ierobežojumiem saistībā ar drošības jautājumiem.

9. aile

Preses brīvība pēc 2001. gada 11. septembra

Starptautiskā preses brīvības diena katru gadu tiek svinēta 3. maijā. Šajā dienā 2002. gadā īpaša uzmanība tika pievērsta to pasākumu iespējamai ietekmei uz preses brīvību, kurus valstis varētu veikt, “lai stiprinātu valsts un starptautisko drošību pēc teroristu uzbrukumiem 2001. gada 11. septembrī”.

“Pastāv neapstrīdama spriedze starp pamatbrīvību izmantošanu un vajadzību pēc lielākas drošības sakarā ar terorismu, tomēr jebkuras pretterorisma kampaņas galvenajam mērķim būtu jābūt mūsu brīvību nodrošināšanai,” teicis UNESCO ģenerāldirektors Koičiro Macuura.

Avots: The World of Parliaments, No. 6, 2002. g. maijs, Starpparlamentu savienība.

Parlamenta saziņa ar sabiedrību par drošības jautājumiem

Demokrātiskā uzraudzība kā viens no labas pārvaldības principiem var būt efektīva tikai tad, ja sabiedrība ir informēta par galvenajiem jautājumiem, par kuriem notiek diskusijas parlamentārajā līmenī.

Efektīva sabiedrības informēšana par drošības jautājumiem ir atkarīga no tās informācijas plašuma un precizitātes, ko sabiedrībai nodod valdība un parlaments. Parlamentam jābūt īpaši ieinteresētam, lai sabiedrība saņemtu vajadzīgo kvalitatīvas informācijas daudzumu, lai tā varētu izprast gan tābriža stāvokli, gan rezultātus lēmumu pieņemšanas procesam parlamentā.

Dokumentu nodošana sabiedrībai

Viens no efektīviem veidiem, kā parlaments var nodrošināt sabiedrības informēšanu, ir sadarbībā ar valdību vai atsevišķi nodot sabiedrībai dokumentu veidā un/vai darīt pieejamu savā tīmekļa vietnē visdažādāko informāciju un dokumentus par jautājumiem, kas saistīti ar drošību.

10. aile

Parlamenta tīmekļa vietnes

2002. gada maijā 180 valstīs pastāv 244 parlamenta palātas (64 parlamentos ir divas palātas). Starpparlamentu savienībai ir zināmas 165 parlamenta tīmekļa vietnes 128 valstīs (dažos divpalātu parlamentos atsevišķas palātas uztur atsevišķas tīmekļa vietnes). Starpparlamentu savienības padomes 2000. gada maijā pieņemtās “Vadlīnijas attiecībā uz parlamentu tīmekļa vietņu saturu un struktūru” ir pieejamas savienības tīmekļa vietnē <http://www.ipu.org>.

Piemēram, sabiedrībai var darīt pieejamu šādu informāciju par drošības nozares jautājumiem, vēlams, viegli saprotamā versijā:

- ✓ stratēģiskas nozīmes dokumentus, piemēram, valsts drošības politiku;
- ✓ aizsardzības budžetu (neietverot konfidenciālus līdzekļus);
- ✓ paziņojumus preseī par visām galvenajām diskusijām, lēmumiem, priekšlikumiem, tiesību aktiem utt. parlamentā attiecībā uz drošības nozari;
- ✓ protokolus no visu parlamenta (komiteju) sanāksmēm un debatēm par drošības jautājumiem (izņemot slēgtās sanāksmes); šeit jāietver ziņojumi par slēgto sanāksmju apjomu un uzdevumiem;
- ✓ publikācijas saistībā ar parlamentārajām izmeklēšanām drošības jautājumos;
- ✓ parlamenta gada ziņojumus vai pārskatus par visu drošības dienestu darbību;
- ✓ ombuda vai valsts kontroliera ziņojumus par drošības nozari; ombudam var neļaut ietvert pārskatos ziņojumus par dažām īpašām izmeklēšanām, bet viņam tiek lūgts tos iesniegt izvēlētām komitejām; valdībai jāietver visas darbības, kas veiktas pēc ombuda vai kontroliera ziņojumiem parlamentam;
- ✓ informāciju par daudzpusējiem un divpusējiem nolīgumiem;

- ✓ informāciju par to, kā atsevišķi deputāti vai politiskās frakcijas parlamentā ir balsojuši par drošības jautājumiem (piemēram, par budžetu, pievienošanās starptautiskām aliansēm, obligatā militārā dienesta jautājumiem, iegādēm);
- ✓ tiesību aktus par informācijas brīvību.

Sabiedrības iesaistes parlamenta darbā veicināšana

Vienvirziena informācijas plūsma (no parlamenta vai valdības uz sabiedrību) nav pietiekama. Parlamentam jādod sabiedrībai iespēja ar to sazināties par drošības jautājumiem. Dialogs abos virzienos ir svarīgs, jo

- ✓ tas nodrošina līdzdalību un pastāvīgu pārraudzību no pilsoņu puses;
- ✓ tas palielina sabiedrības uzticību parlamenta darbam;
- ✓ tas sniedz iespējamu nodrošinājumu pret sliktu vadību (piemēram, ar parlamenta ombuda starpniecību);
- ✓ tas nodrošina sabiedrības atbalstu un leģitimitāti tiesību aktiem un valdības politikai, un tādējādi arī demokrātisko stabilitāti.

Divvirzienu saziņu var veicināt ar parlamenta informācijas, sanāksmju un uzraudzības ziņu dienestiem, televīzijas diskusijām un īpaši pielāgotiem paziņojumiem komiteju locekļiem, ko nodrošina parlamenta pētījumu dienests, utt.

11. aile

Parlamenti un plašsaziņas līdzekļi

“11. Asambleja aicina valstu parlamentus steidzamā kārtā izskatīt pasākumus, kuru mērķis ir

- I. nodrošināt lielāku parlamenta darba atklātību, ietverot komiteju sanāksmes, un uzskatīt šo jautājumu ne tikai kā saziņas politikas jautājumu, bet arī kā svarīgu politisko prioritāti ar tiešām sekām uz demokrātijas funkcionēšanu;
- II. labāk izmantot klasiskās saziņas metodes un jaunās informācijas tehnoloģijas, jo īpaši,
 - a. nodrošinot vislabākos iespējamus darba apstākļus plašsaziņas līdzekļiem un īpaši parlamenta korespondentiem,
 - b. nodrošinot ātru izplatīšanu informācijai par debatēm, *inter alia*, ātri publicējot sanāksmju protokolus un stenogrammas,
 - c. izveidojot tiešsaistes pakalpojumus tiešai elektroniskai saziņai ar sabiedrību un žurnālistiem,
 - d. nodrošinot pilnīgu piekļuvi parlamenta dokumentiem, lai pirms balsošanas par likumprojektu tiktu veicinātas diskusijas sabiedrībā;
- III. izmantot komunikāciju lietpratēju padomus;

- IV. padarīt juridiskos tekstus pieejamākus lasītājiem, kas nav speciālisti;
- V. veikt vajadzīgos pasākumus, lai vairāk koncentrētos uz politiskām debatēm, piemēram, nosakot tās jomas, kurās procedūras varētu vienkāršot, lai paātrinātu lēmumu pieņemšanu;
- VI. informācijas un saziņas dienestos sekmēt informācijas failu savākšanu, kuros iepazīstina ar tiesību aktiem un apraksta to konkrētās iezīmes žurnālistu un profesionāļu aprindām, uz ko tie visvairāk attiecas;
- VII. organizēt seminārus žurnālistiem par parlamenta darbu, lai iepazīstinātu tos ar likumdošanas procedūrām un parlamenta sēdēm, kā arī uzlabotu to zināšanas par attiecībām starp parlamentiem un starptautiskajām institūcijām. Īpaša uzmanība jāpievērš žurnālistiem no vietējām un reģionālajām avīzēm un žurnāliem;
- VIII. veidot komunikāciju tīklus internetā, ļaujot pilsoņiem interaktīvi sazināties gan ar deputātiem, gan parlamenta informācijas dienestiem;
- IX. izdomāt, kā sekmēt neatkarīgu televīzijas kanālu veidošanu, kas pievērstos parlamenta darbam, kā tas ir vairākās Eiropas valstīs, Amerikas Savienotajās Valstīs un Kanādā;
- X. ar nodokļu politikas vai citiem līdzekļiem palīdzēt tiem plašsaziņas līdzekļiem, kuri pilnīgi neatkarīgi cenšas nodrošināt augstas kvalitātes ziņas un kurus draud iznīcināt tirgus spēki.”

Avots: Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Rezolūcija Nr. 1142 (1997).

Sabiedrības līdzdalība ir svarīga sistēmas ilgtermiņa demokrātiskai stabilitātei. Līdzdalības apjoms dažādās valstīs atšķiras. Daži parlamenti ļauj sabiedrībai piedalīties komiteju sēdēs. Tas var būt ļoti svarīgi NVO darbībai vai atsevišķām personām, kuras interesē tiesību aktu pieņemšanas process. Pat ja šāda klātbūtne nedod tām personām, kuras komiteju sanāksmēs piedalās, tiesības izteikties, viņu klātbūtnei vien jau ir zināma vērtība.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

leguldījums, ko drošības politikā dod neinstitucionāli elementi

- ▶ Parliecinieties, ka ir izveidoti mehānismi, kas ļauj parlamentam savā darbā izmantot pilsoniskās sabiedrības pārstāvju pienesumu attiecībā uz drošības jautājumiem un tādiem jautājumiem, kas ar to saistās.
- ▶ Šim nolūkam, ja vajadzīgs, sekmējiet tādu tiesību aktu pieņemšanu, kas ļauj kompetentām iestādēm, NVO un plašsaziņas līdzekļiem dot savu ieguldījumu to parlamentāro komiteju darbā, kuras ir kompetentas pievērsties drošības jautājumiem un tādiem jautājumiem, kas ar to saistās.

Sabiedrības informēšana

- ▶ Pārliecinieties, ka parlamentam ir aktīva sabiedrisko attiecību politika attiecībā uz tā lēmumiem, kas skar drošību un parlamenta lēmumu pieņemšanas procesu šajā jomā.

Saikne starp drošību un preses brīvību

- ▶ Pārliecinieties, ka gan tiesību aktos, gan praksē pastāv preses brīvība attiecībā uz drošības jautājumiem un ka jebkādi uzlikti ierobežojumi nepārkāpj starptautiskos cilvēktiesību principus.
- ▶ Pārliecinieties, ka ir spēkā piemēroti tiesību akti par informācijas brīvību.

7. nodaļa

Dzimumu aspekts drošības politikā

Dzimumu līdztiesība ir salīdzinoši nesens jautājums. Tas šobrīd tiek uzskatīts par svarīgu parametru arī saistībā ar drošības jautājumiem, ne tikai tādēļ, ka lielākā daļa no tiem cilvēkiem, kurus skar bruņotie konflikti, tostarp bēgļiem un valsts iekšienē pārvietotajām personām, ir sievietes un bērni, bet arī tādēļ, ka sievietēm, kas ir vairāk nekā puse no pasaules iedzīvotājiem, ir vienlīdzīgas tiesības ar vīriešiem, un viņas var daudz dot drošības jautājumu risināšanā. Sieviešu talantu un izpratnes spējas izmantošana sniegs tādu drošības problēmu risinājumu, kas būs vairāk vērsti uz cilvēkiem un saskaņā ar cilvēka drošības pieeju, tādējādi būdams noturīgāks. Tādēļ, drošības politikā cenšoties sasniegt dzimumu līdztiesību, svarīgi pieiet šim mērķim no divām dažādām pusēm. Vispirms, drošības politikai jākoncentrējas uz jūtīgiem jautājumiem šajā jomā un tiem jāpievēršas. Iespējamie risinājumi jāparāda un struktūras jāveido tā, lai nodrošinātu sieviešu tiesību un interešu ievērošanu. Otrkārt, būtiski ir veicināt sieviešu līdzdalību visos lēmumu pieņemšanas līmeņos un visās jomās saistībā ar drošības politiku.

Sievietes un konfliktu risināšana

Konfliktu risināšana, miera uzturēšana un miera veidošana neattiecas tikai uz tiem, kas tieši piedalās karadarbībā vai bruņotos konfliktos un kas ir galvenokārt vīrieši. Tomēr sieviešu klātbūtne miera sarunās vienmēr ir bijusi necīga un turpina tāda būt, pat ja kara vai bruņota konflikta laikā viņām ir bijis jāmaina sava parastā loma un jāuzņemas tie pienākumi, ko parasti pilda vīrieši. Tomēr šobrīd arvien plašāk tiek atzīts, ka sievietes dod ieguldījumu ar nozīmīgām prasmēm, perspektīvām un izpratni. Praksē sieviešu tiešai iesaistei lēmumu pieņemšanas

procesā, konfliktu risināšanā un miera atbalsta darbībās vajadzīga pāreja tradicionālajos uzskatos par vīriešu un sieviešu attiecīgajām lomām sabiedrībā un konflikta situācijās.

12. aile

Dzimuma jautājums miera procesos

“Miera process, kur netiek ņemtas vērā sieviešu vajadzības un loma, nav dabisks, un tadēļ iekšēji nestabils.” ... “Pēckonflikta pārejas periodos iespēju došana sievietēm ir būtiski svarīga, lai atsāktu sociālo un ekonomisko attīstību. Gan sievietes, gan vīrieši ir upuri un darbojošās personas karos un bruņotos konfliktos, bet bieži dažādos veidos un dažādās jomās. Kara laikā sievietes veic jaunas darbības un uzņemas jaunas lomas, bieži – vairāk pienākumu. Neskatoties uz šīm izmaiņām, pēckonflikta miera veidošanā sievietes bieži tiek nostumtas malā – gan pēckonflikta sabiedrībās, gan formulējot un īstenojot miera veidošanas stratēģijas starptautiskās miera operācijās.”

Avots: “Dzimumu aspekts drošībā – no sieviešu nelīdzdalības līdz integrācijai miera veidošanā”. Norvēģijas Starptautisko lietu institūts, 2001.

13. ailē ir izraksti no ANO Drošības padomes Rezolūcijas Nr. 1325 (2000), kurā tiek pasvītota vērtība pārejai no sieviešu uzskatīšanas tikai par konfliktu upuriem (ietverot vardarbību un izvarošanu kā karadarbības instrumentu) uz tādu skatījumu, kur sievietes ir līdzdalībnieces konflikta risināšanā, miera veidošanā un miera uzturēšanā uz vienlīdzības pamata ar vīriešiem. Šāda pārmaiņa nozīmē aplūkot sieviešu un vīriešu darbības un lomas pirms kara vai bruņota konflikta, tā laikā un pēc tam. Tas nozīmē, ka dzimumu līdztiesības un dzimumu jautājumi politikas definēšanā valsts un starptautiskā līmenī un attiecīgajos tiesību aktos ir jāskata savlaicīgi.

13. aile

Skats no dzimumu perspektīvas uz miera operācijām un procesiem

Drošības padome (...)

7. mudina dalībvalstis palielināt savu brīvprātīgo finansiālo, tehnisko un loģistikas atbalstu uz dzimumiem koncentrētai apmācībai, ietverot to, ko jau veic attiecīgi fondi un programmas, *inter alia*, ANO Fonds sievietēm un ANO Bērnu fonds, kā arī ANO Augstā komisāra bēgļu lietās birojs un citas saistītas organizācijas;
8. aicina visus iesaistītos, veicot sarunas par miera līgumiem un tos īstenojot, ievērot dzimumu perspektīvu, tostarp, *inter alia*, a) sieviešu un meiteņu īpašās vajadzības repatriācijas un pārcelšanās laikā, kā arī rehabilitācijas, reintegrācijas un pēckonflikta atjaunošana; b) pasākumus, ar ko atbalsta vietējās sieviešu miera iniciatīvas un procesus konflikta risināšanai un ar ko iesaista sievietes visos miera

⇒

līgumu īstenošanas mehānismos; c) pasākumus, ar ko nodrošina sieviešu un meiteņu aizsardzību un viņu cilvēktiesību ievērošanu, īpaši saistībā ar konstitūciju, vēlēšanu sistēmu, policiju un tiesu varu (...);

15. izsaka savu vēlmi nodrošināt, lai Drošības padomes misijās tiktu ņemti vērā dziļumu apsvērumi un sieviešu tiesības, tostarp, apspriežoties ar vietējām un starptautiskām sieviešu organizācijām; (...)"

Avots: ANO Drošības padomes Rezolūcija Nr. 1325 (2000), kas pieņemta 2000. gada 31. oktobrī.

Saskaņā ar Rezolūciju Nr. 1325 (2000) ANO ģenerālsēkretārs iesniedza ziņojumu "Sievietes, miers un drošība" (2002. gada 16. oktobris). Ziņojums ir par bruņotu konfliktu ietekmi uz sievietēm un meitenēm, starptautisko tiesību aktu bāzi, sieviešu iesaisti miera procesos, miera uzturēšanas operācijās, humanitārajās operācijās, rekonstrukcijā un rehabilitācijā, kā arī atbrūošanās, demobilizācijā un reintegrācijā. Daži tā nosacījumi ir iekļauti ieteikumos šīs nodaļas beigās.

Sievietes parlamentu Aizsardzības komitejās

Secīgi Starpparlamentu savienības pasaules mēroga apsekojumi par sievietēm politikā pēdējos 25 gados rāda, ka sievietes joprojām lielā mērā nepiedalās vai ir nepietiekami pārstāvētas parlamentu Aizsardzības komitejās. Tāpat viņām reti ir priekšsēdētājas vai priekšsēdētāja vietnieces vai ziņotājas amats šajās komitejās. Starpparlamentu savienības 1997. gada apsekojumā (Vīrieši un sievietes politikā: demokrātija joprojām veidojas) redzams, ka no 97 parlamentiem, kas snieguši ziņas par sievietēm parlamentārajās komitejās, tikai 3% parlamentu sieviete ir Aizsardzības komitejas priekšsēdētāja. Kopumā tikai 18,6% no priekšsēdētājiem visās parlamentārajās komitejās ir sievietes. Šo situāciju var izskaidrot ar diviem galvenajiem faktoriem. Pirmkārt, visā pasaulē joprojām ir ļoti maz sieviešu, kas ir parlamenta deputātes (2002. gada maijā šis skaits bija 14,3%). Otrkārt, uzskats, ka karš un miers un drošības jautājumi kopumā mazāk attiecas uz sievietēm nekā uz vīriešiem, joprojām ir dziļi iesakņojies apziņā visā pasaulē. Šāds uzskats ir apšaubāms, jo karš noteikti skar visus valsts iedzīvotājus, un bieži sievietes ir lielāki upuri nekā vīrieši.

Sievietes ar ieročiem

Administratīvo, apgādes un atbalsta dienestu līmenī sieviešu iesaiste bruņotajos spēkos ir parasta un tradicionāla lielākajā daļā valstu. Šī sieviešu iesaiste atbalsta amatos ir salīdzinoši nozīmīga ne tikai miera laikā, bet dažreiz jo vairāk kara

vai bruņota konflikta kontekstā. Turpretī karavīru un operatīvajā līmenī šī iesaiste ir daudz nesenāka. Starptautiskā un salīdzināmā līmenī nav pieejams daudz datu par sievietēm bruņotajos spēkos. Piemērs sieviešu līdzdalībai bruņotajos spēkos NATO valstīs ir 14. aile.

14. aile

Bruņotie spēki: karavīru sieviešu skaits: NATO valstu piemēri

Valsts	Skaits	% no kopējā skaita
Beļģija	3202	7,6%
Kanāda	6558	11,4%
Čehija	1991	3,7%
Dānija	863	5,0%
Francija	27 516	8,5%
Vācija	5263	2,8%
Grieķija	6155	3,8%
Ungārija	3017	9,6%
Itālija	438	0,1%
Luksemburga	47	0,6%
Nīderlande	4170	8,0%
Norvēģija	1152	3,2%
Polija	277	0,1%
Portugāle	2875	6,6%
Spānija	6462	5,8%
Turcija	917	0,1%
Apvienotā Karaliste	16 623	8,1%
ASV	198 452	14,0%

Avots: NATO Review, 2001. g. vasara.

Kopumā ir droši apgalvot, ka sieviešu iesaisti obligātajā militārajā dienestā un/vai profesionālās militārās vienībās var pamudināt politiskā vadība vai tā var rasties no notikumu attīstības pašā drošības nozarē. Šķiet, ka tā ir saistīta ar diviem šādiem apstākļiem, kuri var būt viens no otra neatkarīgi:

- ✓ sajūsta vajadzība mobilizēt visu sabiedrību aizsargāt un sekmēt valsts drošību;
- ✓ bruņoto spēku modernizācija, kas, tāpat kā jebkāda cita veida darbība, tiek pakļauta sociāliem notikumiem un tādēļ to aizvien vairāk ietekmē dzimumu līdztiesības jautājums.

15. aile

Sieviešu iesaiste drošības politikā kā daļa no integrētās pieejas dzimumu līdztiesības īstenošanai

Valdības drošības politiku var vērtēt no integrētās pieejas dzimumu līdztiesības īstenošanai viedokļa. ANO Ceturtajā vispasaules konferencē par sievietēm Pekinā ANO noteica integrēto pieeju dzimumu līdztiesības īstenošanai kā globālu stratēģiju dzimumu līdztiesības veicināšanai. ANO (*ECOSOC*) definē integrēto pieeju dzimumu līdztiesības īstenošanai kā "(..) procesu, kurā novērtē sieviešu un vīriešu ietekmi katrā plānotā rīcībā, tostarp likumdošanā, politikā vai programmās, visās jomās un visos līmeņos. Tā ir stratēģija, lai padarītu sievietes un vīrieša vajadzības un pieredzi par neatņemamu sastāvdaļu politiku un programmu izstrādē, īstenošanā, uzraudzībā un novērtēšanā visās politiskajās, ekonomiskajās un sabiedrības jomās, lai sievietes un vīrieši gūtu labumu vienlīdzīgi un neturpinātos nevienlīdzība. Galīgais mērķis ir sasniegt dzimumu līdztiesību."

Avots: ANO *ECOSOC* pieņemtie secinājumi 1997/2.

Sieviešu pieaugošā iesaiste bruņotajos spēkos savukārt var sekmēt pāreju no tradicionālās aizsardzības uz cilvēka drošības aspektu: lielāks uzsvars tiek likts uz pētniecību, informācijas tehnoloģijām (tostarp banku jomā) un izlūkošanas darbu, un tas notiek blakus metodēm un operācijām, kur vajadzīgs fizisks spēks un apmācība, un dažkārt pat to vietā. Šāda tendence dod iespējas sievietēm, īpaši valstīs, kur vīriešiem un sievietēm ir vienāda pieeja izglītībai un apmācībai.

16. aile

Jaunas dimensijas un izaicinājumi, kas rodas ar sieviešu iekļaušanu drošības nozarē

Sieviešu pieaugošā iesaiste drošības jomā, un īpaši bruņotajos spēkos un policijā, liek jautāt, vai apmācībai (īpaši fiziskajai apmācībai) un disciplīnai būtu jābūt tādi pašai vīriešiem un sievietēm.

Vajadzīgi arī noteikumi attiecībā uz seksuālo jomu, kas līdz šim no bruņotajiem spēkiem, citām valsts militārām struktūrām vai policijas bija stingri izslēgta – jāņem vērā īpašās vajadzības precētiem un neprecētiem pāriem vienā vai dažādās vienībās, kā arī jautājumi, kas saistās ar mātes vai tēva stāvokli.

Tāpat jāizskata jautājums par apģērbu un tā estētisko un pat seksuālo pievilcību: vai uniformām vīriešiem un sievietēm jābūt identiskām? Vai visos apstākļos tām jābūt piegrieztām kā vīriešiem?

Šajās jomās vajadzīga jauna domāšana. Jāattīsta un šīm jaunajām realitātēm jāpiešķir gan valsts tiesību akti, gan arī bruņoto spēku, citu valsts militāru struktūru un policijas noteikumi.

Sievietes miera uzturēšanas operācijās un aizsardzības ministrijās

Kā redzams no datiem, ko sniedz NATO savā 2001. gada vasaras pārskatā, sieviešu iesaiste miera uzturēšanas operācijās kopš Otrā pasaules kara beigām joprojām ir minimāla. Tikai dažas valstis – Kanāda, Ungārija, Francija, Nīderlande un Portugāle – ir savā miera uzturēšanas personālā ietvērušas vairāk nekā 5% sieviešu. Tomēr ANO pieredze liecina, ka attiecīgie vietējie iedzīvotāji ļoti labi uzņem viņu klātbūtni un tai ir pozitīva ietekme uz operācijas iznākumu: piemēram, vairāk uzmanības tiek pievērsts dzimumu jautājumiem un vardarbībai.

Sievietes joprojām ļoti reti tiek ieceltas par aizsardzības ministriem vai pat aizsardzības ministra vietniecēm. Starpparlamentu savienības pasaules apskatā redzams, ka 2000. gada martā no visiem ministriem, kas atbild par aizsardzības/drošības jautājumiem, sievietes bija tikai 1,3 %, un šajā jomā 3,9 % sieviešu bija ministra vietnieces un citas ministrijas amatpersonas, ietverot parlamentāros sekretārus (sk. Starpparlamentu savienības un ANO kopīgo pētījumu pēc pasaules kartes “Sievietes politikā: 2002”).

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Dati

- ▶ Pieprasiet statistikas datus attiecībā uz sieviešu procentuālo daudzumu katrā bruņoto spēku jomā, citās valsts militārajās struktūrās, policijā un izlūkošanas dienestos, kā arī to attiecīgajos mācību centros. Pieprasiet arī datus par sieviešu procentuālo daudzumu augstos un lēmumu pieņemšanas amatos, kā arī par sieviešu iekļaušanu Jūsu valsts delegācijās ANO, NATO vai citās starptautiskās organizācijās, kur apspriež drošības jautājumus.

Dzimums un konfliktu risināšana, un atjaunošana *)

- ▶ Cik vien iespējams, centieties panākt, lai sarunu grupās būtu dzimumu līdzsvars.
- ▶ Pārliecinieties, ka miera līgumos sistemātiski un skaidri pievēršas bruņotu konfliktu sekām uz sievietēm, sieviešu ietekmei miera procesā un viņu vajadzībām un prioritātēm pēckonflikta situācijā.
- ▶ Pārliecinieties, ka zināšanas, pieredze un spējas, ko sievietes guvušas konflikta laikā, tiek pienācīgi izmantotas atjaunošanas procesā.

Dzimumu jautājumi un miera misijas *)

- ▶ Iesakiet sieviešu piedalīšanos miera misijās un pēckonflikta atjaunošanā.
- ▶ Pārliecinieties, ja vajadzīgs, ar likumdošanas palīdzību, ka miera uzturētāji un pārējais starptautiskais personāls ir apmācīts gan attiecībā uz īpašajiem kultūras jautājumiem, gan attiecībā uz īpašajiem dzimumu jautājumiem.
- ▶ Uzraugiet, lai tiktu sodīti tie miera uzturētāji un pārējais starptautiskais personāls, kas parkāpj sieviešu cilvēktiesības.

Valdība

- ▶ Pārlicinieties, ka sieviešu un vīriešu pienākumu līmenis aizsardzības ministrijā pēdējos, piemēram, 10 gados ir bijis līdzsvarots. Pārlicinieties, ka, vienlīdzīgi ar vīriešiem, sievietēm iespējas ieņemt augstus, lēmumu pieņemšanas amatus ir noteiktas gan likumā, gan pastāv praksē.

Parlaments

- ▶ Vēstures kontekstā un pašlaik izskatiet parlamenta Aizsardzības vai Drošības komitejas sastāvu un sieviešu pienākumu līmeni tajā.
- ▶ Tālāk pārlicinieties, vai komiteja pievērš uzmanību dzimumu jautājumiem, un, ja vajadzīgs, uzstājiet uz lielāku dzimumu līdzsvaru un uzmanības pievēršanu šim jautājumam.

*) Ieteikumi no ANO ģenerālsekretāra ziņojuma "Par sievietēm, mieru un drošību" 2002. gada 16. oktobrī.

III iedaļa

Drošības nozares galvenie operatīvie komponenti

Lai gan militāri rūpnieciskais komplekss ir nozīmīgs jautājums drošības nozares izpratnei, tas šeit netiks apskatīts galvenokārt tādēļ, ka tas nav kāds no valsts drošības dienestiem.

8. nodaļa Bruņotie spēki

Bruņotie spēki vēsturē ir pastāvējuši vienmēr, un tie tiek plaši uzskatīti par valsts vairogu un zobenu. 17. ailē parādīts, ka 2002. gada vidū tikai ļoti mazam skaitam pasaules valstu nav bruņoto spēku.

17. aile

Valstis bez bruņotajiem spēkiem

Dažām valstīm nav bruņoto spēku. Tās ir dažas pundurvalstiņas Klusā okeāna dienvidu daļā, piemēram, Nauru, Maldīvas, Kiribati, Samoa, Zālamana salas, Tuvalu, Palau un Vanuatu, kā arī Karību jūrā – Senvinsenta un Grenādīnas, Sentkitsa un Nevisa, Sentlūsija, Dominika, Grenāda. Citas valstis bez bruņotajiem spēkiem ir Kostarika, Islande, Maurīcija, Panama, Austrumtīmora, Somālija (kura atrodas armijas veidošanas procesā), Andora, Sanmarīno un Haiti. Lielākajai daļai šo valstu ir paramilitāras vienības (piemēram, zemessardze un robežsardze).

Bruņoto spēku funkcijas

Notikumu attīstība drošības jomā pēc Aukstā kara beigām ir ievērojami ietekmējusi bruņotos spēkus visā pasaulē. Tiem tiek doti jauni uzdevumi, vienlaikus liekot tiem izpildīt parastos pamatzdevumus citādā veidā. Mūsdienās bruņotie spēki pasaulē parasti pilda šādas piecas funkcijas:

- ✓ valsts neatkarības, suverenitātes un teritoriālās viengabalainības, vai plašāk ņemot, tās pilsoņu aizsardzība;
- ✓ starptautiskās miera uzturēšanas vai miera ieviešanas misijas;
- ✓ palīdzība katastrofu seku likvidēšanā;
- ✓ iekšējās drošības uzdevumi (palīdzība civilajām tiesībaizsardzības iestādēm uzturēt kārtību ārkārtas gadījumos, ja izceļas nekārtības);
- ✓ līdzdalība nācijas veidošanā (sociāla funkcija).

Tas, cik daudz bruņotie spēki iesaistās šo funkciju izpildē, dažādās valstīs atšķiras atkarībā no valsts tiesiskā regulējuma un uzskatiem par drošības situāciju.

Suverenitātes un sabiedrības aizsardzība

Neskatoties uz jauniem notikumiem drošības jomā un jauniem draudiem, lielākajai daļai bruņoto spēku to tradicionālais pienākums – aizsargāt savu valsti vai sabiedrotās valsti no ārvalstu bruņotiem uzbrukumiem – joprojām ir vissvarīgākais uzdevums. Tas ietver ne tikai valsts teritorijas un politiskās suverenitātes aizsardzību, bet arī sabiedrības aizsardzību plašākā nozīmē.

18. aile

Aizsardzības sistēmas reforma: kāds ir tās nolūks?

Kopš 1990. gada lielākā daļa bruņoto spēku ir pārcietuši radikālas reformas. Reformas dažādās valstīs notikušas dažādu iemeslu dēļ. Paraugoties uz to vienkārši, var nodalīt trīs šīs reformas nolūkus.

► Demokratizācija

Daudzās valstīs, kurās iepriekš bijis komunisms, diktatūra vai norisinājušies konflikti, aizsardzības sistēmas reformas mērķis ir demokratizācija:

- likt bruņotajiem spēkiem atskaitīties demokrātiski ievēlētai politiskai vadībai, jo citādi bruņotie spēki apdraud demokrātiju;
- sabalansēt bruņotajiem spēkiem vajadzīgos resursus ar citu sabiedrības nozaru vajadzībām.

► Pielāgošanās jaunai drošības videi

- Bruņoto spēku apjoma un budžeta pielāgošana jaunajiem drošības apdraudējumiem;
- Bruņoto spēku sagatavošana jaunām misijām, piemēram, miera uzturēšanai.

► Internacionalizācija

Bruņotie spēki arvien vairāk darbojas ne tikai savas valsts kontekstā, bet kopā ar citu valstu vienībām. Šī starptautiskā sadarbība var notikt *ad hoc*, kā, piemēram, ANO

miera misijās, vai uz ilgāku laiku un uz institucionāliem pamatiem (piemēram, NATO), vai arī divpusēji vai daudzpusēji.

- Bruņoto spēku (daļēja) pakļaušana starptautiskām vadības un organizatoriskām struktūrām;
- Bruņoto spēku spēju palielināšana darboties kopā ar citu valstu bruņotajiem spēkiem attiecībā uz aprikojumu, apmācību, valodu, informāciju un vadības un kontroles sistēmām (savietojamība).

Pastāvīgu starptautisko vienību piemēri ir šādi:

- Pirmais Vācijas – Nīderlandes korpuss;
- Baltijas bataljons (Lietuva, Igaunija, Latvija);
- Polijas – Dānijas – Vācijas korpuss;
- Daudznacionālais Slovākijas, Ungārijas, Rumānijas un Ukrainas sapieru bataljons (“TISA” bataljons).

Ieguldījums starptautiskā miera uzturēšanā

Bruņotie spēki iesaistās miera operācijās vismaz divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, lai novērstu konfliktus un izvairītos no iespējamās to “pārplūšanas” uz citām valstīm/ nozarēm, piemēram, reģiona destabilizācija, tautsaimniecības darbības traucējumi un nekontrolējama bēgļu plūsmu radīšana.

Otrkārt, miera operācijas ir veids, kā dot ieguldījumu cilvēku drošībā un civiliedzīvotāju aizsardzībā konflikta zonās. Cilvēka drošība, īpaši cilvēktiesības, ir kļuvusi par samērā nozīmīgu starptautisku politikas mērķi, jo nesenie konflikti kļūst aizvien vardarbīgāki un tie ir skāruši civiliedzīvotājus. Blakusapstākļi līdzdalībai miera misijās ir tāds, ka tā ļauj apmācīt militārās vienības un gūt pieredzi patiesos apstākļos.

Palīdzība katastrofu seku likvidēšanā

Katru valsti var apdraudēt vai jau ir skārušas dabas vai cilvēka izraisītas katastrofas, piemēram, zemestrīces, plūdi, lieli ugunsgrēki vai aviokatastrofas pilsētu teritorijās. Šādās ārkārtas situācijās civiliestādes vērsas pie bruņotajiem spēkiem, lai tie palīdzētu un sniegtu atbalstu katastrofu seku likvidēšanā. Bruņotie spēki veic tādus uzdevumus kā tiesiskuma un kārtības uzturēšana, pārtikas, medicīnas un citu resursu piegāde un sakaru līniju un transporta ceļu uzturēšana. Blakusapstākļi bruņoto spēku izmantošanai katastrofu seku likvidēšanas operācijās ir tāds, ka tie kļūst sabiedrībā pamanāmi pozitīvā nozīmē un pieaug sabiedrības atbalsts tiem.

Palīdzība civilajām tiesībsardzības iestādēm

Vēl viens uzdevums, ko dažu valstu bruņotie spēki veic, ir palīdzēt civilajām tiesībsardzības iestādēm. Tomēr šāda bruņoto spēku izmantošana ir ļoti

pretrunīga. Sabiedrību var apdraudēt tādi draudi, kas ir pārāk apjomīgi, lai tos varētu novērst tikai civilās iestādes un policija, un tādēļ var būt vajadzīgs bruņoto spēku atbalsts. Šādu draudu piemēri ir teroristu uzbrukumi, organizētā noziedzība vai nelegāla narkotiku tirdzniecība. Tomēr bruņoto spēku izmantošana civilajai tiesībsardzībai var būt bīstama, jo

- ✓ tā var apdraudēt civilo kontroli pār bruņotajiem spēkiem un to uzraudzību;
- ✓ tā neizbēgami noved pie bruņoto spēku politizēšanas;
- ✓ bruņotie spēki tiesiskumu un kārtību var atjaunot tikai īslaicīgi, bet tie nevar novērst konflikta vai nekārtību politisko, sociālo vai ekonomisko cēloni;
- ✓ bruņotie spēki ir apmācīti kaujai un nav īpaši apmācīti policijas uzdevumu veikšanai vai darbībām ar savas valsts civiliedzīvotājiem;
- ✓ pastāv funkcionālas konkurences risks starp policiju un bruņotajiem spēkiem.

19. aile

Bruņoto spēku izmantošana civilajai tiesībsardzībai

Dienvidāfrikā

(...) Dienvidāfrikas Valsts aizsardzības spēkus (*SANDF*) var izvietot tikai īpašos ārkārtas apstākļos, piemēram, pilnīgā sabiedriskās kārtības zudumā, ko nespēj novērst Dienvidāfrikas policija, vai valsts aizsardzības nepieciešamības gadījumā (...). Bruņoto spēku izmantošana valsts iekšienē ir pakļauta parlamenta kontrolei un konstitucionālajiem noteikumiem par pamattiesībām, un to regulē tiesību akti.

Avots: "Defence in a Democracy". Baltā grāmata par Dienvidāfrikas Republikas valsts aizsardzību, 1996. g. maijs.

Sociālās funkcijas

Ir atzīts, ka bruņotie spēki, īpaši bruņotie spēki ar obligātā karadienesta karavīriem, sekmē nācijas veidošanos, jo kopā strādā jaunieši (galvenokārt vīrieši) no dažādām vietām un dažādām sociālām vidēm un ar dažādu etnisko izcelsmi. Tas īpaši attiecas uz imigrantu vai daudz kultūru sabiedrībām, kur bruņotajiem spēkiem ir "kausējamā katla" funkcija. Vēl viena bruņoto spēku sociālā funkcija ir tāda, ka tie sniedz cilvēkiem izglītības iespējas. Cilvēki, kam darba iespējas ir ierobežotas vai tādu nav vispār, var gūt labumu, pievienojoties bruņotajiem spēkiem. Bruņoto spēku sociāla funkcija, galvenokārt jaunattīstības valstīs, ir palīdzēt civilajai administrācijai attālākos reģionos vai to atbalstīt, izmantojot veteranus izglītības vai profilaktiskas veselības aprūpes, vai ekoloģiskas degradācijas novēršanas nolūkos.

Šīs sociālās funkcijas ir piemēri tam, kā bruņotie spēki var dot pozitīvu ieguldījumu sabiedrībā. Tomēr dažās valstīs vērojams, ka bruņotie spēki negatīvi iekļaujas sabiedrības dzīvē, ekonomikā un politikā. Piemēram, dažās valstīs bruņotie

spēki iejaucas politikā un apdraud valdību. Vēl citur bruņotie spēki diemžēl ir iesaistīti komercdarījumos, kas nodrošina tiem ienākumus papildus valsts budžetam, kuri netiek ne demokrātiski uzraudzīti, ne kontrolēti.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Bruņoto spēku funkcijas

- ▶ Parliecinieties, lai bruņoto spēku darbība
 - būtu kārtīgi definēta tiesību aktos un militārajos noteikumos un normatīvos;
 - būtu saskaņā ar valsts drošības koncepciju un politiku;
 - atbilstu sabiedrības faktiskajām drošības vajadzībām;
 - nemilitārās funkcijas nenovērs bruņotos spēkus no to gatavības tā pamatuzdevuma izpildei – aizsargāt valsts suverenitāti un sekmēt tiesiskumu starptautiskā līmenī.

Aizsardzības sistēmas reforma

- ▶ Parliecinieties, ka kompetentā(-s) parlamentārā(-s) komiteja(-s) saņem detalizētus ziņojumus par paredzētajām vai veiktajām reformām kopā ar attiecīgu seku analīzi, un tā var apskatīt dažādus jautājumus šajā sakarā, piemēram, sasaucot sēdes.

Bruņoto spēku izmantošana civilajai tiesībaizsardzībai

- ▶ Principā nav vēlams, ka bruņotie spēki iesaistās civilajā tiesībaizsardzībā, bet, ja nav citas izejas, parlamentam
- ▶ jāpārlicinās, ka bruņoto spēku iesaiste civilajā tiesībaizsardzībā ir skaidri definēta, ierobežota un to regulē tiesību akti attiecībā uz
 - apstākļiem, kad to var izmantot,
 - iesaistes raksturu un robežām,
 - iesaistes ilgumu,
 - katrā atsevišķajā gadījumā iesaistāmo vienību skaitu,
 - iestādi (-es), kas var pieņemt lēmumu par bruņoto spēku iesaisti un tās pārtraukšanu,
 - lietu piekritību tiesai, ja šajā kontekstā tiek pārkāpts likums vai cilvēktiesības, utt.;
- ▶ jāizdod likumi, ka pilnvarotai iestādei jāizdod apstiprinājumi vai orderi, pirms tiek veikta māju pārmeklēšana un aresti, vai pirms uguns atklāšanas;
- ▶ jāpārlicinās, ka pastāv parlamentāri vai citādi mehānismi, lai nodrošinātu, ka bruņoto spēku iesaiste civilajā tiesībaizsardzībā ir saskaņā ar starptautiskajiem humanitārajiem un cilvēktiesību tiesību aktiem un principiem.

9. nodaļa

Citas valsts militārās struktūras

Jēdzienam “citas valsts militārās struktūras” (turpmāk tekstā – CVMS) var būt dažādas nozīmes atkarībā no apstākļiem un valstīm, attiecībā uz ko šo jēdzienu lieto. Jebkurā gadījumā CVMS jānošķir no privātām militārām struktūrām. Saskaņā ar Starptautisko stratēģisko studiju institūtu (//SS), kurš atrodas Londonā, jēdziens “CVMS” (dažreiz arī dēvētas par paramilitārām struktūrām) ietver “žandarmēriju”, muitas dienestus un robežsardzi, ja šie spēki ir apmācīti militārajā taktikā, ir aprīkoti kā militārs spēks un kara gadījumā darbojas militāras iestādes vadībā.

Gandrīz visās pasaules valstīs blakus bruņotajiem spēkiem ir šādas CVMS. Šīs struktūras ir cieši saistītas ar bruņotajiem spēkiem un dažos gadījumos bruņotie spēki tām nodrošina aprīkojumu, piekļuvi militārajām bāzēm, apmācību un palīdzību.

Ir zināmas vairākas situācijas, kad CVMS ir neatbilstoši piemērojušas militāras metodes civilos kārtības nodrošināšanas pasākumos un/vai bijušas atbildīgas par nopietniem cilvēktiesību pārkāpumiem. Tā kā CVMS izmantošana var padarīt neskaidru atšķirību starp civilo policiju un militārajiem spēkiem, ir svarīgi skaidri definēt to lomu un stāvokli. Vēlams izslēgt to līdzdalību iekšējās drošības operācijās. Parlamentam šim nolūkam jāpieņem attiecīgi tiesību akti un jāuzrauga valdības rīcība. Prezidentam vai premjerministram jāatļauj parlamentam pārraudzīt CVMS, ne tikai tādēļ, ka, saskaņā ar likumu, jebkādu spēku, ko finansē valsts, jāuzrauga parlamentam, bet arī tādēļ, ka to plaša un nekontrolēta izmantošana var radīt problēmas un potenciālas briesmas.

20. aile

Citu valsts militāru struktūru piemēri atsevišķās valstīs

Valsts	Kopējais aktivā personāla skaits bruņotajos spēkos	Personāla skaits citos valsts militārajos spēkos	Citu valsts militāro vienību veids
Somija	31 700	3400	Robežsardze
ASV	1 365 800	53 000	Civilās gaisa patruļas elements
Krievijas Federācija	1 004 100	423 000	Robežsardze, iekšlietu ministrijas spēki, spēki Krievijas Federācijas aizsardzībai, Federālais drošības dienests, Federālā sakaru un informācijas aģentūra, dzelzceļa spēki, utt.

Maroka	198 500	42 000	Žandarmērija, papildu spēki, utt.
Francija	294 430	94 950	Žandarmērija
Itālija	250 600	252 500	Īpaši karabinieri un Iekšlietu ministrijas Valsts drošības sardze
Turcija	609 700	220 200	Žandarmērija/zemessardze, krasta apsardze
Burkinafaso	10 000	4450	Žandarmērija, drošības firmas
Čīle	87 000	29 500	Karabinieri
Korejas Republika	683 000	3 500 000	Civiltās aizsardzības korpuss un Jūras policija
Indonēzija	297 000	195 000	Ietver policiju, jūras policiju un vietējos militāros palīgspēkus

Avots: IISS, The Military Balance 2000–2001. London.

Citu valsts militāro struktūru funkcijas

CVMS pilda visdažādākās funkcijas, no kurām visbiežāk sastopamas šādas:

- ✓ robežkontrole, ietverot preču kontrabandas un cilvēku tirdzniecības atklāšanu;
- ✓ masu nekārtību novēršana;
- ✓ likumības un kārtības uzturēšana ārkārtas situācijās un valsts vadītāja, kā arī būtiski svarīgu iekārtu, piemēram, kodolelektrostaciju apsardze.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Lūdzam skatīt attiecīgās iedaļas iepriekšējā un nākamajā nodaļā, kas pilnībā piemērojamas arī šeit.

10. nodaļa Policijas struktūras

Policija demokrātijās

Policijai vienmēr jādarbojas tiesiskuma ietvaros. Tai ir saistošs tas pats likums, ko tā īsteno un aizsargā. Turklāt policijas loma ir un tai jābūt atšķirīgai no tās lomas, kas ir pārējām galvenajām iestādēm krimināltiesību sistēmā, piemēram,

prokuroram, tiesu iestādēm vai labošanas iestādēm. No labas pārvaldības perspektīvas visām valstīm būtu jānodrošina valsts drošība, vienlaikus ievērojot personu brīvību un cilvēktiesības. Pilsoņiem demokrātijā ir tiesības no policijas sagaidīt taisnīgu, objektīvu un paredzamu izturēšanos. Policijas spēku izturēšanos pret sabiedrību var uzskatīt par vienu no valsts demokrātijas kvalitātes galvenajiem rādītājiem.

21. aile

Demokrātiskas kārtības nodrošināšanas galvenās iezīmes

- ▶ Policijas dienestiem jāievēro tiesiskums un jādarbojas saskaņā ar profesionālās ētikas kodeksu.
- ▶ Demokrātiskā kārtības uzturēšanā tiek nodrošināta efektīva sabiedrības aizsardzība, vienlaikus ievērojot cilvēktiesības.
- ▶ Policijas atbildībai vajadzīga caurskatāmība un uzraudzības un iekšējās un ārējās kontroles mehānismi.
- ▶ Demokrātiska kārtības nodrošināšana ir vertikāls process “no augšas uz leju”, atsaucoties uz atsevišķu pilsoņu un kopienas grupu vajadzībām un rūpēm un meklējot sabiedrības uzticēšanos, piekrišanu un atbalstu. Tādējādi tā balstās uz caurskatāmību un dialogu. Šim nolūkam daudzās valstīs tā ir decentralizēta, lai pieņācīgi un ātri reaģētu uz vietējām vajadzībām.

Vajadzība pēc īpašām garantijām

Policijas struktūras ir izpildvaras instrumenti, un tām savu funkciju izpildē faktiski ir pilnīgs monopolstāvoklis attiecībā uz sabiedrības likumīgu piespiešanu. Tomēr tādēļ pastāv iespēja, ka tās var pielietot kā instrumentu valsts pilnvaru ļaunprātīgai izmantošanai, vardarbībai, cilvēktiesību apspiešanai un korupcijai. Tādēļ policijas dienestiem demokrātijā vajadzīgas īpašas garantijas, lai nodrošinātu, ka tie kalpo sabiedrības, kura tiem jāaizsargā, interesēm, nevis politiķu, birokrātu vai pašas policijas institūcijas interesēm. Kārtības nodrošināšanas struktūrām jānodrošina rīcības brīvība un operatīvā neatkarība, tomēr tām jāievēro objektivitāte likuma aizstāvēšanā un jārikojas profesionāli. Policistiem jāzina tiešais vai netiešais profesionālās ētikas kodekss un tas jāievēro. Šis profesionālās kārtības nodrošināšanas ētikā jāietilpst cilvēka tiesību uz dzīvību ievērošanai, kā arī saistībām lietot spēku tikai tad, kad tas ir vajadzīgs, lai sasniegtu likumīgu mērķi, un ne vairāk spēka, kā skaidri nepieciešams un atļauts ar likumu. Spēka lietošanai policijas spēkos vienmēr jāatbilst proporcionalitātes noteikumam. Papildus ārējām politiskām un tiesiskām atbildības struktūrām (sk. 3. nodaļu) jābūt izveidotām arī iekšējām vai birokrātiskajām atbildības struktūrām. Profesionālās kārtības nodrošināšanas sistēmā vienmēr jābūt iespējamu policijas amata pārkāpumu un sabiedrības sūdzību iekšējai izskatīšanai.

22. aile

Bīstami sagrozījumi un apstākļi

“Nedemokrātiska drošības spēku pārvaldība var sagrozīt arī drošības prioritātes. Daudzās valstīs aizspriedumi pret militāru drošību ir likuši valdībām militarizēt policijas spēkus (vēl vairāk nogludinot to atšķirību no bruņotajiem spēkiem) vai piešķirt tiem nepietiekami daudz līdzekļu, mazinot to spēju garantēt cilvēku drošību. Īpaši valstīs ar zemiem ienākumiem policijai un citiem drošības spēkiem ir tik tikko izdzīvošanai pietiekamas algas, ierobežota apmācība vai tādas nav vispār, korumpēta vadība un augsts analfabetisma līmenis.” ... “Ievēlētie līderi jaunās demokrātijas bieži ir atkarīgi no drošības spēkiem, tostarp no militārajām vienībām, lai varētu palikt amatā, jo šiem spēkiem sabiedrībā ir vislielākā vara. Tāda paša iemesla dēļ līderi var aktīvi cīnīties pret lielāku bruņoto spēku atbildību un atvērtību, jo viņi savu mērķu sasniegšanai ir atkarīgi no to spēka.”

Avots: Ziņojums par tautas attīstību, 2002.

Iniciatīvas viszemākajā līmenī

Policijas demokrātisko uzraudzību var sekmēt arī neformāli viszemākā līmeņa horizontāli vērsti mehānismi, piemēram, cilvēktiesību organizācijas no vietējo kopienu pārstāvjiem, kuras var palīdzēt nodrošināt policijas spēkiem sabiedrības uzticību. Civilās uzraudzības struktūras, piemēram, ombuds iedzīvotāju sūdzībām pret policiju, nodrošina policijas ārējo atbildību tiem, kam tā kalpo. Dažos gadījumos apgabalu drošības padomju, kurās ietilpst pilsoniskās sabiedrības grupas un vietējie vadītāji, izveidošanai ir bijusi labvēlīga ietekme uz vietējo policijas dienestu darba uzlabošanu. Jābūt tiesību aktiem, kas aizsargā ziņotājus un pilsoniskās sabiedrības uzraudzības grupas no policijas, izlūkošanas dienestu un bruņoto spēku veiktas ietekmēšanas.

23. aile

Kārtības nodrošināšana Eritrejā: situācija attīstībā

Policijas organizācijas attiecībām ar vidi, kurā tā darbojas, vienmēr ir vairāki aspekti. To var vislabāk aprakstīt, palūkojoties, kā organizācija tiek galā ar diviem galvenajiem kārtības nodrošināšanas aspektiem: spēka izmantošana, lai aizstāvētu likumu, un pakalpojuma sniegšana sabiedrībai. Tā sauktajās jaunattīstības valstīs, pie kurām pieder arī Eritreja, šī dilemma ir vēl redzamāka. Valsts ir piedzīvojusi 30 gadu ilgu atbrīvošanās cīņu pret Etiopiju, kas, acīmredzot, vēl nav pilnīgi beigusies, jo kaujas atkal atsākās 1998. un 1999. gadā. Policijas spēki, apmēram 5000 cilvēku, deviņdesmito gadu sākumā tika veidoti no bijušās atbrīvošanās armijas pārstāvjiem. Iemesls bija pietiekami vienkāršs: valdībai bija jāparūpējas par saviem veterāniem. Dažiem vadītājiem bija policijas darba pieredze, jo viņi bija darbojušies kā policisti iepriekšējā Eritrejas un Etiopijas režīmā.

Papildus dažādiem tehniskās palīdzības veidiem kriminālās izmeklēšanas metodēs, policijas akadēmijas celtniecībai, apmācības programmu veidošanai, ko atbalstīja Nīderlandes valdība, vismaz ziedotājiem un dažiem valsts valdošās elites pārstāvjiem bija acimredzama vajadzība pēc zināmām kultūras izmaiņām. Cilvēkiem, kas bija darbojušies bruņotajos spēkos, bija atšķirīga izpratne par spēka lietošanu nekā, piemēram, tipiskam angļu policistam. Kultūras maiņas projektā, kas veikts ar Nīderlandes valdības atbalstu, mērķis bija panākt Eritrejas policijas spēkos demokrātisku kārtības nodrošināšanu, ko raksturo likuma un kārtības aizstāvēšana ar minimālu spēka piemērošanu.

Avots: Casper W. Vroom, University of Maastricht. The Netherlands, involved in the cultural change project of the Eritrea Police Force, 2002.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Darbība demokrātijas ietvaros

- ▶ Pārliecinieties, ka policija darbojas tiesiskuma robežās.
- ▶ Pārliecinieties, ka policija darbojas saskaņā ar kādu ētikas kodeksu un tā, lai visi iedzīvotāji no tās varētu sagaidīt godīgu, objektīvu un paredzamu izturēšanos. Šajā sakarā pārliecinieties, vai Jūsu valsts ievēro ANO Rīcības kodeksu tiesībsardzības amatpersonām (1979): sk. 65. aili.

Apmācība

- ▶ Pārliecinieties, ka policijas profesionālās izglītības un apmācības mērķis ir saglabāt tiesiskumu un sabiedrisko kārtību ar minimālu spēka piemērošanu un šim nolūkam tas ietver vairāk, jo īpaši, demokrātisku un ētisku vērtību, cilvēktiesību un dzimumu jautājumu un apmācības: sk. arī 7. nodaļu.

Sk. arī ieteikumus VI, VII, VIII iedaļā par finanšu, cilvēku un materiālajiem resursiem.

11. nodaļa

Slepenie un izlūkošanas dienesti

Izlūkošanas dienesti (dažreiz dēvēti arī par “drošības dienestiem”) ir jebkuras valsts svarīga sastāvdaļa, nodrošinot neatkarīgu analīzi tādai informācijai, kas saistīta ar valsts un sabiedrības drošību un tās būtiski svarīgu interešu aizsardzību. Lai gan tie ir atkarīgi no izpildvaras, parlamentam ir nozīmīga loma to darbības uzraudzībā.

Jaunie draudi un risks iekšējai drošībai sakarā ar starptautisko terorismu, narkotiku tirdzniecību, kontrabandu, organizēto noziedzību un nelegālo migrāciju aicina stiprināt izlūkošanas kapacitāti. Īpaši pēc 2001. gada 11. septembra

notikumiem laba izlūkošana tiek uzskatīta par būtiski svarīgu. Nākamajos mēnešos pēc uzbrukuma vairāku valstu valdības izlūkošanas dienestiem piešķir plašākas pilnvaras, piemēram, lai pārtvertu interneta saziņu, noklausītos telefona sarunas un nolasītu telefaksa ziņas (sk. 20. nodaļu par terorismu).

Jaunās tehnoloģijas paplašina iespējamo aizdomās turamo personu novērošanas, atklāšanas un aizturēšanas iespējas, un izlūkošanas dienesti attīsta lielāku sadarbību gan to iekšienē, gan arī ārējo sadarbību. Parlamentam jāuzņemas liela daļa atbildības par to, lai nodrošinātu, ka izlūkošanas dienestu pieaugošās pilnvaras nenonāk pretrunā ar starptautiskajiem humanitārajiem un cilvēktiesību tiesību aktiem un principiem.

Izlūkošanas dienestu būtība

Izlūkošanas dienestu galvenā būtība ir savākt un analizēt informāciju. Šim darbībā vajadzīgs augsts slepenības līmenis. No otras puses, pastāv briesmas, ka šo informāciju var ļaunprātīgi izmantot pašu valsts politiskajā kontekstā. Izlūkošanas dienesti var kļūt par draudu sabiedrībai un politiskajai sistēmai, kas tiem jāaizsargā. Tādēļ pastāv liela vajadzība pēc skaidras demokrātiskas un parlamentāras uzraudzības pār drošības dienestiem papildus izpildvaras kontrolei. Tikai līdzsvara sistēma var novērst to, ka izpildvara vai parlaments varētu ļaunprātīgi izmantot izlūkošanas dienestus pašu politiskiem mērķiem.

Demokrātijā izlūkošanas dienestiem jācenšas būt efektīviem, politiski neitrāliem (bez kādas saistības ar partijām), ievērot profesionālo ētiku, darboties saskaņā ar savu tiesisko mandātu un atbilstīgi valsts konstitucionālajām/tiesību normām un demokrātiskajai praksei.

Izlūkošanas dienestu demokrātiskai uzraudzībai jāsaņem ar skaidru un precīzu tiesisko regulējumu, nosakot izlūkošanas struktūras valsts likumos, ko apstiprina parlaments. Likumos tālāk jānosaka dienestu pilnvaru robežas, to darbības metodes un līdzekļi, ar kādiem tie atskaitās.

24. aile

Parlaments un izlūkošanas dienestiem piešķirtais īpašais finansējums: Argentīnas piemērs

“Likums Nr. 25.520 par valsts izlūkošanu (2001. gada 27. novembris). 37. pants: “Valsts kongresa Abu palātu komiteja ir kompetenta uzraudzīt un kontrolēt “budžeta dotācijas”, kas piešķirtas dažādajiem valsts izlūkošanas komponentiem. Šim mērķim valsts kongresa Abu palātu komiteja var veikt jebkādas darbības, kas ir tās kompetencē, jo īpaši,

1. piedalīties un uzstāties valsts budžeta likuma, ko izpildvara nosūta kongresam, apspriešanās. Šim nolūkam izpildvara nosūta visus vajadzīgos dokumentus, jo

- īpaši a) pielikumu ar rezervētajiem, konfidencialajiem, slepenajiem vai ierobežotas pieejamības budžetiem, ko tā pēc piekritības īsteno, un b) pielikumu ar izdevumu mērķi, programmu un jomu;
2. lūgt palīdzību visām šajā likumā ietvertajām izlūkošanas struktūrām, kam ir pienākums sniegt visus datus, pamatinformāciju un ziņojumus saistībā ar to darbību. Šādos gadījumos var pieprasīt arī šā likuma 39. pantā minētos datus un dokumentus;
 3. uzraudzīt, lai budžeta dotāciju mērķis būtu tāds, kā noteikts budžeta likumā;
 4. iesniegt gada ziņojumu valsts kongresam un prezidentam, kurā ietverta šāda informācija: a) izlūkošanas struktūrām piešķirto budžeta dotāciju ieviešanas analīze un novērtējums; b) Abu palātu komitejas veikto uzraudzības un kontroles pasākumu apraksts, kā arī ieteikumi, ko tā vēlētos izdarīt.”

Avots: Likums Nr. 25.520 par Argentīnas valsts izlūkošanu,
2001. gada 27. novembris.

Lielākā daļa valstu īsteno formālu uzraudzību, parasti parlamentārās uzraudzības komiteju veidā. Reizēm paplašina jau esošo parlamentāro komiteju, piemēram, Aizsardzības vai Bruņoto spēku komitejas darbības lauku, lai ietvertu izlūkošanas jautājumus. Citās valstīs parlamentā ir izveidotas parlamentārās komitejas vai apakškomitejas, kuras pievēršas jo īpaši izlūkošanas un slepeno dienestu uzraudzībai.

Parlamentārās uzraudzības komitejām jāgarantē piekļuve informācijai, kā arī zināma loma, ieceļot izlūkošanas dienesta(-u) vadītāju(-s) un budžeta uzraudzībā (sk. 24. aili par īpašu finansējumu).

Papildus kompetentajai parlamentārajai komitejai vai ja tādas nav, dažas valstis ir formāli izveidojušas izlūkošanas uzraudzības komitejas ārpus izpildvaras vai ministru kabineta. Ministru kabineta un izpildvaras līmeņa uzraudzības iestādes parasti saistās ar vadības vai administratīvām funkcijām, un tās ir mazāk neatkarīgas no tām struktūrām, kuru darbības tās uzrauga, nekā parlamentārās komitejas, kurās ir pārstāvji no visa politiskā spektra.

25. aile

To parlamentāro komiteju prakse, kuras strādā ar klasificētiem dokumentiem

- ▶ Ja vajadzīgs, komiteja tiek aiz slēgtām durvīm.
- ▶ Komiteja ziņo parlamenta plenārsēdē, pēc tam seko publiska apspriešana (par neklasificētiem jautājumiem).
- ▶ Komitejai ir tiesības pieprasīt jebkādu informāciju, ja tā neatklāj informāciju par notiekošām operācijām vai izlūkošanas dienestu nosaukumus un to darbinieku uzvārdus.

- ▶ Komiteja var atklāt jebkādu informāciju, kad tā ir noteikusi (ar kvalificētu balsu vairākumu vai parastu balsu vairākumu), ka tas būtu sabiedrības interesēs.
- ▶ Komiteja neaprobežojas ar pieprasīto informāciju. Pēc tās iniciatīvas ministram vai ministriem, kas ir atbildīgi par izlūkošanas dienestiem, jāsniedz komitejai informācija, ja tā var palīdzēt pilnīgot izpratni.

Izlūkošanas dienestu parametri demokrātijās

Izlūkošanas vai slepeno dienestu uzraudzības konkrēto veidu ietekmē valsts tiesiskās tradīcijas, politiskā sistēma un vēsturiskie faktori. Piemēram, dažas valstis, kas ietekmējušas no britu paražu tiesībām, cenšas uzsvērt uzraudzības tiesisko aspektu. Turpretim leģislatīvai uzraudzībai priekšroku dod Eiropas kontinenta valstis, kā arī tās valstis, kuras kādā jaunāko laiku vēstures posmā ir piedzīvojušas represīvas policijas pilnvaras. Amerikas Savienotajām Valstīm ir uzraudzības kontroles mehānismi federatīvajā izpildvaras, likumdošanas un tiesu varas nozarē. Dažas demokrātiskās valstis ir izveidojušas ombuda institūciju, kam dotas pilnvaras izmeklēt iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus, ko izdarījuši izlūkošanas dienesti, un informēt sabiedrību par izmeklēšanas iznākumu. (Par ombudu sk. 16. nodaļu)

Apjoms

Izlūkošanas dienestu uzraudzības apjoms parasti ir ierobežots. Šis ierobežojums var attiekties uz darbības veidu (iekšējā izlūkošana/pretilūkošana vai ārvalstu izlūkošana) vai uz konkrētiem jautājumiem (darbības metodes, slepena rīcība).

Atklāta vai konfidenciāla apspriešana parlamentā

Parasti izlūkošanas uzraudzība demokrātiskās sabiedrībās paliek mazāk atvērta un attīstīta nekā uzraudzība citās valsts darbības jomās. Piemēram, izlūkošanas uzraudzības parlamentārās komitejas diskusijas parasti nenotiek pilnīgi atklāti, un attiecīgajiem parlamenta locekļiem var būt jādod īpašs zvērests, ar ko tie apņemas ievērot viņiem sniegtās informācijas konfidencialitāti. Neatkarīgi no konkrētā uzraudzības veida demokrātiskas sabiedrības cenšas saglabāt līdzsvaru starp to, lai nodrošinātu šādu organizāciju pienācīgu un tiesisku rīcību un atbildību ar regulāru uzraudzību, no vienas puses, un saglabātu to slepenību un efektivitāti valsts drošības aizsargāšanā, no otras puses.

Uzdevumu sadalījums

Strukturāls veids, kā kontrolēt izlūkošanu, ir izvairīties no vienas organizācijas vai aģentūras monopolstāvokļa izlūkošanas funkciju veikšanā. Dažādu izlūkošanas

organizāciju veidošanās, kas varbūt atbilst atsevišķām strukturām kā, piemēram, bruņotie spēki un policija, vai iekšējā un ārējā izlūkošana, var būt mazāk efektīva un sekmēt birokrātisku sāncensību, bet parasti tiek uzskatīts, ka tādejādi tiek veicināta demokrātiska kontrole. Tādēļ daudzās valstīs ir atsevišķi dienesti iekšējai izlūkošanai un militārajai izlūkošanai. Šī nošķirtība ir labvēlīga no demokrātiskas uzraudzības viedokļa, bet tā sadala izlūkošanas materiālu savākšanu un analīzi, kas izrādījās īpaši problemātiski pēc teroristu uzbrukumiem ASV.

Izlūkošanas dienestu personāla apmācība

Izlūkošanas ekspertu apmācība un profesionālā izglītošana ir būtisks uzraudzības aspekts. Izlūkošanas personāla apmācībā svarīgi aspekti ir, jo īpaši, profesionālisma ieaudzinašana, apņemšanās ievērot demokrātiskās normas un cilvēktiesību principus, kā arī pilsoniskās atbildības izjūta. Demokrātijas cenšas izlūkošanā apmācīt un izmantot civilpersonas, neatstājot to militārās jomas ziņā.

Materiālu deklasificēšana

Vēl kāds strukturāls faktors, kas var atvieglot kontroli un atbildību, ir iespējama, ka informācija par izlūkošanas dienestiem pēc noteikta laika kļūst pieejama sabiedrībai. To var veicināt ar tiesību aktiem par informācijas brīvību un ar noteikumiem par klasificētu materiālu nodošanu atklātībai pēc noteikta laika. Šī atliktas caurskatāmības un vēlākas sabiedrības izskatīšanas iespēja var sekmēt demokrātisko kontroli (sk. 21. nodaļu).

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Parlamentārās uzraudzības mehānismi

- ▶ Pārliecinieties, ka Jūsu parlamentā ir komiteja vai apakškomiteja ar konkrētu mandātu uzraudzīt visus izlūkošanas dienestus (salīdzinājumam sk. 15. nodaļu par parlamentārajām komitejām).
- ▶ Pārliecinieties, ka šīs organizācijas mandāts ir skaidri definēts un tajā ir iespējami maz ierobežojumu un ka tās locekļiem ir piekļuve visai vajadzīgajai informācijai un ekspertu slēdzieniem.
- ▶ Pārliecinieties arī, ka parlamentārā komiteja veic pasākumus un periodiski ziņo par savu paveikto, secinājumiem un ieteikumiem.

Demokrātiskais un tiesiskais regulējums

- ▶ Pārliecinieties, ka likums par izlūkošanas dienestiem regulē šādus jautājumus: izlūkošanas dienestu statuss, darbības lauks, operācijas, sadarbība, uzdevumu došana, ziņošanas pienākums un uzraudzība. Turklāt likumā jānosaka konkrētu

informācijas iegūšanas metožu izmantošana un personas datu reģistrēšana, kā arī izlūkošanas dienestu darbinieku statuss.

- ▶ Novērojiet, vai izlūkošanas dienesti ir politiski neitrāli un darbojas saskaņā ar profesionālo ētiku, kas ietver saistības ievērot demokrātiskas normas un pilsoniskās atbildības izjūtu.
- ▶ Pārliecinieties, ka izlūkošanas parlamentārās uzraudzības komiteja veic pasākumus, lai nodrošinātu, ka izlūkošanas dienestu personāls saņem izglītību par demokrātiskajiem principiem un cilvēktiesību tiesību aktiem.
- ▶ Parlamentam jāpieņem likumi, kas piešķir visām trim valsts varām papildu lomu, tas ir:
 - izpildvarai ir augstākā atbildība par uzdevumu došanu izlūkošanas dienestiem un to prioritāšu noteikšanu;
 - parlaments pieņem likumus, uzrauga budžetu, valdības lomu un izlūkošanas dienestu darbu; parlaments NEDRĪKST iejaukties izlūkošanas dienestu operācijās;
 - tiesu vara izsniedz orderus, ja izlūkošanas dienesti vēlas ieiet privātīpašumā un/vai iejaukties privātā saziņā, kā arī uzrauga, lai izlūkošanas dienesti darbotos likuma robežās.

Caurskatāmība un atbildība

- ▶ Pārliecinieties, ka ar izlūkošanas parlamentāro uzraudzības komiteju apspriežas vai to informē par izpildvaras izstrādātu vispārēju izlūkošanas politiku.
- ▶ Pārliecinieties, ka izlūkošanas uzraudzības parlamentārā komiteja cenšas nodrošināt, lai izlūkošanas dienesti darbotos tiesiski, pienācīgi un atbildīgi, vienlaikus saglabājot vajadzīgo konfidencialitāti un efektivitāti; tas, *inter alia*, ietver tiesību normas attiecībā uz saziņas pārtveršanu.
- ▶ Šim nolūkam pārliecinieties, ka komiteja ir visaptveroši informēta par izlūkošanas struktūru darbību un ka tai ir zināma loma izlūkošanas un slepeno dienestu vadītāju iecelšanā.

Jautājumi saistībā ar konfidencialitāti

- ▶ Pārliecinieties, ka tiesību akti attiecībā uz informācijas brīvību ir svarīgs tiešs un netiešs izlūkošanas dienestu atbildības un uzraudzības nodrošināšanas līdzeklis.
- ▶ Jāparedz īpašas revīzijas, ja pastāv slepeni līdzekļi, lai saglabātu līdzsvaru starp konfidencialitātes un atbildības prasībām.
- ▶ Pārliecinieties, ka likumā ir noteikti kritēriji un termiņi kādreiz klasificētas informācijas nodošanai atklātībā, lai nodrošinātu vai ļautu nodrošināt kavētu caurskatāmību. Periodiski jānodod atklātībai to ziņojumu nosaukumi, kam var piekļūt atbilstīgi informācijas brīvības tiesību aktiem.

Sk. arī 20. nodaļu par terorismu un VI iedaļu par finanšu resursiem.

12. nodaļa

Privātas drošības un militāras firmas

Valstij ir monopoltiesības attiecībā uz likumīgu spēka lietošanu, un tā ir vienīgais drošības nodrošinātājs, kas ir atbildīgs par iekšējo drošību un aizsardzību pret ārējiem draudiem. Tomēr pēdējos gados iekšējo konfliktu vilnis ir atnesis jaunu parādību, kas ir pazīstama kā “drošības funkciju privatizācija”. Ir (atkal) parādījušies drošības nodrošināšanas elementi, kas nav valstiski, tie konkurē ar tradicionālo drošības nozares demokrātiskās kontroles veidu.

Kopš 1990. gadiem ir izveidojušās daudzas privātas drošības un militāras firmas. Lielāko daļu no tām var iedalīt trīs galvenajās grupās: algotņi, privātas militāras firmas un privātas drošības firmas. Ir svarīgi, lai valsts mehānismi kontrolētu šo struktūru darbību.

Privāto drošības un militāro firmu funkcijas un bīstamība

Pie privātām drošības un militārām firmām lielāko tiesu vērsas pēckonflikta vai tā saucamās bankrotējušās valstis. Tās parasti tā dara tādēļ, lai kompensētu pieņācīgas militārās apmācības un skaitliskā sastāva trūkumu, kā arī tādēļ, ka tās tādējādi nespēj nodrošināt drošību visiem saviem pilsoņiem un/vai iedzīvotāju grupām, vai arī nevēlas atbalstīt valsts monopolu attiecībā uz spēku, ieviešot patiesu demokrātisku uzraudzību drošības nozarē, vai arī saskaras ar konfliktiem valsts iekšienē.

Šādos apstākļos varētu likties, ka īstermiņā privātu militāro/drošības firmu izmantošanai varētu būt pozitīva ietekme, īpaši attiecībā uz valstu profesionālo iemaņu un apmācības iespēju uzlabošanu, un dažreiz pat saistībā ar pašpārliecības palielināšanu. Tomēr, kā norādīts 26. ailē, negatīvā ietekme uz demokrātizācijas procesu var būt plaša un daudzpusīga.

Sabiedrībai un demokrātiski ievēlētām iestādēm, pirmām kārtām jau “saņēmējvalstu” parlamentiem vajadzīgi piemēroti un efektīvi uzraudzības un demokrātiskās kontroles mehānismi ne tikai pār savām valsts drošības struktūrām, bet apverot arī pieņemtos militāros/drošības speciālistus.

26. aile

Privātas drošības un militāras firmas un dažas iespējamās briesmas demokrātijai

- ▶ Privātas drošības struktūras var ieviest zināmu stabilitāti militārajā/drošības jomā, bet ilgtermiņā dažas valdības var saskatīt paļāušanos uz militāru spēku kā galveno veidu, kā risināt (iekšējās) problēmas.
- ▶ Ārvalstu ekspertu izmantošana liek uzdot virkni jautājumu, piemēram, par viņu konkrēto militāro/drošības uzdevumu un budžeta aspektiem: no demokrātijas un

labas pārvaldības perspektīvas šādi jautājumi vienmēr jāizskata atklātās un parlamenta diskusijās.

- ▶ Daudzos gadījumos šīs privātās struktūras darbojas kā ieroču starpnieki, maskējoties aiz citiem acīmredzamākiem (un likumīgākiem) uzdevumiem.

Algotņi

Algotņi ir daļa no salīdzinoši senas parādības. Neseni konflikti liecina, ka algotņi daudzviet joprojām eksistē.

Algotņu definīcija ir sniegta 1. pantā 1989. gada Starptautiskajā konvencijā pret algotņu vervēšanu, izmantošanu, finansēšanu un apmācīšanu, ko Ģenerālā Asambleja pieņēma savā 1989. gada 4. decembra Rezolūcijā Nr. 44/34. Konvencija stājās spēkā 2001. gada 20. oktobrī, bet līdz šim tikai dažas valstis to ir ratificējušas. Konvencija paplašina definīciju, kas ietverta 47. pantā 1. papildprotokolā 1949. gada Ženēvas konvencijām (jo īpaši attiecībā uz tām personām, kas tiek īpaši savervētas, lai piedalītos saskaņotā vardarbībā ar mērķi gāzt valdību vai kādā citā veidā grautu valsts konstitucionālo kārtību vai iedragāt tās teritoriālo viengabalainību):

“1. pants – Šajā konvencijā(...)

1. Algotnis ir jebkura persona, a) kas tiek īpaši savervēta attiecīgajā valstī vai ārvalstīs, lai cīnītos bruņotā konfliktā; b) kas tiek motivēta piedalīties karadarbībā galvenokārt ar vēlmi gūt sev labumu un faktiski saņem solījumu no kādas konfliktā iesaistītās puses par materiālu atlīdzību, kas ievērojami pārsniedz to, kuru sola vai maksā karavīriem ar līdzīgu pakāpi un uzdevumiem šīs puses bruņotajos spēkos; c) kas nav ne kādas konflikta puses pilsonis, ne arī konflikta puses kontrolētās teritorijas iedzīvotājs; d) kas nav konflikta puses bruņoto spēku loceklis; e) ko valsts, kura nav konflikta puse, nav nosūtījusi oficiālā uzdevumā kā tās bruņoto spēku locekli.
2. Algotnis arī ir jebkura persona, kas jebkurā citā situācijā a) tiek īpaši savervēta attiecīgajā valstī vai ārvalstīs, lai piedalītos saskaņotā vardarbībā ar mērķi i) gāzt valdību vai citādi graut kādas valsts konstitucionālo kārtību vai ii) iedragāt tās teritoriālo viengabalainību; b) tiek motivēta piedalīties galvenokārt ar vēlmi gūt sev ievērojamu labumu un to veicina materiālas atlīdzības solījums vai maksājums; c) nav ne pilsonis, ne iedzīvotājs tajā valstī, pret kuru šādas darbības ir vērstas; d) nav kādas valsts nosūtīta oficiālā uzdevumā; e) nav tās valsts bruņoto spēku loceklis, kuras teritorijā darbības tiek veiktas.”

Starptautiskās konvencijas nolūkos jebkura persona, kas vervē, izmanto, finansē vai apmāca algotņus, vai cenšas veikt šādas darbības, vai arī ir šādu darbību vai mēģinājumu līdzdalībniece, izdara nopietnu noziegumu. Tomēr ir gadījumi, kad valdības pieņem ārvalstu militāros ekspertus īpašiem uzdevumiem (lidmašīnu piloti, pretterorisma operācijas, utt.).

ANO Cilvēktiesību komisijas īpašais ziņotājs algotņu jautājumos savā ziņojumā iesaka, ka “Ģenerālajai Asamblejai būtu jāatkārtoti savs aicinājums visām valstīm, kuras vēl nav konvencijas dalībvalstis, ratificēt to vai pievienoties tai. Tai vienlaikus jāaicina dalībvalstis pārskatīt savus valsts tiesību aktus, lai saskaņotu tos ar konvenciju” (70. punkts).

Privātas militārās firmas

Privātas militārās firmas ir moderns un korporatīvs “algotņu” paveids. Tās strādā peļņas nolūkos, t. i., sniedzot militārus pakalpojumus un apmācību vai, precīzāk, veicot kaujas un/vai citus uzdevumus. Tomēr no juridiskā viedokļa tās neietilpst šaurajā algotņu spēku definīcijā, jo tās parasti sastāv no atvaļinātām militārpersonām, kas vairs nedarbojas drošības dienestos. Privātas militārās firmas piedāvā plašu pakalpojumu loku no kaujas un operatīvā atbalsta vai konsultācijām un apmācības līdz pat ieroču iepirkumiem, izlūkošanai, ķīlnieku glābšanai, utt. Neatkarīgi no sniegto pakalpojumu veida to kopējā īpašība ir darbība pēc valdību pieprasījuma, īpaši konflikta situācijās vai pēckonflikta atjaunošanā.

Šādas privātas militārās firmas piemērs ir MPRI, kas atrodas ASV. Tā ir profesionāla pakalpojumu firma, kas nodarbojas ar līgumslēgšanu aizsardzības jomā, koncentrējās uz atbalstu un palīdzību aizsardzības jautājumos, piemēram, speciālajās zināšanās tiesībaizsardzības jautājumos, un vadības veidošanā. To 1988. gadā izveidoja bijušie bruņoto spēku vecākie virsnieki, un to joprojām vada galvenokārt bijušās militārpersonas.

Privātas drošības firmas

Privātas drošības firmas sniedz pakalpojumus, kuru mērķis ir aizsargāt uzņēmējdarbību un īpašumu, un tādējādi veicina noziegumu novēršanu. Privātas drošības firmas pastāv visur, bet nesenas tendences rāda, ka to izmantošana pieaug, īpaši konfliktu reģionos, kur uzņēmēji jūt vajadzību pēc lielākas aizsardzības, nekā var piedāvāt valsts. Tiek uzskatīts, ka tās vairāk pievēršas īpašuma un personu aizsardzībai nekā konflikta militārajai pusei. Tomēr praksē firmas ļoti bieži apvieno militārās un drošības jomas zināšanas, jo attiecīgajos reģionos tās abas šķiet vienlīdz nozīmīgas un vajadzīgas. Tādējādi šķirtne starp privātajām militārajām un drošības firmām tiek nojaukta.

Sakarā ar privāto drošības struktūru pieaugošo nozīmi un izplatību ir aizvien svarīgāk, lai demokrātiskas iestādes, īpaši parlaments, nodrošinātu minimālo standartu uzraudzībai un kontrolei pār šīm jaunajām struktūrām drošības nozarē, citādi tiek apdraudēti demokrātijas pamatprincipi.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Tiesību akti

- ▶ Pārliecinieties, ka Jūsu valsts ir Puse 1989. gada Starptautiskajā konvencijā pret algotņu vervēšanu, izmantošanu, finansēšanu un apmācīšanu un ka tā ir pieņēmusi pietiekamus attiecīgus tiesību aktus.
- ▶ Pārbaudiet, ka ir spēkā privāto drošības un militāro firmu tiesiskais regulējums.

Normu un ieroču embargo ievērošana

- ▶ Tā kā privātās drošības un militārās firmas darbojas ārvalstīs konfliktu reģionos, mudiniet savu parlamentu pārbaudīt, vai to privāto drošības un militāro firmu, kuras ir no Jūsu valsts, darbība ir saskaņā ar valsts drošības stratēģiju un ārpolitiku, kā arī ar attiecīgajiem starptautiskajiem tiesību aktiem, normām un rezolūcijām.
- ▶ Ar likumu nodrošiniet, ka privātām drošības un militārajām firmām NAV atļauts darboties reģionos vai valstīs, uz kurām attiecas ieroču embargo.

Caurskatāmība

- ▶ Pārliecinieties, ka nevienai ārvalstu privātai drošības un militārai firmai nav atļauts darboties Jūsu valsts teritorijā bez parlamenta iepriekšējas atļaujas, pat ja tā darbojas pēc valdības pieprasījuma vai ar tās piekrišanu.
- ▶ Pārliecinieties, ka privātajām drošības un militārajām firmām un to darbībai paredzēto valdības budžetu uzrauga parlaments.

Atbildība

- ▶ Pārliecinieties, ka valdībai gan juridiski, gan praksē ir jāatskaitās parlamentam par visām privāto drošības un militāro firmu darbībām savā valstī un ārvalstīs.

IV iedaļa

Valsts drošība zem parlamenta lupas: nosacījumi un mehānismi

13. nodaļa

Nosacījumi, lai parlamentārā uzraudzība būtu efektīva

Parlamentārā uzraudzība drošības nozarē ir atkarīga no parlamenta varas iepretim valdībai un drošības dienestiem. Šajā kontekstā vara ir spēja ietekmēt valdības izvēli un rīcību saskaņā ar tautas kopīgo vēlmi, ko izsaka parlaments. Tā arī ietver spēju uzraudzīt, kā tiek īstenota parlamenta apstiprinātā politika, likumi, lēmumi un budžets. Šī vara izriet ne tikai no konstitūcijas un likumiem, bet arī parlamentāro procedūru noteikumiem un parastās prakses.

Tādējādi daži nosacījumi, lai parlamentārā uzraudzība drošības nozarē būtu efektīva, ir šādi:

- ✓ skaidri definētas konstitucionālās un tiesiskās pilnvaras,
- ✓ ierasta prakse,
- ✓ resursi un speciālās zināšanas,
- ✓ politiskā griba.

Konstitucionālās un tiesiskās pilnvaras

Vissvarīgākā juridiskā bāze parlamenta uzraudzībai drošības nozarē ir konstitūcija (vai tās ekvivalents). Lai gan konstitūcijas dažādās valstīs atšķiras atbilstīgi valsts politiskajai, kultūras, ekonomiskajai un sociālajai videi, lielākajā daļā konstitūciju ir noteikts, ka

- ✓ izpildvara (piemēram, prezidents, premjerministrs vai aizsardzības ministrs) ir atbildīga par drošības dienestiem;
- ✓ izpildvara atskaitās parlamentam.

Tā kā konstitūcijas noteikumiem ir visaugstākais juridiskais statuss, ir svarīgi konstitūcijā ierakstīt parlamenta pilnvaras attiecībā uz drošības nozari. Konstitūciju nevar tik viegli izmainīt, tam parasti nepieciešams kvalificēts balsu vairākums parlamentā. Tādēļ konstitūcija ir efektīvs līdzeklis, kā aizsargāt parlamenta varu šajā nozīmīgajā jomā. Šo varu var tālāk nostiprināt konkrētos tiesību aktos un parlamenta reglamentā. Turklāt laika gaitā ir attīstījušās atbildības un parlamentārās uzraudzības sociālās normas un prakse.

27. ailē ir iezīmētas plašās pilnvaras, ko parlamenti var izmantot, uzraugot drošības nozari. Lielākā daļa no šīm pilnvarām ir aprakstītas nākamajās nodaļās.

27. aile

Instrumenti, ko parlaments var izmantot, lai nodrošinātu demokrātisku uzraudzību drošības nozarē

1. Vispārējās pilnvaras:

- a) ierosināt likumus;
- b) grozīt vai pārstrādāt likumus;
- c) uzdot jautājumus izpildvaras pārstāvjiem;
- d) izsaukt izpildvaras pārstāvjus ziņot parlamenta sanāksmēs;
- e) izsaukt militārpersonas un civilās amatpersonas ziņot parlamenta sanāksmēs;
- f) izsaukt civilos ekspertus ziņot parlamenta sanāksmēs;
- g) iegūt dokumentus no izpildvaras;
- h) veikt parlamentāras izmeklēšanas;
- i) uzklaut ziņojumus.

2. Budžeta kontrole:

- a) piekļuve visiem budžeta dokumentiem;
- b) tiesības pārskatīt un grozīt aizsardzības un drošības budžeta līdzekļus;
- c) budžeta kontrole notiek programmu, projektu un budžeta pozīciju subjektu līmenī;
- d) tiesības pieņemt/noraidīt papildu aizsardzības un drošības budžeta priekšlikumus.

3. Miera misijas/karaspēka izvietošana ārvalstīs: parlamenta tiesības apstiprināt/noraidīt:

- a) līdzdalība lēmumu pieņemšanā pirms karaspēka nosūtīšanas uz ārvalstīm;
- b) misijas mandāts; ANO mandāta nodrošināšana;
- c) misijas budžets;
- d) iesaistīto militārpersonu risks;
- e) iesaistes noteikumi;
- f) vadības/kontroles shēma;
- g) misijas ilgums;
- h) tiesības apmeklēt misijā esošos karavīrus.

4. Iegādes:

- a) izpildvaras pienākums pilnībā informēt parlamentu par iegāžu lēmumiem;
- b) tiesības apstiprināt/noraidīt līgumus;

- c) šādu iegādes posmu izskatīšana:
 - i) norādījums par vajadzību pēc jauna aprīkojuma;
 - ii) ražotāju salīdzināšana un izvēle;
 - iii) kompensācijas piedāvājumu novērtēšana.
- 5. **Vispārēja aizsardzības un drošības politika: tiesības apstiprināt/noraidīt:**
 - a) drošības politikas koncepciju;
 - b) krīzes vadības koncepciju;
 - c) spēku struktūru;
 - d) militāro stratēģiju/doktrīnu.
- 6. **Aizsardzības/drošības spēku personāls:**
 - a) tiesības apstiprināt/noraidīt personāla plānu;
 - b) tiesības noteikt personālsastāva ierobežojumus;
 - c) tiesības apstiprināt/noraidīt iecelšanu augstākajos militārajos amatos (piemēram, štāba priekšnieka amatā) vai tiesības tikt konsultētam par to.

Ierasta prakse

Ne visu rīcību un mijiedarbību var regulēt ar likumu. Tādēļ vienlīdz svarīgi ir attīstīt un saglabāt parlamentārās uzraudzības ieražas un praksi, kas balstās uz tādām sociālajām normām kā savstarpēja cieņa un uzticēšanās. Piemēram, deputātu pilnīga un savlaicīga informēšana un iesaiste jaunos notikumos saistībā ar drošību ir ne tikai caurskatāmības un tiesiskās atbildības jautājums, bet tas attiecas arī uz dialogu starp cilvēkiem.

Resursi un speciālās zināšanas

Parasti parlamenta spējas uzraudzīt drošības nozari ietekmē laika faktors un tam pieejamo speciālo zināšanu un informācijas līmenis.

Laika faktors

Ir svarīgi, lai parlaments saņemtu savlaicīgu informāciju par valdības nolūkiem un lēmumiem attiecībā uz drošības jautājumiem un drošības nozari. Parlaments zaudēs savu nozīmi, ja valdība to informēs tikai pēc galīgā lēmuma pieņemšanas. Šādās situācijās parlaments tiks nostādīts fakta priekšā un tam nebūs citu iespēju kā tikai apstiprināt vai noraidīt valdības lēmumu.

Kad valstī ir krīze vai ārkārtas situācija, valdībai parasti jārikojas ļoti ātri un tā tikai informē parlamentu jau pēc notikušā. Tomēr tas neatbrīvo to no pienākuma rīkoties saskaņā ar parlamenta apstiprinātiem noteikumiem.

Attiecībā uz ikdienas un ilgtermiņa politikas jautājumiem parlamentam jānodrošina pietiekami daudz laika analizēt un apspriest būtiskus jautājumus, piemēram,

aizsardzības budžetu, lēmumu pieņemšanu par ieroču iegādēm vai aizsardzības pārskatīšanu.

Viens no veidiem, kā izvairīties no laika trūkuma, ar ko deputāti sastopas savā ikdienas darbā, ir veidot visaptverošu pieeju. 28. ailē ir aprakstīti daži šādas pieejas elementi drošības nozares uzraudzībai.

28. aile

Visaptveroša pieeja parlamentārajai uzraudzībai drošības nozarē

Deputātu darbu bieži nosaka dienas jaunumi. Turklāt viņu politisko dienas kārtību lielā mērā nosaka valdība. Tomēr efektīvs veids, kā pārvarēt laika trūkumu, var būt parlamentārās uzraudzības visaptverošas pieejas izveide. Attiecībā uz drošības nozari tajā var iekļaut šādus elementus:

Dienas kārtības noteikšana: deputātiem visu laiku jācenšas pārvērst iedzīvotāju ieceres un vajadzības jautājumos, kas tiek iekļauti politiskajā dienas kārtībā.

Jaunākie notikumi: parlamentam pastāvīgi jābūt informētam par jaunākajiem valsts un starptautiskajiem notikumiem drošības un militārajā jomā. To var panākt ne tikai ar valdības starpniecību, bet arī ar nevalstisko organizāciju, piemēram, universitāšu, pētniecības institūtu, u. tml. palīdzību.

Gūtā pieredze: parlamentam jānācās no drošības nozares operatoru veiktām iepriekšējām operācijām, veicot biežus un strukturālus pārskatus.

Pastāvīga pārskatīšana: parlamentam jāpieprasa, lai, atjauninot drošības politiku, valdība ņemtu vērā visas jaunākās ieceres, notikumus un gūto pieredzi.

Informācija, speciālās zināšanas un parlamenta personāls

Efektīvai parlamentārajai uzraudzībai drošības nozarē vajadzīgas speciālās zināšanas un resursi pašā parlamentā vai tā rīcībā. Tomēr speciālās zināšanas, kas pieejamas pašā parlamentā, reti ir līdzvērtīgas tām, kas ir valdībai un drošības spēkiem. Lielākajā daļā gadījumu parlamentiem ir tikai ļoti neliela pētnieku grupa, ja tāda vispār ir, kamēr valdība var izmantot Aizsardzības ministrijas un citu ministriju, kas nodarbojas ar drošības nozari, personālu. Dažos parlamentos, piemēram, Argentīnas Kongresā, ir pastāvīgā militārā pārstāvniecība, ar ko deputāti un parlamenta darbinieki var konsultēties un kas var sniegt padomus konkrēti komitejai aizsardzības/drošības jautājumos. Turklāt deputāti tiek ievēlēti parlamentā tikai uz ierobežotu laiku, kamēr civilās amatpersonas un militārpersonas kopumā pavada visu savu darba mūžu Aizsardzības ministrijā. Tomēr galvenā problēma ir tāda, ka parlamenti galvenokārt paļaujas uz informāciju, kas nāk no valdības un bruņotajiem spēkiem, tomēr tās ir iestādes, kuras parlamentam būtu jāuzrauga. Tas nostāda deputātus neizdevīgākā situācijā attiecībā pret valdību un bruņotajiem spēkiem. Situāciju vēl pasliktina drošības nozares noslēgtība sakarā ar tās tipiski militāro darbu, kultūru, izglītību un slepenības likumiem.

29. ailē ir daži ieteikumi par to, kā veicināt deputātu speciālās zināšanas attiecībā uz drošības nozari.

29. aile

Mehānismi un prakse, kā veicināt parlamenta speciālās zināšanas par drošības jautājumiem: daži ieteikumi

- ✓ Jāizveido parlamentārā Drošības/Aizsardzības komiteja (ja tāda jau nepastāv kā atsevišķa vienība), kurā koncentrē kompetenci un deputātu zināšanas par drošības jautājumiem: parlaments var apsvērt Aizsardzības komitejas sadalīšanu apakškomitejās par iegādes, personāla, budžeta un miera misiju jautājumiem.
- ✓ Jāapmeklē valsts un starptautiski semināri, jādodas mācību braucienos, jāapmeklē drošības dienesti (sk. 11. nodaļu par slepenajiem un izlūkošanas dienestiem) un deputātiem veidotas mācības. Tas var arī ietvert informācijas sanāksmes deputātiem, kuri dodas uz tām valstīm, kurās valsts spēki ir iesaistīti miera misijās.
- ✓ Jāapmainās ar pieredzi un praksi ar dažādu valstu deputātiem, piemēram, starptautisko parlamentāro asambleju laikā.
- ✓ Jānokomplektē labi izglītots un pietiekami plašs profesionāls parlamenta darbinieku kolektīvs.
- ✓ Jānodrošina piekļuve specializētām un atjauninātām bibliotēkām un dokumentiem/zinātniskās izpētes centriem, tostarp elektroniskajām datu bāzēm.
- ✓ Jānodrošina konsultācijas, ko sniedz ārējie eksperti no nevalstiskām organizācijām (piemēram, universitātēm, pētniecības institūtiem) vai atvaļināti bruņoto spēku virsnieki (sk. 6. nodaļu par pilsonisko sabiedrību).
- ✓ Deputātiem jādara pieejami attiecīgās valsts valodā starptautiski un reģionāli ligumi saistībā ar drošības jomu kopā ar informāciju par to ratifikācijas statusu un attiecīgajiem dokumentiem no līgumu uzraudzības organizācijām, ja tādas ir.
- ✓ Katru gadu jāizvēlas divas vai trīs tēmas saistībā ar drošības nozari, kuras rūpīgi izpēta (piemēram, apakškomitejās).
- ✓ Jāizveido deputātu grupa no visām partijām (attiecīgi, no abām palātām), kas nodarbojas ar drošības/aizsardzības jautājumiem: šāds forums var kalpot kā neformāla pētniecības grupa šajos jautājumos.

Politiskā griba

Pat ja parlamentārās uzraudzības juridiskā bāze ir nevainojama un parlamentam ir pietiekami daudz resursu un speciālo zināšanu, lai jautājumam pievērstos, efektīva parlamentārā uzraudzība drošības nozarē nav kaut kas pats par sevi saprotams. Pēdējais elements, deputātu politiskā griba izmantot to rīcībā esošos instrumentus un mehānismus ir būtisks nosacījums, lai parlamentārā pārraudzība

pār drošības nozari būtu efektīva. Politiskās gribas trūkumu uzraudzīt drošības dienestus var radīt dažādi faktori, tostarp šādi:

- ✓ partijas disciplīna: tā kā valdošās partijas deputātu interesēs ir saglabāt pie varas attiecīgo izpildvaru, viņiem ir tendence izvairīties no izpildvaras publiskas kritizēšanas;
- ✓ vēlētajū interese/intereses trūkums: daudzās valstīs sabiedrību drošības jautājumi parasti neinteresē. Tādēļ daudzi deputāti uzskata, ka saistībā ar viņu atkārtotu ievēlēšanu neatmaksājas patērēt pārāk daudz laika drošības jautājumiem;
- ✓ drošības apsvērumi liek deputātiem, kuri nav, piemēram, Izlūkošanas komitejas locekļi, neizpaust savā rīcībā esošo informāciju.

Šādu apsvērumu dēļ parlamentāros instrumentus izpildvaras politikas un rīcības uzraudzīšanai var piemērot pasīvi, ja vien ekstremālas situācijas, piemēram, skandāli vai ārkārtas situācija, neliek rīkoties citādi. Tomēr jebkura deputāta konstitucionāls pienākums un svarīgs uzdevums ir kritiski izvērtēt izpildvaras nolūkus un rīcību.

14. nodaļa

Parlamentārie mehānismi, ko piemēro drošības nozarē

Visas tiesību sistēmas nodrošina parlamentiem visdažādākos līdzekļus, kā iegūt informāciju, lai kontrolētu politiku, pārraudzītu administrāciju, aizsargātu cilvēkus un atklātu un likvidētu ļaunprātību un netaisnību. Turklāt deputāti var izmantot vai attīstīt labu praksi un neformālas metodes, kas šos konstitucionālos vai tiesiskos instrumentus un mehānismus papildina.

Trīs parastās tiesiskās iespējas, kā parlamenti iegūst informāciju no valdības, ir šādas:

- ✓ apspriešana parlamentā;
- ✓ parlamenta jautājumi un pieprasījumi;
- ✓ parlamentārās izmeklēšanas.

Parlamenta debates par drošības jautājumiem

Parlamenta debates par drošības jautājumiem dod lielisku iespēju apmainīties viedokļiem un savākt svarīgu informāciju par faktiem un valdības nodomiem. Parasti parlamenta debates par drošības politiku un jautājumiem var notikt šādās piecās situācijās:

- ✓ pēc tam, kad izpildvara ir iesniegusi savus ikgadējos aizsardzības budžeta priekšlikumus;

- ✓ pēc tam, kad attiecīgie ministri, piemēram, aizsardzības vai ārlietu ministrs ir izteikuši kādus oficiālus vai neoficiālus paziņojumus;
- ✓ saistībā ar valsts aizsardzības pārskatīšanu, aizsardzības Baltās grāmatas iesniegšanu vai kādiem citiem nozīmīgiem valsts aizsardzības dokumentiem;
- ✓ saistībā ar valdības programmām, kuras galvenokārt nāk klajā pēc vēlēšanām;
- ✓ kādam konkrētam jautājumam vajadzīga apspriešana parlamentā, piemēram, noticis skandāls, pastāv nozīmīgas bažas par drošību vai kādu katastrofu.

30. aile

Parastie elementi parlamenta mehānismā un procedūrās izpildvaras uzraudzībai

Vispārēja apspriešana

“Dažās valstīs konstitūcijas noteikumi liek izpildvarai sniegt parlamentam periodiskas atskaites par savu vadības darbību. (...) Lielākajā daļā valstu vispārējus jautājumus automātiski periodiski neizskata. Tos visbiežāk apspriež tad, ja kāds parlamenta loceklis tos īpaši iekļauj dienaskārtībā (...)”

► Pieprasījums

“(...) Pieprasījums ir standartprocedūra klasiskajā parlamentārajā sistēmā, lai iegūtu informāciju un nodrošinātu kontroli. Pieprasījumu parlamenta loceklis adresē vai nu ministram, lai tas paskaidrotu kaut ko, ko viņa resors ir izdarījis, vai valdības vadītājam par kādiem vispārējiem jautājumiem. Pieprasījumam ir divas galvenās iezīmes: pirmkārt, ar to uzsāk vispārēju apspriešanu, un, otrkārt, tas noved pie politiska lēmuma, jo debates beidzas ar balsojumu par ierosinājumu, kurā tiek izteikts vai nu parlamenta apmierinājums, vai neapmierinājums ar valdības sniegto paskaidrojumu. Pieprasījums ir ļoti efektīva procedūra, jo ministrus pie atbildības sauc tieši. Tas nav vienkārši veids, kā iegūt informāciju, bet gan tieša veida kontrole (...)”

► Ierosinājums atlikt

“Britu sistēmā pieprasījuma procedūra nav pazīstama, lai gan “ierosinājums atlikt” ir tai stipri līdzīgs. Ierosinājums atlikt, ko izskata tūlīt pirms darba pārtraukšanas, ļauj valdībai uzdot visdažādākos jautājumus, bet nenotiek balsojums (...)”

► Jautājumi

“Jautājumu procedūras (...) mērķis ir iegūt konkrētu informāciju no administrācijas, pieprasīt tās iejaukšanos un, ja vajadzīgs, atklāt pārkāpumus un tos novērst. To izmanto arī, lai iegūtu sīkāku faktuālu informāciju, kas palīdz parlamenta locekļiem izprast tematu sarežģītājiem likumprojektiem un oficiālajiem dokumentiem, kas parlamentā iesniegti (...). Šāda procedūra nodrošina opozīcijai līdzekļus valdības vājo pušu atklāšanai, un sakarā ar tiem piešķirto publicitāti tiem var būt veselīga ietekme uz administrāciju. (...) Šīs procedūras popularitāti var piedēvēt faktam, ka, izmantojot savas tiesības uzdot jautājumus, parlamenta loceklis ir pilnīgi neatkarīgs (...)”

► Izmeklēšanas komitejas: sk. 32. aili

Avots: Michel Ameller, “Parliaments”, Inter-Parliamentary Union, 1966.

Parlamenta jautājumi un pieprasījumi attiecībā uz drošību

Mutiski vai rakstiski jautājumi ir daļa no parlamenta izmeklēšanas funkcijas, un tā ir viena no visplašāk izmantotajām parlamenta procedūrām valdības darbības uzraudzībai.

Jautājumi var ievērojami veicināt efektīvu drošības nozares uzraudzību, ņemot vērā to būtisko uzdevumu. Attiecībā uz drošību, parlamenta jautājumi parasti

- ✓ nodrošina parlamenta locekļiem iespēju iegūt savlaicīgu, precīzu un atjauninātu informāciju par valdības aizsardzības un drošības politiku un par drošības jautājumiem vispār;
- ✓ palīdz parlamentam kontrolēt ar drošību saistītu likumu, ko pieņēmis parlaments, īstenošanu;
- ✓ palīdz koncentrēt sabiedrības uzmanību uz aizsardzības un drošības jautājumiem, īpaši ja jautājums ir mutisks un atbilde tiek pārraidīta pa radio vai televīziju un/vai citādi atspoguļojas parlamenta debatēs vai valsts oficiālajā izdevumā (skaidrs, ka parlamenta jautājumu informatīvā funkcija neaprobežojas tikai ar pašu parlamentu, jautājumu mērķis ir arī sniegt informāciju plašākai auditorijai, tostarp plašsaziņas līdzekļiem, NVO un pilsoniskajai sabiedrībai kopumā);
- ✓ var būt noderīgi, lai ietekmētu vai pārorientētu valdības politisko dienas kārtību drošības jautājumos;
- ✓ ļauj opozīcijas locekļiem drošības jomā skart jautājumus, kas tos interesē, vai tādus jautājumus, par ko tie līdz šim nav spējuši saņemt apmierinošu informāciju.

Parlamenta jautājumi attiecībā uz drošības jomu parasti ir ļoti jūtīgi. Ministri, kas ir atbildīgi par atbildēm uz parlamenta jautājumiem, bieži neizrāda lielu vēlmi atbildēt. Šāda nevēlēšanās bieži ir sakarā ar drošības nozares darbību konfidencialo raksturu. Dokumenti attiecībā uz valsts drošību bieži ir klasificēti un tādēļ nav pieejami ne deputātiem, ne sabiedrībai.

31. aile

Ieteikumi efektīvai jautājumu uzdošanai

- ▶ **Rūpīga sagatavošanās:** ja uzdotie jautājumi attiecas uz drošības jomu, īpaši tehniskiem aspektiem, improvizēt nav iespējams. Daudz var palīdzēt arī neformāli kontakti ar militārpersonām (vai paša militārā vai paramilitārā pieredze).
- ▶ **Nepārprotams formulējums:** jautājuma formulējuma neskaidrība, kas var radīt kādus pārpratumus, var novest pie atbilstošas vai nepietiekamas ministra atbildes.
- ▶ **Laiks:** protams, ka laiks, kad konkrētais jautājums tiek uzdots, ir būtiski svarīgs tā efektivitātei un ietekmei, tostarp attiecībā uz publicitāti.

Tomēr izpildvaras pilnvaras klasificēt dokumentus ierobežo likums. Turklāt dokumentu klasificēšanas procesam jābūt caurskatāmam, lai būtu zināms, kas ir atbildīgs par lēmumu, kādus dokumentus var klasificēt, slepenības perioda ilgums, kā arī klasificēšanas un deklasificēšanas nosacījumi.

Attiecībā uz institucionālo kontekstu parlamenta jautājumu efektivitāti veicina šādi faktori:

- ✓ iespēja deputātiem uzdot papildjautājumus, ja viņi nav apmierināti ar atbildi vai ja vajadzīgs tālāks izskaidrojums;
- ✓ iespēja deputātiem uzsākt debates par jautājumiem, ko uzdod jautājumu perioda laikā;
- ✓ parlamenta locekļu vēlme izmantot procesuālo iespēju uzdot jautājumus;
- ✓ iespēja sabiedrībai apmeklēt parlamenta jautājumu periodu vai sekot tam pa radio vai pa televīziju;
- ✓ publicitāte ap sekojošajām debatēm un, jebkurā gadījumā, jautājumu un atbilžu publicēšana sabiedrībai pieejamos dokumentos.

Īpašas parlamentārās izmeklēšanas drošības jomā

Papildus savai lomai likumdošanas procesā, parlamentārās komitejas arī piedalās efektīvā valdības politikas pārraudzīšanā. Valdības darbību var pārraudzīt ar pagaidu informēšanas uzdevumiem, kuros var piedalīties vairāk nekā viena komiteja un par kuriem parasti publicē informācijas ziņojumu. Īpašajās parlamentārās izmeklēšanās jāpiešķir tādas izsaukšanas tiesības kā tiesas izmeklēšanā.

Izmeklēšanas komiteju izveides galvenās priekšrocības un iezīmes

- ✓ Attiecībā uz drošības/aizsardzības jautājumiem *ad hoc* izmeklēšanas komitejām ir īpaša nozīme un tām ir vairākas priekšrocības. Cita starpā
- ✓ jau pašu to izveides faktu var uzskatīt, īpaši sabiedrībā, par pozitīvu politisku signālu;
- ✓ tās var būt piemērots instruments detalizētai politiski jūtīgu jautājumu izskatīšanai saistībā ar drošības nozari;
- ✓ tās var ļaut precīzi novērtēt valdības politiku konkrētos drošības jautājumos un, ja vajadzīgs, ieteikt labojumus vai pārorientāciju, ko varētu pieņemt viss parlaments un valdība.

32. aile

Parlamentāro izmeklēšanas komiteju galvenās iezīmes

“(…) Izmeklēšanas komitejas tiek plaši izmantotas, lai pētītu konkrētus jautājumus. Šim nolūkam parlaments norīko vairākus savus locekļus savākt informāciju, kas tam vajadzīga, lai tas varētu veikt pienācīgu kontroli, kā arī sagatavot ziņojumu, kuru parlaments, ja tas to uzskata par vajadzīgu, var apspriest un pieņemt kādu lēmumu. Tiesības uzsākt izmeklēšanu dabiski izriet no principa, ka parlamentam jābūt pilnīgi informētam par visiem jautājumiem, kuros izpildvara rīkojas (...).

Dažās valstīs izmeklēšanas komitejām ir grūti veikt efektīvu izmeklēšanu. Tām bieži nav pilnvaru piespiest personas ierasties uz sēdēm, izņemot parasto tiesu procesu. Tas liek iejaukties valsts iestādēm, palēnina komitejas darbu un noklusina izmeklēšanas sekas. (...) Tomēr vislabākais veids, kā parlamentāro izmeklēšanu padarīt efektīvu, ir liecību noklausīšanās pēc zvēresta nodošanas. (...)

Liecības, ko izmeklēšanas komitejām sniedz ierēdņi, rada īpašu problēmu, jo šie ierēdņi ir pakļauti ministram, kurš ir atbildīgs par konkrēto nozari. Ciklāl valdība var likt šiem ierēdņiem neatbildēt uz deputātu uzdotajiem jautājumiem? (...) Dažās valstīs vienmēr vajadzīga attiecīgā resora piekrišana [liecību sniegšanai], tomēr to nevar liegt, ja vien ar pieprasītās informācijas sniegšanu nenotiktu tā, ka tā “kaitētu valsts drošībai vai varētu apdraudēt vai sarežģīt civildienesta pienākumu turpināšanu (...).

Jāatzīmē, ka, neskatoties uz sistēmu, izmeklēšanai izveidotā komiteja nav nekas vairāk kā izmeklēšanas un faktu vākšanas struktūra, kuras vienīgā funkcija ir sastādīt ziņojumu parlamentam, kas to izveidojis. No izmeklēšanas un tās rezultātā savāktās informācijas secinājumus vienmēr izdara pats parlaments (...).”

Avots: Michel Ameller, “Parliaments”, Inter-Parliamentary Union, 1966.

Vēl kāda svarīga šādu izmeklēšanas komiteju iezīme ir to sastāvs. Izmeklēšanas iznākumam, protams, būtiska ir opozīcijas parlamenta locekļu proporcija attiecībā pret vairākuma deputātu skaitu.

Izmeklēšanas pilnvaras dažādos parlamentos un komitejās ievērojami atšķiras. Tomēr galvenās pilnvaras ir šādas:

- ✓ izvēlēties parlamentārās izmeklēšanas tēmu un apjomu;
- ✓ veikt armijas bāzu un citu drošības dienestu instalāciju apmeklējumus (sk. 17. nodaļu);
- ✓ savākt no prezidenta kancelejas, valsts pārvaldes vai ģenerālštāba visu vajadzīgo informāciju, ietverot klasificētus un ļoti slepenus dokumentus;
- ✓ noklausīties prezidenta kancelejas, valsts pārvaldes vai bruņoto spēku pārstāvju, kā arī pilsoniskās sabiedrības pārstāvju liecības pēc zvēresta nodošanas;
- ✓ organizēt atklātas vai slēgtas sēdes.

Labs piemērs ir Kanādas izmeklēšana attiecībā uz Kanādas karavīru izvietojumu Somālijā (sk. 33. aili).

33. aile

Izmeklēšanas komisija par Kanādas spēku izvietošana Somālijā: parlamenta ziņojumu par drošības jautājumiem sabiedriskās ietekmes piemērs

Kanādas spēku izvietošana laikā Somālijā 1993. gadā atklātībā nāca notikumi, kas šokēja lielāko daļu kanādiešu: somāliešu iebrucēju nošaušana kanādiešu vienības teritorijā Belehuenā, pusaudža, kurš atradās apcietinājumā pie karavīriem no Kanādas gaisa desanta pulka (CAR) 2. desanta vienības, piekaušana līdz nāvei, viena no šiem karavīriem acīmredzams pašnāvības mēģinājums, un, pēc misijas, iespējama svarīgas informācijas neizpaušana vai grozišana. Klajā nāca arī video ieraksti ar atbaidošām ārpusreglamenta attiecībām, kurās bija iesaistīti CAR karavīri. Valdība uzskatīja, ka militārā izmeklēšanas padome, kas veica šo notikumu izmeklēšanu, nebija pietiekama, lai atbilstu Kanādas vispārpieņemtajam līmenim attiecībā uz atbildību sabiedrības priekšā, un tādēļ Kanādas parlaments atbilstīgi Izmeklēšanu aktam uzsāka atklātu izmeklēšanu.

Apjoms un pilnvaras – Izmeklēšanu akts dod pilnvaras izsaukt lieciniekus, noklausīties liecības, pieņemt darbā ekspertus un padomniekus un izvērtēt pierādījumus. Pilnvaras piespīst liecināt bija galvenais mehānisms, lai noteiktu, kas bija noticis Somālijā un Valsts aizsardzības štābā. Izmeklēšanā atklātās sēdes, kuras pārraidīja pa televīziju visā Kanādā, liecināja kādi 116 liecinieki. Izmeklēšana neaprobežojās tikai ar notikumiem pašā Somālijā, bet pievērsās arī kontekstam, ietverot tādus elementus kā komandķēde, disciplīna, Kanādas spēku operācijas un Valsts aizsardzības departamenta rīcība un lēmumi. Komisijas locekļu darba uzdevumu otrajā daļā bija prasība apskatīt konkrētus jautājumus saistībā ar Somālijas operācijas posmiem pirms spēku izvietošana, atrašanās karadarbības apgabalā un pēc atrašanās karadarbības apgabalā.

Tā nebija tiesa – izmeklēšana nebija domāta kā tiesa, lai gan sēdēs patiešām tika iekļauta to incidentu, par ko iepriekš tika apsūdzētas un tiesātas personas, institucionālo cēloņu izpēte un reakcijas uz šiem incidentiem. Izmeklēšana galvenokārt koncentrējās uz institucionāliem un sistēmiskiem jautājumiem saistībā ar Kanādas Bruņoto spēku un Valsts aizsardzības departamenta organizāciju un vadību, nevis uz personām, kas tur strādāja. Tomēr tas neizbēgami lika izmeklēšanā pievērsties atsevišķu personu rīcībai komandķēdē un veidam, kā tās veica savas vadības funkcijas.

Rezultāti – divu gadu darba rezultātā tika izstrādāts garš ziņojums, kas aptvēra plašu jautājumu loku, ietverot Kanādas Bruņoto spēku un Valsts aizsardzības departamenta struktūru un organizāciju Somālijas misijas laikā, komandķēdes nozīmīgumu Kanādas bruņotajos spēkos, diskusijas par militāro kultūru un ētiku, civilmilitārās attiecības Kanādā, utt. Tas noslēdzās ar virkni nozīmīgu ieteikumu attiecībā uz izmaiņām daudzās valdības un Kanādas Bruņoto spēku darbībās un politikā. Daudzi no šiem ieteikumiem pašlaik tiek īstenoti.

Avots: Prof. Dr. Donna Vinslova, Kanādas parlamentārās izmeklēšanas tehniskā padomniece, 1996.

15. nodaļa

Parlamentārās Aizsardzības vai Drošības komitejas

Ņemot vērā drošības nozares sarežģītību, ļoti svarīga ir labi attīstīta komiteju struktūra, lai parlaments varētu izdarīt patiesu ietekmi uz izpildvaru. Parlamentārā uzraudzība drošības nozarē ietver ne tikai vienu komiteju, bet vairākas komitejas, kas dažādos parlamentos varētu būt ar dažādiem nosaukumiem (un dažkārt to mandāti var būt apvienoti).

Parasti šīs komitejas, kuras dažkārt var sanākt kopīgās sēdēs, ir šādas:

- ✓ Aizsardzības komiteja (dažkārt saukta par Bruņoto spēku komiteju vai Valsts aizsardzības un drošības komiteju, vai Drošības un ārlietu komiteju), kas parasti strādā ar visiem jautājumiem saistībā ar drošības nozari, piemēram, bruņoto spēku misijām, organizāciju, personālu, operācijām un finansējumu, kā arī jauniesaucamajiem un iegādēm;
- ✓ Ārlietu komiteja, kas pievēršas, piemēram, lēmumiem piedalīties miera misijās vai pieņemt to klātbūtni valsts teritorijā, starptautiskajai drošībai, starptautiskajām/reģionālajām organizācijām, līgumiem un režīmiem;
- ✓ Budžeta vai finanšu komiteja, kam ir pēdējais vārds attiecībā uz visu drošības nozares organizāciju budžetiem; iespējams, Sabiedrisko pārskatu komiteja, kas pārskata revīzijas ziņojumus par visu valsts budžetu, ietverot aizsardzības budžetu;
- ✓ Izlūkošanas dienestu un lietu komiteja (vai apakškomiteja), kas bieži sanāk aiz slēgtām durvīm;
- ✓ Rūpniecības un tirdzniecības komiteja, kas ir īpaši svarīga ieroču iegādes un tirdzniecības jautājumos (kompensācija un izlīdzināšana);
- ✓ Zinātnes un tehnoloģijas komiteja (militārai pētniecībai un attīstībai);
- ✓ Iekšlietu komiteja, kas pievēršas policijai, robezsardzei un bieži vien arī citām paramilitārajām struktūrām.

Pilnvaras un līdzekļi

Parlamentāro komiteju pilnvaras savākt pierādījumus un uzklaust liecības no ārējiem avotiem ievērojami atšķiras. Dažas parlamentārās komitejas, piemēram, Lielbritānijas parlamenta apakšnama *ad hoc* pastāvīgās komitejas nevar pašas savākt pierādījumus, kamēr citām komitejām, piemēram, komitejām ASV Kongresā, ir gandrīz neierobežotas pilnvaras noklausīties liecības no ārējiem avotiem (pēc zvēresta nodošanas).

Dažām parlamentārajām komitejām ir tiesības izdot likumus, pieņemot vai pat izstrādājot jaunus likumus vai iesniedzot grozījumu priekšlikumus esošajiem tiesību aktiem, kamēr citas komitejas var tikai rūpīgi pārbaudīt izpildvaras darbības un budžeta asignējumus bez tiesībām izdot likumus.

Komitejai pieejamo līdzekļu un speciālo zināšanu līmenis ir būtiski svarīgs, lai tā varētu efektīvi pildīt savu uzdevumu: šeit jāmin komitejas atbalsta personāla skaits, iespēju līmenis un stabilitāte, izpētes iespējas un tās raksturs (specializēta vai vispārēja; atsevišķa vai daļa no lielākas parlamenta pētniecības grupas), piekļuve datiem un attiecīgiem atbalsta dokumentiem (spēja tos iegūt un pavairot), iespējas izmantot ekspertus, sanāksmju iespējas un iespējas veikt izmeklēšanu. (Plašākai informācijai sk. 14. nodaļu par parlamentārajiem mehānismiem un instrumentiem.)

34. aile

Aizsardzības un drošības jautājumu parlamentārās komitejas iespējamie galvenie uzdevumi

Drošības politika

- ✓ Izpētīt ievērojamas politikas iniciatīvas, ko izziņojusi Aizsardzības ministrija, un ziņot par tām.
- ✓ Periodiski iztaujāt aizsardzības ministru par viņa atbildībā esošās politikas īstenošanu.
- ✓ Sekot tam, kā Aizsardzības ministrija ievēro informācijas brīvības tiesību aktus un kādā kvalitātē tā ar jebkādiem līdzekļiem informē parlamentu.
- ✓ Izskatīt militārpersonu un civiliedzīvotāju iesniegumus un sūdzības attiecībā uz drošības nozari.

Tiesību akti

- ✓ Izskatīt valdības ieteiktos tiesību aktu projektus, ko tai iesniedzis parlaments, un ziņot par tiem.
- ✓ Izskatīt starptautiskus vai reģionālus līgumus un režīmus, kas ietilpst Aizsardzības ministrijas atbildības jomā.
- ✓ Ja vajadzīgs, ierosināt jaunus tiesību aktus, pieprasot ministram iesniegt jaunu likumprojektu vai to izstrādājot pašai.

Izdevumi

- ✓ Izpētīt Aizsardzības ministrijas galvenās tēmes un gada izdevumus un ziņot par tiem.
- ✓ Izskatīt katru papildu tēmi, ko iesniegusi Aizsardzības ministrija, un ziņot par tām parlamentam, ja vajadzīga tālāka izskatīšana.
- ✓ Ja vajadzīgs, likt kompetentajām iestādēm veikt revīziju.

Vadība un administrācija

- ✓ Izpētīt un, ja vajadzīgs, savākt informāciju un ziņot par katru nozīmīgu iecelšanu amatā, ko izdarījusi attiecīgā izpildvaras iestāde (vadošie militārie komandieri, augstākie ierēdņi).
- ✓ Izpētīt aizsardzības nozares iekšējo organizāciju, ja vajadzīgs, ar ārējo struktūru, kas saistītas ar parlamentu (piemēram, ombuda), starpniecību, un pievērst parlamenta uzmanību iespējamai nepareizai darbībai.

Avots: "Report of the Hansard Society Commission on Parliamentary Scrutiny".
Apvienotā Karaliste, 2001.

Norvēģijas parlamenta darba metode kā piemērs parādīta 35. ailē.

35. aile

Stortinga (Norvēģijas parlamenta) Ārlietu komitejas un Aizsardzības komitejas kopējās sanāksmes

"Paplašinātās Ārlietu komitejas uzdevums ir apspriest ar valdību nozīmīgus ārpolitikas, tirdzniecības politikas un valsts drošības politikas jautājumus. Šīm apspriedēm jānotiek pirms svarīgu lēmumu pieņemšanas. Īpašos gadījumos Paplašinātā komiteja var Stortingam izdarīt ieteikumus.

Paplašinātajā komitejā ir parastie Ārlietu pastāvīgās komitejas locekļi, Stortinga priekšsēdētājs un priekšsēdētāja vietnieks (ja tie jau nav minētās komitejas locekļi), kā arī Aizsardzības pastāvīgās komitejas priekšsēdētājs un līdz pat vienpadsmit parlamenta locekļi, ko iecēlusi Vēlēšanu komiteja. Ieceļot parlamenta locekļus, jāņem vērā arī partiju grupu proporcionālā pārstāvība.

Saskaņā ar tādu pašu principu Vēlēšanu komiteja ieeļ vietas izpildītājus, kas apmeklē sanāksmes, ja nevar ierasties galvenais komitejas loceklis, ietverot arī atvaļinājumus.

Komiteju sasauca, kad priekšsēdētājs to uzskata par vajadzīgu, vai pēc premjerministra, ārlietu ministra vai vienas trešdaļas komitejas locekļu pieprasījuma.

Paplašinātās komitejas darba kārtība ir slepena, ja vien skaidri nav norādīts pretējais. Tas pats attiecas uz šīs komitejas un citu komiteju kopējām sanāksmēm. Priekšsēdētājs var lemt, ka slepeni ir pat izsaukumi uz komitejas sanāksmēm.

Kādu jautājumu Paplašinātās ārlietu komitejas iekļauj Stortinga darba kārtībā, ja sanāksmē, kur šis jautājums ir iekļauts darba kārtībā, to pieprasa vismaz seši komitejas locekļi. Komiteja apsver, vai ir izpildīti nosacījumi, lai jautājumu varētu izskatīt Stortingā, un, ja tā ir, par to paziņo prezidijam. Stortings slēgtā sēdē lemj par to, vai šī sanāksme būs atklāta vai slēgta. Izskatīšanu Stortingā uzsāk ar kāda valdības locekļa paziņojumu. Debates par attiecīgo jautājumu notiek vai nu tūlīt pēc paziņojuma, vai kādā nākamajā sanāksmē saskaņā ar Stortinga lēmumu. Priekšlikumus nevar iesniegt izskatīšanai komitejās".

Avots: Norvēģijas parlamenta Reglamenta 13. iedaļa (Stortings:
<http://www.stortinget.no/g>).

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Jomas, ko aptver komiteja, kas Jūsu parlamentā vai parlamenta palātā nodarbojas ar aizsardzības jautājumiem

- ✓ Izskatiet komitejas un tās iespējamo apakškomiteju mandātu, lai nodrošinātu, ka
 - tas ir skaidri definēts;
 - tas ļauj komitejai padziļināti aptvert visus jautājumus;
 - tas ir saskaņā ar drošības politiku un citu ministriju politiku, kam varētu būt ietekme uz drošību, piemēram, ārlietās, aviācijas/jūras drošībā, rūpniecībā, energoapgādē, utt.

Efektīva parlamentārā komiteja

- ✓ Pārliecinieties, ka Jūsu parlamenta vai palātas kompetentajai komitejai un apakškomitejai gan likumā, gan praksē tiek nodrošināti 34. ailē aprakstītie mehānismi.
- ✓ Apsveriet iespēju izveidot apakškomitejas konkrētās aizsardzības jomās, piemēram, attiecībā uz budžetu, iegādēm, personālu un miera misijām.
- ✓ Ierosiniet likumdošanu attiecībā uz informācijas politiku drošības nozarē un pārskata procesu konkrēti attiecībā uz aizsardzības uzdevumiem.
- ✓ Pārliecinieties, ka komitejai ir pietiekami resursi, tostarp iespēja izmantot speciālistu konsultācijas.
- ✓ Izskatiet un pārskatiet starptautisko vislabāko praksi parlamentārai uzraudzībai drošības nozarē.

16. nodaļa Ombuds

Starp neatkarīgiem institucionālajiem operatoriem, kas pārrauga drošības nozari, ombudam ir īpaša situācija. Ir valstis, kurās ombudam ir vispārēja kompetence, un viņš nodarbojas ar visām problēmām, kas radušās sakarā ar administrācijas nepareizu darbību. Dažās valstīs līdzīgu lomu veic cita struktūra, piemēram, Sabiedrības sūdzību komitejas komisārs (Nigērijā). Vēl citās valstīs ir ieviesta specializēta ombuda institūcija, kas nodarbojas ar bruņoto spēku jautājumiem.

36. aile

Ombuds

“(…) Ombuds nodarbojas ar sabiedrības sūdzībām attiecībā uz valsts pārvaldes lēmumiem, darbību vai bezdarbību. Šajā amatā ievēl parlaments vai iecel valsts vai valdības vadītājs, apspriežoties ar parlamentu vai pēc apspriešanās ar to. Ombuda loma ir aizsargāt cilvēkus pret tiesību pārkāpumiem, pilnvaru ļaunprātīgu izmantošanu, kļūmēm, nolaidību, netaisniem lēmumiem un sliktu vadību, lai uzlabotu valsts pārvaldi un padarītu valdības rīcību atklātāku un valdība un tās ierēdņi vairāk atskaitītos sabiedrības pārstāvjiem. Ombuda institūcija var būt ierakstīta valsts Konstitūcijā un tās darbība pilnveidota ar tiesību aktiem, vai arī tā var būt izveidota ar tiesību aktu (...).

Lai aizsargātu cilvēku tiesības, ombudam ir dažādas pilnvaras:

- 1) izmeklēt, vai valsts vadība notiek pretrunā ar likumu vai negodīgi;
- 2) ja objektīvā izmeklēšanā atklājas nepareiza vadība, izdarīt ieteikumus novērst nepareizo administratīvo rīcību;
- 3) ziņot par savu darbību konkrētos gadījumos valdībai un sūdzības iesniedzējam, un, ja izdarītos ieteikumus konkrētajā gadījumā valdība nav pieņēmusi, likumdevējai varai. Lielākā daļa ombudu arī sagatavo gada ziņojumu par savu darbu likumdevējai varai un sabiedrībai kopumā.

Ombudam parasti nav pilnvaru pieņemt lēmumus, kas ir saistoši valdībai. Ombuds drīzāk izdara ieteikumus attiecībā uz veicamām izmaiņām (...). Parasti valsts sektora ombudam ir vispārēja kompetence pār plašu loku valdības organizāciju. Dažiem ombudiem šī kompetence var būt paplašināta, ietverot arī tiesu varu, policiju un bruņotos spēkus, kamēr citās valstīs viena vai vairākas no šīm struktūrām tiek īpaši izslēgtas.”

Avots: Starptautiskā Ombuda institūta informācijas brošūra internetā
<http://www.law.ualberta.ca/centres/ioi/>

Sk. arī: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Fact Sheet No. 19. National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights.

Ombuds aizsardzības jomā

Ombuds aizsardzības jomā kā atsevišķa institūcija parādās vairākās likumdošanās ar dažādiem nosaukumiem, piemēram, Aizsardzības ombuds Somijā, Norvēģijā, Portugālē un Vācijā, Militārais karavīru sūdzību komisārs Izraēlā, Valsts aizsardzības departamenta un Kanādas Bruņoto spēku ombuds Kanādā un Austrālijas Aizsardzības spēku ombuds Austrālijā.

37. aile

Pārskats par ombudiem aizsardzības jomā dažās valstīs

Valsts	Kompetence	Funkcijas	Kam ziņo un kāds ir stāvoklis pretstatā politiskajai vadībai
Austrālija	Aizsardzības spēku ombuds – ieceļ ar ministra lēmumu	Konstatēt Austrālijas Aizsardzības spēku locekļu nepareizu darbību	Sagatavo gada ziņojumus ministram iesniegšanai parlamentam
Kanāda	Aizsardzības ombuds – ieceļ ar ministra lēmumu	Aizsargāt Valsts aizsardzības departamenta darbinieku un Kanādas Bruņoto spēku locekļu cilvēktiesības	Par konkrētajiem gadījumiem ziņo Valsts aizsardzības departamentam vai Kanādas Bruņotajiem spēkiem. Gada ziņojumi par darbu ministram. Neitrāla un objektīva padome. Nav atkarīgs no aizsardzības ministra vadības
Norvēģija	Aizsardzības ombuds atbilstīgi Norvēģijas parlamentam	Nodrošināt katra karavīra labklājību; centrālā loma, risinot konfliktus un saglabājot uzticības un atklātības gaisotni dažādajās aizsardzības resora nozarēs	Iz dara ieteikumus, veic novērtējumu un sniedz kritiku, ko attiecīgās valsts pārvaldes iestādes brīvprātīgi ievēro

Ombuds ir papildu mehānisms bruņoto spēku pārraudzībai pilsoņu un/vai parlamenta vārdā. Militārā ombuda galvenais uzdevums ir izmeklēt iespējamus patvaļīgus lēmumus vai likumpārkāpumus, kas izdarīti drošības dienestu, īpaši bruņoto spēku, atbildīgo ministru vārdā.

Militārā ombuda institucionālais pamats politiskajā sistēmā dažādās valstīs atšķiras. Aizsardzības ombudu var iecelt parlaments un tas var ziņot parlamentam (Vācija, Zviedrija), vai arī to var iecelt aizsardzības ministrs (Izraēla, Kanāda). Dažu ombudu birojs ir parlamenta telpās (piemēram, Vācijas Bruņoto spēku parlamentārajam komisāram, sk. 38. aili), vai arī tas var institucionāli atrasties ārpus parlamenta (Zviedrija).

Pilsoņi vai militārpersonas, pret ko bruņotie spēki ir izturējušies netaisni, var lūgt ombudam uzsākt izmeklēšanu. Turklāt deputāti var likt ombudam izmeklēt iespējamus pārdarījumus un sūdzības. Jautājumi, ko ombuds izmeklē, bieži saistās ar atbrīvojumu no obligātā militārā dienesta vai tā atlikšanu, pārdislokāciju un pārceļšanu militārā dienesta laikā, uzturu, demobilizāciju, atvaļinājumu, disciplināriem un sodāmiem pārkāpumiem. Ja ombuds atklāj, ka sūdzība bijusi pamatota, viņš/viņa var izdarīt ieteikumus, kā arī pieprasīt attiecīgajai iestādei mainīt vai pārskatīt savu lēmumu.

Ombuds un slepenība

Ievērojot drošības nozares raksturu, valsts drošības apsvērumu dēļ kāda informācija nav izpaužama sabiedrībai. Daudzās valstīs likumos ir izstrādāti īpaši noteikumi, kā ombudam būtu jādarbojas valsts drošības jautājumos. Parasti pat tajos gadījumos, kad piemērojami noteikumi par visaugstāko slepenību, ombudam ir atļauts veikt visu vajadzīgo izmeklēšanu un tiek dota piekļuve militārajām bāzēm un visiem attiecīgajiem dokumentiem konkrētajā gadījumā. Tomēr ombuds nedrīkst izpaust izmeklēšanas rezultātus sabiedrībai.

38. aile

Vācijas Bruņoto spēku parlamentārais komisārs

No jauna veidojot savus bruņotos spēkus 1950. gados, Vācija pievērsa īpašu uzmanību to parlamentārajai kontrolei. Lai nodrošinātu to, ka Konstitūcijā ierakstītās vērtības, kuru centrā atradās katrs atsevišķais cilvēks, attiecas uz bruņotajiem spēkiem, Vācijas pamatlikumam tika pievienots 45.b pants. Tajā noteikts, ka

“... tiek iecelts parlamentārais komisārs, kas aizstāv bruņoto spēku locekļu pamattiesības un palīdz Bundestāgam veikt parlamentāro kontroli.” Visas detaļas šā panta īstenošanai ir izstrādātas “Likumā par Bruņoto spēku parlamentāro komisāru”.

Parlamentārais komisārs ir parlamenta (Bundestāga) palīgstruktūra un tādējādi likumdevējas varas loceklis. Viņš/viņa var izmeklēt konkrētus jautājumus pēc Bundestāga vai tā aizsardzības komitejas norādījumiem vai arī rīkoties pēc savas ierosmes, ja viņa/viņas rīcībā nonāk attiecīga informācija.

Proporcionāli pilnvaru nodalīšanas principam komisārs veic kontroli pār aizsardzības ministru. Viņš/viņa var ministram un tam pakļautajām aģentūrām un personālam pieprasīt informāciju un piekļuvi arhīva dokumentiem. Tāpat viņš/viņa var jebkurā laikā apmeklēt jebkuru bruņoto spēku vienību, štābu, aģentūras un vadību un iestādes, pat bez brīdinājuma. Viņš/viņa var uzsākt izmeklēšanas, īpaši tad, ja tiek saņemtas militārpersonu sūdzības, neatkarīgi no to ranga un amata. Jebkuram bruņoto spēku loceklim ir tiesības iesniegt savu lietu tieši komisāram, neizmantojot oficiālos kanālus un novēršot risku, ka par šādu iesniegumu varētu saņemt disciplinārsodu vai piedzīvot kādu diskrimināciju.

Avots: <http://www.bundestag.de/>

Ombuds: avots lielākai uzticībai bruņotajiem spēkiem

Dati par militārajiem ombudiem, piemēram, Zviedrijas militāro ombudu (izveidots 1915. gadā), liecina, ka šī institūcija ir kļuvusi par spēcīgu instrumentu, kas veicina sabiedrības uzticēšanos aizsardzības nozarei. Turklāt ombuds nodrošina būtisku aizsardzību katrai atsevišķai militārpersonai pret nelikumībām bruņotajos spēkos. Kopumā var teikt, ka lielākais ombuda veikums attiecībā uz drošības nozari ir pieaugošas uzticības bruņotajiem spēkiem veicināšana, radot lielāku caurskatāmību visā administratīvajā procesā, neskarot militāro hierarhiju un nesamazinot militāro gatavību.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Ombuda institūcija

- ▶ Ja Jūsu valstī šādas institūcijas vēl nav, plānojat veikt pasākumus, lai sekmētu tās izveidošanu.
- ▶ Šajā sakarā ievērojiet vadlīnijas, atsaucies dokumentus un pieredzi, ko var atrast starptautiskā ombuda interneta tīmekļa vietnē <http://www.ombudsmaninternational.com>

Aizsardzības vai drošības nozares ombuds

- ▶ Ja Jūsu valstī šādas institūcijas vēl nav, plānojat veikt pasākumus, lai sekmētu tās izveidošanu.
- ▶ Iegūstiet informāciju par pieredzi, kas ir dažādās valstīs, kurām jau ir aizsardzības ombuds.
- ▶ Ja Jūsu valstī kādu laiku ir bijis aizsardzības ombuds, pieprasiet pārskatu par tā uzdevumiem, funkcijām, vispārējām procedūrām, tostarp ziņošanu parlamentam, ietekmi, resursiem un budžetu salīdzinājumā ar atbilstīgām institūcijām citās valstīs ar līdzīgu drošības situāciju.

17. nodaļa

Vizītes drošības dienestos

Nozīmīgums

Visiem deputātiem ir svarīgi cieši iepazīties ar drošības nozari. Teorētiskās zināšanas jāpapildina ar praktisku pieredzi, lai panāktu labāku izpratni par drošības dienestu vajadzībām. No šāda viedokļa parlamenta apmeklējumus pie drošības dienestiem var uzskatīt par veidu, kā attīstīt dialogu, uzticību un izpratni starp

politiskajiem un militārajiem vadītājiem. Šādas deputātu vizītes sekmē viņu informētību par karavīru ikdienas problēmām un parāda bruņotajiem spēkiem, ka politiskā vadība ir ieinteresēta karavīru dzīvē un viņu labklājībā.

39. aile

Argentīnas piemērs

Politikā apmeklēja militārās bāzes un vienības ar mērķi apmainīties viedokļiem ar militārpersonām. Šādi apmeklējumi notiek, bruņoto spēku vadībai par tiem zinot, un palīdz samazināt neuzticēšanos un aizspriedumus starp šīm abām institūcijām. Kontaktos starp deputātiem un bruņoto spēku locekļiem tiek panākta labāka militāro problēmu izpratne. Drošības nozares jautājumos noteikumi un laika koordinācija atšķiras, un apmeklējumi palīdz politiķiem to saprast.

Avots: Pablo Carlos Martinez. "The restructuring of the armed forces and the role of the parliament: the Argentine experience". <http://www.pdgs.org>

Apcietinājuma vietās un cietumos ieslodzītie ir drošības personāla pilnīgā varā un kontrolē. Šī īpašā situācija padara viņus īpaši neaizsargātus pret cilvēktiesību visa veida pārkāpumiem. Diemžēl spīdzināšanas un sliktas apiešanās gadījumi cietumos un apcietinājuma vietās ir plaši izplatīti. Tādēļ šīs iestādes jāpakļauj īpašiem uzraudzības un kontroles mehānismiem. Šajā sakarā ļoti noderīgs instruments ir deputātu un ekspertu apmeklējumi šajās vietās ar mērķi atklāt sliktas apiešanās gadījumus un novērst tālākus pārkāpumus.

40. ailē ir aprakstīts apcietinājuma vietu apmeklējumu mehānisms ANO Konvencijas pret spīdzināšanu papildprotokolā.

40. aile

Konvencijas pret spīdzināšanu fakultatīvais protokols paplašina iespējas apmeklēt drošības dienestus

Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālā Asambleja 2002. gada decembrī apstiprināja fakultatīvo protokolu ANO Konvencijai pret spīdzināšanu un citādu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos vai sodiem. Protokols liek valstīm atvērt savas apcietinājuma vietas neatkarīgu valsts vai starptautisko ekspertu apmeklējumiem, lai tie izdarītu ieteikumus sliktas apiešanās riska samazināšanai.

Plašākai informācijai sk. www.unhchr.ch

Sekmīgu apmeklējumu nosacījumi

Protams, ka parlamenta vizītes pie drošības dienestiem, piemēram, pie kara-spēka vai militārās bāzēs, jāsaņem ar attiecīgo ministriju (piemēram, Aizsardzības ministriju). Negaidītām vai nesaskaņotām vizītēm var būt nopietnas negatīvas sekas, jo tās var tikt tulkotas kā uzticības trūkums bruņotajiem spēkiem vai hierarhijas apiešana un tās var traucēt bruņoto spēku normālu darbību. Apmeklējumos jāpiedalās pārstāvjiem no dažādām politiskajām partijām, un tām jābūt pēc satura labi sagatavotām.

Šādu apmeklējumu ierobežojums ir tāds, ka parlamentārā komiteja redz tikai to, ko drošības dienestu komandieri vēlas, lai tā redzētu. Šādas vizītes neatklāj problēmu patieso raksturu, tomēr dod militārpersonām iespēju pagriezt situāciju par labu savam viedoklim, īpaši attiecībā uz budžeta pieprasījumiem. To var daļēji novērst, vienojoties par trīs šādiem apmeklējumu veidiem: bruņoto spēku ieteikti apmeklējumi, parlamenta ieteikti un iepriekš paziņoti apmeklējumi un parlamenta ieteikti un īsi pirms tam (piemēram, vienu dienu pirms apmeklējuma) paziņoti apmeklējumi.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Tiesību akti attiecībā uz vizītēm pie drošības dienestiem

- ▶ Uzstāji, lai tiesību aktos būtu noteiktas parlamenta vizītes pie drošības dienestiem (ietverot ārvalstis izvietotus spēkus).
- ▶ Ja nav likuma, kas paredz parlamenta delegāciju vizītes pie drošības dienestiem, pārliecinieties, ka deputāti tomēr tiek iekļauti drošības dienestu apmeklējumos, uz kāda pamata un saskaņā ar kādām procedūram tas notiek, kādi ir attiecīgo deputātu izvēles kritēriji un kādas tam ir sekas.
- ▶ Nodrošini, ka ir spēkā noteikumi, kuros noteikts
 - kādus drošības dienestus var apmeklēt;
 - kādos apstākļos un pie kādiem nosacījumiem šādi apmeklējumi var notikt, piemēram, vai vizītes var organizēt jebkurā laikā;
 - kāda ir faktiskā prakse un biežums parlamenta vizītēm valsts militārajās vienībās vai bāzēs.
- ▶ Pārliecinieties, ka par šiem apmeklējumiem parlamentam vai attiecīgajai komitejai tiek iesniegts sīki izstrādāts rakstisks ziņojums, par ko notiek debates.
- ▶ Novērtējiet jau notikušo vizišu ietekmi.
- ▶ Pārbaudiet, vai Jūsu valsts ir ratificējusi ANO Konvenciju pret spīdzināšanu un tās papildprotokolu.

Parlamenta delegāciju sastāvs vizītēs

- ▶ Pārliecinieties, ka parlamenta delegācijas nav sastādītas pēc partiju principa, iekļaujot tajā dalībniekus saskaņā ar vairākuma un opozīcijas sastāvam parlamentā raksturīgu proporciju.
- ▶ Pievērsiet uzmanību, lai delegācijās, cik iespējams, būtu ievērota dzimumu līdzsūtība.

Vizītes sagatavošana

- ▶ Lai izvairītos no negatīvām sekām, pārliecinieties, ka parlamenta vizīte ir saskaņota ar Aizsardzības ministriju.

Ziņošana parlamentam

- ▶ Pārliecinieties, ka parlamentam vai kompetentajai komitejai vai komitejām ir iesniegts siki izstrādāts ziņojums, par ko notikušas debātes.
- ▶ Pārliecinieties, ka kompetentajām drošības iestādēm pietiekami savlaicīgi ir piekļuve ziņojumam, lai tās varētu iesniegt savus apsvērumus.

Ietekme un publicāte

- ▶ Pārliecinieties, ka delegācijas atklājumi un ieteikumi un parlamenta attiecīgie lēmumi tiek ievēroti un ka tiek lemts par to, vai tie būtu jādara pieejami sabiedrībai.

V iedaļa

Drošības dienestu uzraudzība, kad tie atrodas darbībā: īpaši apstākļi un operācijas

18. nodaļa

Ārkārtas stāvokļi

Pastāv ārkārtas apstākļi, piemēram, karš, iekšējs konflikts vai citas ārkārtas situācijas, kurās valstij ir jāizmanto īpašas pilnvaras un procedūras krīzes atrisināšanai. Šāda rīcība nedrīkst skart valsts pārvaldes demokrātisko sistēmu.

Karš un vairāki ārkārtas situāciju veidi liek reaģēt militāri vai pat izsludināt karastāvokli. Šādos gadījumos uz bruņotajiem spēkiem un drošības nozari kopumā joprojām attiecas vairāki starptautiskie principi un garantijas, piemēram, starptautiskie humanitārie tiesību akti, un tai jāpaliek demokrātiskā kontrolē. Tāpat, cik vien iespējams, jāievēro cilvēktiesības. Tās cilvēktiesības, ko uzskata par tādām, no kurām nevar atkāpties, neievērot nedrīkst nekad, kā to skaidri norādījusi ANO Cilvēktiesību komiteja savā 2001. gada augusta Vispārējā komentārā nr. 29 par Starptautiskā nolīguma par civilajām un politiskajām tiesībām 4. pantu.

Karastāvoklis

ANO Hartas 2.4. pantā rakstīts:

“Organizācijas locekļi savās starptautiskajās attiecībās atturas no draudiem lietot spēku vai spēka lietošanas (...).”

Tādējādi spēka lietošana pret citu valsti ir ievērojami ierobežota. Viens no parlamenta uzdevumiem ir pārraudzīt, vai izpildvara ievēro šos starptautiskos ierobežojumus par karadarbības draudiem un tās izmantošanu un konflikta laikā nepārsniedz savas pilnvaras. Neitrālas valstis, piemēram, Šveice atsakās no karadarbības kā strīdu risināšanas līdzekļa savās ārējās attiecībās. Tāpat ir vismaz viena valsts, Japāna, kuras konstitūcija (1946) skaidri aizliedz uzturēt armiju. Citas valstis, piemēram, Ungārija, norāda, ka tās noraida karadarbību kā līdzekli strīdu risināšanai starp valstīm.

Kara laikā atkarībā no konstitūcijas noteikumiem parlamenti var iesaistīties lēmumu pieņemšanas procesā vismaz trīs dažādos veidos (lejupejošā svarīguma secībā):

1) konstitūcijā var būt noteikts, ka parlaments pats piesaka karu un izsludina mieru.

Tomēr praksē mūsdienās šī prasība var izrādīties samērā hipotētiska, jo karš bieži sākas bez brīdinājuma un notikumi var neļaut parlamentam pieņemt lēmumu.

2) konstitūcijā var būt noteikts, ka izpildvarai jāsaņem no parlamenta skaidra atļauja, pirms tā uzsāk jebkādu karadarbību vai līgst mieru. Šāds noteikums ļauj jautājumu apspriest parlamentā pirms konkrētas karadarbības uzsākšanas un, plašākā nozīmē, jebkādas militāras iejaukšanās ārvalstīs.

3) konstitūcijā var būt noteikts, ka parlaments jāinformē par izpildvaras lēmumu uzsākt karadarbību, neliekot izpildvarai saņemt parlamenta iepriekšēju piekrišanu. Faktiski lielākā daļa konstitūciju liek informēt parlamentu.

Ārkārtas stāvoklis

Ārkārtas stāvoklis vai valsts krīzes stāvoklis var rasties visdažādākajās situācijās. Valstu konstitucionālais un tiesiskais regulējums paredz vairākas situācijas, kad var izsludināt ārkārtas stāvokli, sākot no bruņotām darbībām, kas apdraud konstitucionālo kārtību vai sabiedrisko kārtību, līdz pat dabas katastrofai, epidēmijai vai valsts finansiālai vai ekonomiskai krīzei.

Ārkārtas stāvokli var izsludināt tikai ārkārtējos apstākļos, un tad jāievēro daži galvenie principi, lai netiktu apdraudēta demokrātija: sk. 41. aili. Šo ārkārtējo apstākļu definīcija ir atkarīga no katras valsts konstitucionālā un tiesiskā regulējuma. Konstitūcija un tiesību akti nedrīkst ļaut izpildvarai izsludināt ārkārtas stāvokli kādas partijas politisko motīvu dēļ. Turklāt konstitūcijā un attiecīgajos likumos jānosaka, ka militāri valsts apvērsumi ir konstitucionāli spēkā neesoši.

41. aile

Ārkārtas stāvokļi: mērķis un principi

“Visas tiesību sistēmas paredz īpašus pasākumus ārkārtas situācijām. Tomēr jebkāda atkāpšanās no tiesībām vai to apturēšana, kas vajadzīga, lai pārvarētu krīzi, var būt tikai īslaicīga un tās mērķis var būt tikai normālu apstākļu atjaunošana un pašu pamattiesību saglabāšana. (...)”

Starptautiskie principi

“Starptautiskie principi, kas ir izstrādājušies attiecībā uz ārkārtas stāvokļiem, ir rezumējami šādi.

Likumības princips, kas attiecas uz saskaņu, kurai būtu jāpastāv starp ārkārtas stāvokļa pasludināšanu un pieņemtajiem ārkārtas pasākumiem, no vienas puses, un starp ārkārtas stāvokļa pasludināšanu un attiecīgās valsts tiesību aktiem, no otras puses. Vēl viens šā principa mērķis ir nodrošināt, ka valsts tiesību akti atbilst starptautiskajiem tiesību aktiem.

Pasludināšanas princips, kas nozīmē vajadzību ārkārtas stāvokli izsludināt publiski.

Paziņošanas princips, kas attiecas uz saistībām pienācīgi informēt pārējās attiecīgā līguma dalībvalstis ar to depozitārīju starpniecību, kā arī ANO īpašo ziņotāju cilvēktiesību situācijas jautājumos ārkārtas stāvokļu laikā.

Īslaicīguma princips, kas nozīmē ārkārtas stāvokļa pasludināšanas izņēmuma raksturu un tā obligāti ierobežoto ilgumu.

Ārkārtēju draudu princips, kas nozīmē to, ka krīzei jābūt tādai, lai tā radītu reālus, pašreizējus vai vismaz nenovēršamus draudus iedzīvotājiem.

Proporcionalitātes princips, kas nozīmē to, ka krīzes smagumam jābūt proporcionālam tiem pasākumiem, kas veikti tās pārvarēšanai.

Neaizskaramības princips, kas attiecas uz konkrētām pamattiesībām, no kurām nedrīkst atkāpties.

Ir īpaši svarīgi, lai parlaments, kas ir cilvēktiesību sargs, nekļūtu par pirmo cietušo sakarā ar ārkārtas stāvokļa pasludināšanu vai nu tādēļ, ka tas nekavējoties tiek atlaists vai tā darbība tiek pārtraukta, vai arī tiek ievērojami samazinātas tā likumdošanas vara un izpildvaras uzraudzības pilnvaras. Būtiski ir arī, lai parlaments varētu piedalīties gan ārkārtas stāvokļa izsludināšanā, gan tā atcelšanā (...).

Ārkārtas stāvokļa tiesiskais raksturs

“(...) [Ārkārtas stāvokļa] tiesiskais raksturs ir tāds, ka aktiem, kas to veido (pasludināšana, ratifikācija, utt.), un pasākumiem, kas pieņemti tā spēkā esamības laikā (dažu tiesību apturēšana vai ierobežošana, utt.), jābūt saskaņā ar tiem principiem, kuri regulē tiesiskumu, un tādēļ tiem jābūt pakļautiem kontrolei. (..) Attiecībā uz parlamenta darbību tiek atzīts, ka dažādo valsts varu neatkarības un līdzsvara princips valstī (..) ir tiesiskuma neatņemama daļa. Tādēļ lielākā daļa tiesību sistēmu visā pasaulē paredz, ka parlamentam aktīvi jāiesaistās vai nu ārkārtas stāvokļa pasludināšanā, vai tā ratifikācijā, kad izpildvara to ir noteikusi. Mērķis ir novērst situāciju, kad vienīgi izpildvarai būtu pilnvaras pieņemt tik nozīmīgus pasākumus. (...)”

Tiesību normu, kas attiecas uz ārkārtas stāvokli, hierarhiskais līmenis

“Pieredze liecina, ka ļoti vēlams, lai noteikumi, kas regulē ārkārtas stāvokli, būtu konstitucionāli. Lielākajā daļā likumdošanu tas ir skaidri noteikts, lai gan citās tas ir norādīts netieši, paredzot, ka “neviens iestāde nevar uzņemties likumdošanas funkcijas, pamatojoties uz to, ka ir pasludināts ārkārtas stāvoklis.” (...).

No ANO īpašā ziņotāja par cilvēktiesībām un ārkārtas stāvokļiem L. Despuī ziņojuma Starpparlamentu savienības simpozijam par parlamentu kā cilvēktiesību aizstāvi, Budapešta, 1993.

Ilgstoši un *de facto* ārkārtas stāvokļi

Ilgstoši ārkārtas stāvokļi, ko parlaments periodiski atjauno pēc vairākiem gadiem vai pat desmitgadēm, var novest pie situācijas, kad tiek apdraudēts princips par civilo pārkumu pār drošības nozares struktūrām un šīs struktūras pat var iegūt zināmu visatļautības sajūtu, kas apdraud demokrātiju. Tādējādi parlaments nonāk ļoti vājā un neaizsargātā stāvoklī. *De facto* un vardarbīgi ārkārtas stāvokļi, kas pastāv vairākās valstīs, ir tiešs drauds parlamentārajai uzraudzībai pār drošības nozari, kura, *de facto*, izmanto lielu visatļautību visā tās rīcībā.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Tiesību akti par ārkārtas stāvokļiem

- ▶ Pārliecinieties, ka dažādie ārkārtas stāvokļu veidi ir skaidri definēti konstitūcijā vai tiesību aktos.
- ▶ Ārkārtas stāvokļiem automātiski jābeidzas pēc trīs vai sešiem mēnešiem, ja vien tos skaidri nepagarina pēc parlamenta debatēm un balsošanas par pagarināšanu.
- ▶ Aktīvi rīkojieties, lai likumības, pasludināšanas, paziņošanas, islaicīguma, ārkārtēju draudu, proporcionalitātes un neaizskaramības starptautiskie principi būtu pienācīgi ierakstīti valsts tiesību aktos par ārkārtas stāvokļiem.
- ▶ Pārliecinieties, ka ārkārtas stāvokļu laikā tiek ievēroti humanitārie tiesību akti, konstitucionālās garantijas un piemērojamie tiesību akti cilvēktiesību jomā.
- ▶ Tāpat pārliecinieties, ka konstitūcijā vai tiesību aktos ir skaidri un visaptveroši definēta izpildvaras un parlamenta attiecīgā kompetence saistībā ar ārkārtas stāvokļa pasludināšanu un atcelšanu.

Parlaments ārkārtas stāvokļa laikā

- ▶ Pārliecinieties, ka dažu ārkārtas stāvokļu esamība pilnīgi nedomāc parlamenta pilnvaras uzraudzīt izpildvaras rīcību attiecībā uz drošību un neaizskaramo cilvēktiesību ievērošanu.

19. nodaļa

Valsts iekšējās drošības saglabāšana

Valsts iekšējā (vai sabiedrības) drošība un sabiedriskā kārtība ir vieni no galvenajiem sabiedrības ieguvumiem. Tie pastāv sabiedrības labā bez kādas diskriminācijas arī attiecībā uz valsts teritorijā esošajiem imigrantiem un ārzemniekiem. Tos nedrīkst ļaunprātīgi izmantot, lai tie kalpotu kāda politiskā līdera vai spēka vajadzībām, vai arī pašas drošības nozares interesēm, kuras uzdevums ir būt tikai un vienīgi instrumentam to saglabāšanai.

Šo tiesību aktu vispārējais pamatojums un iezīmes

Visās tiesību sistēmās ir kaut kāda veida tiesību akti par situācijām, kurās nav jāpasludina ārkārtas stāvoklis, bet kuras tomēr ir faktiski drauds valsts iekšējai drošībai un sabiedriskajai kārtībai vai varētu to apdraudēt.

Šādi tiesību akti dažādā mērā piešķir īpašas pilnvaras izpildvarai un paredz dažu tiesību pagaidu ierobežošanu vai pat apturēšanu ar mērķi aizsargāt dažas citas, būtiskākas tiesības, kas varētu tikt apdraudētas zināmos apstākļos, kuri arī attiecīgajos tiesību aktos skaidri jādefinē.

Ierobežotās vai pat apturētās tiesības visbiežāk ietver tiesības uz informācijas brīvību, tiesības uz publiskām manifestācijām, tiesības uz brīvību un patvēruma tiesības; starptautiskie tiesību akti skaidri aizliedz apturēt neaizskaramās tiesības, piemēram, tiesības uz dzīvi un tiesības nebūt pakļautam spīdzināšanai vai citiem miesas sodiem, vai pazemojošai un necilvēcīgai attieksmei. Tie, kam visbiežāk tiek pievērsta īpaša uzmanība, ir migranti, žurnālisti, politiskie aktīvistu, cilvēktiesību aizstāvji, patvēruma meklētāji un bēgļi, kā arī reliģiskās minoritātes un mazākumtautības.

Raksturīgi saistīti riski

Riski, kas raksturīgi tiesību aktiem par valsts iekšējās drošības un sabiedriskās kārtības saglabāšanu, ietver šādus elementus.

- ✓ Neskaidra draudu definīcija, kas atļauj interpretācijas atbilstīgi izpildvaras vajadzībām konkrētajos apstākļos.
- ✓ Izpildvara un ar tās starpniecību arī vairākas drošības nozares struktūras tiek nodrošinātas ar pārliecīgām un ilgstošām pilnvarām bez pienācīga līdzsvara un bez pienācīgām administratīvām un tiesas sankcijām.
- ✓ Dažreiz valsts iekšējās drošības un sabiedriskās kārtības saglabāšana tiek izmantota ļaunprātīgi, lai aizsargātu kādu sabiedrības slāņu, politiskās vadības vai pašas drošības nozares ekskluzīvas intereses, kā arī kā līdzeklis sabiedrības tiesību ierobežošanai un tās rīcības kontrolēšanai.
- ✓ Policijas spēku, kas ir valsts likuma un kārtības sargi, militarizācija padara neskaidru to atšķirību no bruņotajiem spēkiem, kas ir ārējās drošības sargi. Tas ir īpaši bīstami, ja šie spēki ir nepietiekami finansēti un tādēļ tiem ir stimulēts ļaunprātīgi izmantot drošības situāciju, lai nodotos visatļautībai. Policijas spēku militarizācija ir bīstama arī tādēļ, ka pie varas esošie var izmantot policiju (un dažreiz arī izlūkošanas dienestus un paramilitāros spēkus) kā instrumentu nevis valsts iekšējās drošības un sabiedriskās kārtības sargāšanai, bet gan lai kontrolētu un apspiestu opozīciju. Turklāt bieža militārā spēka izmantošana sabiedriskās kārtības kontrolēšanai var novest pie bruņoto spēku politizācijas.

- ✓ Notiek parlamenta un tiesu varas rīcības nomākšana, īpaši tad, ja šīs institūcijas patiesi nespēj apstrīdēt izpildvaras tiesības.

Tādējādi pasākumi, kas veikti drošības un sabiedriskās kārtības labā, var novest pie cilvēktiesību pārkāpumiem, ko izdara bruņotie spēki, un zināmā kontekstā un apstākļos tie pat var par šādu rīcību palikt nesodīti. Parasti šādā kontekstā tiek pārkāptas šādas tiesības: tiesības uz dzīvi, tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai, necilvēcīgai vai pazemojošai attieksmei, brīvība netikt patvaļīgi arestētam, tiesības uz taisnīgu tiesu ar likumu izveidotā neatkarīgā tribunālā, uzskatu, izpaušmes un pulcēšanās brīvība.

42. aile

Drošības un demokrātijas saglabāšana

Vēstures gaitā un daudzās attīstītājās valstīs šodien autoritāras valdības ir turējušās pretī demokrātijas centieniem vai sagrāvušas tos, argumentējot, ka demokrātija ir nesavienojama ar sabiedrisko kārtību un personu drošību. Tomēr novērojumi liecina, ka patiesība ir tieši pretēja: demokrātiska civilā kontrole pār valsts drošības spēkiem nevis ir pretrunā ar personu drošību, bet gan ir tai būtiski svarīga. Bez šīs kontroles iespējamie personu drošības garantētāji var būt tās lielākie apdraudētāji. (...)

Avots: ANO Ziņojums par tautas attīstību, 2002 (87. lpp).

Dažās valstīs ir pieņemti konkrēti tiesību akti, lai aizsargātu demokrātiju. Piemēram, Argentīnā 1984. gada likums Nr. 23.077 par “Demokrātijas aizsardzību” groza kriminālkodeksu un izveido īpašus kriminālpārkāpumus pret demokrātisko sistēmu, piemēram, sodu par neatļautu pulcēšanos ar mērķi apdraudēt demokrātiju vai konstitūcijas ievērošanu.

Personu aizturēšana, pamatojoties uz draudiem valsts iekšējai drošībai un sabiedriskajai kārtībai

Visos tiesību aktos par valsts iekšējās drošības un sabiedriskās kārtības saglabāšanu paredzēta tādu personu aizturēšana, kuras tur aizdomās par šīs drošības un kārtības apdraudēšanu. Šajā sakarā pastāv vismaz divi tiesību aktu veidi:

- ✓ tiesību akti, kas paredz to personu aizturēšanu, kuras ir faktiskais drauds valsts drošībai: aizturēšanu, ko parasti veic ar tiesas orderi, konkrētos gadījumos var noteikt tikai izpildvara;
- ✓ tiesību akti, kas paredz to personu aizturēšanu, par kurām izpildvara ir pārliecināta, ka tās varētu apdraudēt valsts drošību, t. i., tiesību akti, kas piešķir

izpildvarai īpašas pilnvaras ar mērķi kontrolēt vai novērst situācijas, kas pēc tās ieskatiem varētu apdraudēt valsts drošību.

Lielākajā daļā valstu, kas pieder pie Britu Sadraudzības, ir kaut kāda veida tiesību akti, kas pieder otrajai kategorijai. Saskaņā ar šādu likumdošanu izpildvarai parasti ļauj izmantot dažādas plašas pilnvaras, ar kurām aptur virkni konstitucionālu garantiju bez likumdevēja vai tiesu varas iepriekšēja apstiprinājuma vai iesaistes. Viens svarīgs jautājums ir izpildvaras pilnvaras noteikt tādu personu administratīvu vai dienesta aizturēšanu, kuras varētu apdraudēt valsts drošību. Šīs personas tiek nodotas izpildvaras rīcībā uz ilgāku vai ne tik ilgu laiku, ko var pagarināt noteiktu reīžu skaitu vai pat bezgalīgi. Dažos, bet ne visos, šādos tiesību aktos paredzēts noteikt pārskatīšanas iestādi, kurai var būt konsultatīvs raksturs vai, gluži pretēji, kura var būt pilnvarota pavēlēt izpildvarai atlaist aizturēto. Tās sastāvs zināmā mērā var būt saistīts ar izpildvaru.

Daudzās valstīs šādi tiesību akti, kas parasti ir mantoti no koloniālā laikmeta, mūsdienās tiek plaši apspriesti un pat apstrīdēti sakarā ar ārkārtas pilnvarām, ko tie piešķir izpildvarai un drošības nozares organizācijām, īpaši policijai, un negatīvo ietekmi, kas tam bieži ir uz civilo un politisko tiesību izmantošanu.

43. aile

Traucējumi ar nopietnām sekām

Ja valdības uzticas drošības spēkiem savas varas noturēšanai, drošības spēki bieži ir galvenais pilsoņu un blakus esošo valstu nedrošības iemesls. (..) Ja Iekšlietu ministrijas spēki, paramilitārā policija un izlūkošanas dienesti tiek iesaistīti valsts politiskajos cīņos, bieži tiek apdraudēti demokrātiskās civilās kontroles centieni.

ANO Ziņojums par tautas attīstību, 2002 (87. un 92. lpp.).

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Tiesību akti valsts iekšējās drošības un sabiedriskās kārtības saglabāšanai

- ▶ Ievērojiet, ka drošība un sabiedriskā kārtība ir cilvēku labā un tās nav paredzētas izmantošanai kā arguments un instruments cilvēku apspiešanai vai rīcībai pēc partiju politiskajiem motīviem. Pārlicinieties, ka nenotiek policijas represīva izmantošana un pārlicīga militarizācija.
- ▶ Nosakiet, ka izpildvara ir atbildīga parlamentam, un nospraudiet tās pilnvarām skaidras juridiskas robežas.
- ▶ Nosakiet, ka drošības nozare ir pakļauta attiecīgi administratīvām un tiesu sankcijām, ja tā pārlicīgi izmanto pilnvaras vai piemēro spēku.

- ▶ Analizējiet likuma par demokrātijas aizsardzību piemērojamību un vajadzību pēc tā.

Parlamentārā uzraudzība

- ▶ Pārliecinieties, ka parlamentā regulāri notiek debātes par jautājumiem saistībā ar valsts iekšējo drošību un sabiedrisko kārtību un ka tas izskata šajā jomā esošo tiesību aktu nozīmīgumu.
- ▶ Pārliecinieties, ka kompetentā(-s) parlamentārā(-s) komiteja(-s) izmanto visus tās rīcībā esošos līdzekļus un resursus, lai iegūtu atbilstošu informāciju un piemērotu cik vien iespējams efektīvu uzraudzību attiecībā uz valsts iekšējo drošību un sabiedrisko kārtību. Ja vajadzīgs, veiciet pasākumus ar mērķi panākt attiecīgajai komitejai vai komitejām pieejamo līdzekļu un resursu, tostarp speciālo zināšanu, pastiprināšanu.
- ▶ Kur vien iespējams un vajadzīgs, veiciniet atklātas sanāksmes par šo jautājumu.
- ▶ Veidojiet institucionālu vai privātu dialogu ar tām NVO, kas nodarbojas ar valsts iekšējās drošības un sabiedriskās kārtības jautājumiem šajā sakarā veikto pasākumu ietekmi uz iespēju cilvēkiem izmantot savas cilvēktiesības un pamatbrīvības.

20. nodaļa Terorisms

“Terorisms ir viens no draudiem, pret ko valstīm jāaizsargā savi pilsoņi. Valstīm ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums to darīt. Tomēr valstīm arī jāpieliek vislielākās pūles, lai nodrošinātu, ka pretterorisma pasākumi nepāraug tādās pasākumos, kas tiek izmantoti, lai piesegtu vai attaisnotu cilvēktiesību pārkāpumus.”

“Valsts iekšienē pastāv briesmas, ka, cenšoties panākt drošību, mēs ziedojam galvenās brīvības, tādējādi vājinot mūsu kopējo drošību, nevis to stiprinot, un ar to graujot demokrātiskās pārvaldības struktūru no iekšienes.”

Kofi Anans, ANO ģenerālsekrētārs, 2001. gada 21. novembrī.

Terorisms ir viens no lielākajiem draudiem valsts iekšējai, kā arī reģionālajai un starptautiskajai drošībai. Reakcijas uz terorismu ir sarežģītas, jo īpaši tādēļ, ka tas bieži ir saistīts ar organizēto noziedzību. Tās var būt no policijas darbībām un robežkontroles līdz pat izlūkošanai, no pasākumiem finanšu jomā līdz pat pasākumiem krimināltiesību un informācijas tehnoloģiju jomās.

Kopš 11. septembra daudzas valstis uzskata par svarīgu un vajadzīgu stiprināt savu likumdošanu attiecībā uz minētajām jomām. Turklāt tiek stiprināta arī starpvalstu sadarbība, īpaši attiecībā uz izlūkošanas datu apmaiņu un informācijas tehnoloģijām. Tas, protams, rada virkni risku cilvēktiesību un civilo brīvību izmantošanai.

Attiecībā uz starptautisko sadarbību, lai kontrolētu terorismu, ANO Drošības padomes Rezolūcijā Nr. 1373 (pieņemta 2001. gada 28. septembrī, sk. 44. aili) īpašs uzsvars likts uz finanšu līdzekļu kontroles jautājumu. Rezolūcijā nr. 1373 pasvītota arī robežkontroles un personu apliecinošu dokumentu un ceļošanas dokumentu kontroles nozīme, lai novērstu teroristu vai teroristu grupu pārvietošanos valstu iekšienē vai pāri to robežām. Rezolūcijā ietverta arī virkne ieteikumu par to, kā apturēt teroristu grupu locekļu vervēšanu un ieroču un paaugstināta riska materiālu piegādi teroristiem, kā arī par to, kā sekmēt preventīvu rīcību, tostarp ar starpvalstu sadarbību. Tajā aicināts saukt pie atbildības visus, kas piedalās terora aktu finansēšanā, plānošanā, sagatavošanā un veikšanā vai kas atbalsta terora aktus, un papildus visiem citiem pret tiem vēršiem pasākumiem valstu tiesību aktos un noteikumos noteikt, ka terora akti ir smagi kriminālnoziegi, par kuriem attiecīgi soda. Tajā aicināts nodrošināt informācijas apmaiņu saskaņā ar starptautiskiem un valstu tiesību aktiem un sadarboties administratīvos jautājumos un tieslietās, lai novērstu terora aktus. Rezolūcijā izveidota arī Drošības padomes komiteja, kurā ir visi padomes locekļi un kura uzraudzīs tās īstenošanu, saņemot attiecīgas ekspertu konsultācijas.

44. aile

ANO Drošības padomes reakcija uz 11. septembra notikumiem

Drošības padome (...)

3. aicina valstis

- a) atrast veidus, kā intensificēt un paātrināt operatīvās informācijas apmaiņu, īpaši attiecībā uz teroristu vai to teroristu tīklu darbībām vai kustību, viltotiem vai falsificētiem ceļošanas dokumentiem, ieroču, sprāgstvielu vai paaugstināta riska vielu tirdzniecību, teroristisko grupējumu sakaru tehnoloģiju izmantošanu un draudiem, ko rada teroristisko grupējumu rīcībā esošie masu iznīcināšanas ieroči;
- b) apmainīties ar informāciju saskaņā ar starptautiskiem un valstu tiesību aktiem un sadarboties administratīvos jautājumos un tieslietās, lai novērstu terora aktus;
- c) sadarboties, īpaši ar divpusēju un daudzpusēju vienošanos un nolīgumu starpniecību, lai novērstu un neļautu veikt teroristu uzbrukumus un veiktu pasākumus pret terora aktu veicējiem;
- d) iespējami drīz pievienoties attiecīgajām starptautiskajām konvencijām un protokoliem saistībā ar terorismu, tostarp 1999. gada 9. decembra Starptautiskajai konvencijai par cīņu pret terorisma finansēšanu;

- e) palielināt sadarbību un pilnībā īstenot attiecīgās starptautiskās konvencijas un protokolus attiecībā uz terorismu un Drošības padomes Rezolūcijām nr. 1269 (1999) un nr. 1368 (2001);
- f) pirms bēgļa statusa piešķiršanas veikt atbilstošus pasākumus saskaņā ar attiecīgajiem starptautisko un valstu tiesību aktu noteikumiem, kā arī ar starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem, lai pārliecinātos, ka patvēruma meklētājs nav plānojis vai veicinājis terora aktus vai piedalījies tajos;
- g) saskaņā ar starptautiskajiem tiesību aktiem nodrošināt, ka bēgļa statusu ļaunprātīgi neizmanto terora aktu veicēji, organizētāji vai veicinātāji un ka politiska motivācija netiek atzīta par pamatu, lai noraidītu pieprasījumus izdot iespējamus teroristus; (...).

Avots: ANO Drošības padome, Rezolūcija Nr. 1373, S/RES/1373, 2001. gada 28. septembris.
<http://www.un.org/Docs/scres/2001/sc2001.htm>

Starptautiskā konvencija par cīņu pret terorisma finansēšanu, ko ANO Ģenerālā Asambleja pieņēma 1999. gada 9. decembrī, liek visām tās dalībvalstīm izdot personas, kuras ir iesaistītas teroristu darbību finansēšanā, un pieņemt pasākumus aizdomīgu finanšu darījumu izmeklēšanai. Konvenciju 2002. gada 2. aprīlī bija parakstījušas 132 valstis un 26 valstis bija pabeigušas ratifikācijas procesu un kļuvušas par tās dalībvalstīm. Konvencija stājās spēkā 2002. gadā.

11. septembra sekas

Deputātiem ir svarīgi uzraudzīt, lai viņu valdība īstenotu līdzsvarotu pieeju teroristu uzbrukumiem, tādu pieeju, kas aizsargātu gan drošību, gan cilvēktiesības. No deputātu viedokļa ar terorismu saistīti jautājumi ir likumdošana, jauna, visaptveroša pieeja drošībai un pretterorisma pasākumiem, kā arī līdzsvara atrašana starp drošību un brīvībām, kas varētu nodrošināt piemērojamo starptautisko humanitāro un cilvēktiesību tiesību aktu pilnīgu ievērošanu.

Terorisma juridiska definēšana

Līdz pat šai dienai nepastāv starptautiski pieņemta terorisma definīcija. Kamēr starptautiskā sabiedrība panāks vienošanos par kopēju definīciju, par terorismu turpinās definēt kaut ko, kas patiesībā tāds nav. Saskaņā ar starptautisko tiesu praksi cīņa par nacionālo atbrīvošanos un neatkarību no ārvalstu okupācijas ir likumīgas tiesības, un šāds mērķis pats par sevi nav terora akts. Turklāt starptautiskā sabiedrība, tostarp Starpparlamentu savienība, ir atkārtoti pasvītrojusi, ka terorismu nevar piedēvēt kādai reliģijai, valstspiederībai vai civilizācijai, ne arī to vārdā attaisnot. Vēl kāds terorisma definēšanas veids līdz šim ir bijis aprakstīt tāda

veida uzbrukumus, kas ir līdzīgi teroristu uzbrukumiem un ko starptautiskā sabiedrība regulāri nosoda: vardarbīgus uzbrukumus visiem bez kādas atšķirības, īpaši tos, kur cieš nevainīgi civiliedzīvotāji, vai jebkāda veida vardarbību pret visiem bez kādas atšķirības, ko veic vietējās grupas vai slepenas personas.

Teroristu uzbrukumus raksturo vardarbība pret civiliedzīvotājiem bez kādas atšķirības, humanitāro vērtību neievērošana un ārkārtīga vēlme pēc publicitātes. Parasti izmantotās metodes ir transportlīdzekļu nolaupīšana, spridzekļi automašīnās, spridzinātāji–pašnāvnieki, slepkavības un masu slepkavības. Ilgākai terorisma kampaņai vajadzīgs finansiāls atbalsts, nepārtraukta ieroču un municijas piegāde un bieži arī starptautiska organizatoriska tīkla atbalsts. Bieži kāda trešā valsts sniedz teroristiem atbalstu un paslēptuvi. 45. ailē ir norādīti daži galvenie punkti līdzsvarotai pieejai terorismam, uzsverot gan vajadzību saglabāt likumīgās tiesības protestēt, gan arī vajadzību pēc pretterorisma pasākumiem. Minētajā ailē 37. punktā ir atsauce uz vajadzību vērst pretterorisma pasākumus ne tikai uz terorisma apkarošanu, bet arī uz to valstu sociālo, politisko un ekonomisko attīstību, kuras ir jaunu teroristu paaudžu “šūpulis”.

45. aile

Ciņa pret terorismu

34. (...) Konference atgādina, ka ciņa par nacionālo atbrīvošanos un neatkarību no ārvalstu okupācijas ir likumīgas tiesības, kas noteiktas starptautiskās rezolūcijās un ka šis mērķis pats par sevi nav terora akts. Tomēr Konference uzsver, ka nekāda ciņa neattiecinā uzbrukumus visiem bez kādas atšķirības, īpaši tos, kur cieš nevainīgi civiliedzīvotāji, vai jebkāda veida organizētu valsts terorismu.

37. Konference vēlas uzsvērt, cik ļoti svarīgi ir pretterorisma drošības pasākumus pastiprināt ar strukturāliem pasākumiem ar mērķi sekmēt ekonomisko un sociālo attīstību un stiprināt pārstāvniecisku demokrātiju.

Avots: Trešās Starpparlamentu savienības konferences par drošību un sadarbību Vidusjūras reģionā Noslēguma dokuments. Valeta, Malta, 1995. gada novembris.

Dažādie pretterorisma likumi, piemēram, Austrijā (kriminālkodeksa 278.b punkta projekts), Vācijā (kriminālkodeksa 129. punkts) un Kanādā (likums Nr. C-36) ietver šādus aspektus:

- ierobežots teroristu darbību uzskaitījums, t.i., darbība, bezdarbība vai draudi, kas ir noziegums, piemēram, slepkavība, ķīlnieku sagrābšana, lidaparāta nelikumīga pārņemšana, teroristiska spridzināšana vai teroristu darbības finansēšana; vairumā gadījumu sarakstā jau ir tie noziegumi, kas jau ir nelikumīgi saskaņā ar pastāvošajiem likumiem (Vācijas, Austrijas un Kanādas pretterorisma likumi);
- nelikumīga ir arī teroristiskas grupas vadīšana vai atbalstīšana (finansiāli vai citādi) (Vācijā, Kanādā un Austrijā);

- teroristu darbību cēlonis, kas var būt politisks, ideoloģisks vai reliģisks (Kanādā);
- teroristu darbību mērķis, kas ir iebiedēt vai apdraudēt sabiedrību vai piespiest sabiedrību vai valdību darboties noteiktā veidā, vai atturēties no zināmu darbību veikšanas (Kanādā);
- tiešs teroristu darbību mērķis, kas ir nogalināt cilvēkus vai kaitēt tiem ar vardarbību, apdraudēt kāda dzīvību, radīt postījumus vai traucēt būtisku sabiedrisko vai privātās nozares pakalpojumu sniegšanu vai sistēmu darbību (Kanādā);
- tādu darbību izslēgšana, kas ir vērstas uz demokrātijas un tiesiskuma izveidošanu vai atjaunošanu, kā arī humanitāro tiesību aktu aizsardzību (Austrijā). Šāds juridiskais noteikums novērš to, ka par krimināli sodāmiem pārkāpumiem kļūst likumīgi protesti un cīņa.

Attiecībā uz šiem pretterorisma likumdošanas aspektiem kopēja iezīme ir tāda, ka terorisms ir saistīts ar vardarbību un postījumu nodarīšanu atsevišķām personām vai iestādēm. Turklāt likumos ir ietverts ierobežots uzskaitījums par to, kas ir terora akts. Nelikumīga ir ne tikai terora aktu veikšana, bet arī saistība ar teroristu grupu (kā tās loceklim, atbalstītājam vai vadītājam) tiek uzskatīta par terora aktu.

No parlamentārās uzraudzības viedokļa ir būtiski svarīgi nodrošināt, lai jaunajos pretterorisma likumos tiktu izmantota pienācīga terorisma interpretācija. No vienas puses, pieeja nedrīkst būt pārāk šaura, jo tādējādi var izslēgt iespējamās teroristu grupu darbības. Tomēr no otras puses, terorisma definīcija nedrīkst būt tik plaša, ka tas draud padarīt krimināli sodāmus likumīgus un pamatotus demokrātiskus protestus. Šajā sakarā pirmais jautājums ir šāds: ciktāl demokrātiskā sabiedrībā ir attaisnojama vardarbība? Likumdevēji dažādās valstīs atbild uz šo jautājumu dažādi, jo katra sabiedrība laika gaitā ir izveidojusi savu izpratni par vardarbības likumību. Apsverot šo jautājumu, jāpatur prātā vardarbības mērķu likumība. Ja vardarbība ir pamatota, tai jābūt proporcionālai draudu nopietnībai un sasniedzamajiem mērķiem.

Otrais jautājums ir tāds, ka pretterorisma pasākumam arī jābūt proporcionālam attiecībā pret pašiem terorisma draudiem. Jāievēro, ka pretterorisma likumu mērķis ir palīdzēt policijai un citiem drošības dienestiem efektīvi rīkoties pret tiem, kas ir iesaistīti teroristiskās darbībās. Tie nav paredzēti un nedrīkst tikt izmantoti, lai ierobežotu patiesu vārda un biedrošanās brīvību, un tāpat tie nedrīkst novest pie likumīgas politiskās opozīcijas vai pārmaiņu ierobežošanas.

Trīs pretterorisma pieejas

Lai aizsargātu sabiedrību un tās valsts iestādes pret teroristu uzbrukumiem, drošības dienesti var reaģēt trīs veidos:

- ✓ **profilaktiski pasākumi:** padarīt iedzīvotājus, sabiedriskās norises, ēkas un infrastruktūru mazāk neaizsargātu;

- ✓ **pretterorisma pasākumi:** neļaut teroristiem uzbrukt, identificējot un apstādinot tos;
- ✓ **krīzes vadība:** situācijas risināšana un stabilizēšana (katastrofa, avārija) pēc teroristu uzbrukuma.

Analīze rāda, ka lielākā daļa profilaktisko pasākumu ir saistīti ar 1) valsts tiesību aktiem, koordināciju, līdzekļu piešķiršanu, 2) valsts iekšējo drošību, 3) ārzemniekiem, 4) ceļošanas un robežu kontroli, 5) finansēšanu, 6) starptautisko sadarbību un 7) bioloģiskiem, ķīmiskiem un kodoldraudiem. Šo vispusīgo sarakstu var uzskatīt par iespējamo profilaktisko pasākumu katalogu pretterorisma jomā.

Valsts tiesību akti, koordinācija un budžets

- Īpašu pretterorisma likumu pieņemšana vai esošo tiesību aktu pielāgošana.
- Papildu līdzekļu piešķiršana pasākumiem un struktūrām (policijai, robežkontrolei, valsts avioliņijām, valsts veselības aizsardzības iestādēm, valsts pastam, bruņotajiem spēkiem).
- Informācijas apmaiņas palielināšana starp valsts iekšējās drošības dienestiem.
- Ilgtermiņa personāla un koordinācijas centri, kas ir atbildīgi par drošības dienestu (policija, bruņotie spēki, izlūkošanas dienesti, robežsardze) dažādo politiku saskaņošanu un koordināciju vietējā un federālajā/valsts līmenī.
- Piekļuves nodrošināšana izlūkošanas un tiesibaizsardzības amatpersonām informācijas arhīviem par personām muitas un nodokļu sistēmas birojos.

Valsts iekšējā drošība

- Interneta, telefona un telefaksa saziņas pārtveršana (neinformējot attiecīgo uzraudzības iestādi, piemēram, tiesu).
- Prasība telekomunikāciju sniedzējiem saglabāt savu klientu plūsmas datus (piemēram, līdz pat vienam gadam), kas ļauj tiesibaizsardzības iestādēm piekļūt telekomunikāciju datiem.
- Elektroniskās informācijas iegūšana par personām no bankām, interneta nodrošinātājiem un kredītuzņēmumiem, par to neinformējot aizdomās turētās personas.
- Vēl efektīvākas datorizētas meklēšanas ieviešana, apvienojot vairākas datu bāzes ar civila rakstura informāciju.
- Amatpersonu, kas nav no policijas, pieļaišana personu failiem policijas datu apstrādes sistēmās.
- Personu aizturēšana uz ilgāku laika periodu, lai iegūtu vairāk informācijas.
- Valstu uzraudzības sistēmu izveide, piemēram, personas apliecību ieviešana.

Ārzemnieki (imigranti, patvēruma meklētāji un ārvalstnieki)

- Drošības dienestu pieļaišana pie datu bāzēm par ārzemniekiem/ārvalstniekiem;

- Īpašas uzmanības pievēršana personām ar konkrētu etnisko piederību (rasu profilēšana).
- Pārsūdzības iespēju anulēšana, ja patvēruma meklētājs tiek turēts aizdomās par iesaisti teroristu darbībās.
- Tiesību piešķiršana noraidīt patvēruma pieprasījumu, ja attiecīgās iestādes (ministrs) apliecina, ka persona apdraud valsts drošību.
- Pirkstu nospiedumu, kas noņemti ieceļotājiem un patvēruma meklētājiem, saglabāšana (līdz pat 10 gadiem).
- To personu aizturēšana, kuras rada terorisma draudus, bet kuras nevar izraidīt no valsts.
- Identitātes pārbaūžu pastiprināšana vīzu procedūrās; palielināta politiskās pagātnes pārbaude personām, kas vēlas saņemt vīzu vai meklē patvērumu.

Ceļošanas un robežu kontrole

- Robežkontroles stiprināšana.
- Civilo lidmašīnu apkalpes apbruņošana.
- Necauršaujamu pilotu kabīņu durvju uzstādīšana.
- 100% visas bagāžas skenēšanas ieviešana lidostās.
- Biometrisko pazīmju pievienošana personas apliecībās/pasēs.
- Biežākas un pamatīgākas apskates ieviešana mazāk aizsargātos ieejas punktos (ostās, tuneļos un lidostās).
- Profilēšana ieejas punktos.

Finanses

- Finanšu darījumu pārraudzība.
- Banku un kredītiestāžu pārraudzības palielināšana, lai izvairītos no naudas atmazgāšanas un krāpšanas; to banku kontu iesaldēšana, kas, iespējams, ir saistīti ar teroristu darbībām.
- Prasība bankām sniegt informāciju centrālajām datu bāzēm par visiem to kontiem un vērtspapīriem (banku kontu informācijas apmaiņa), tostarp nosakot, ka banka izdara noziegumu, neziņojot par darījumu, ja tā zina vai nojauš, ka tas ir saistīts ar terorismu.
- Finansiālās izlūkošanas vienību radišana vai to efektivitātes palielināšana (Finanšu ministrija).

Starptautiskā sadarbība

- Starptautiskās sadarbības palielināšana, piemēram, Eiropas Aresta orderis vai paātrināta izdošana.
- Starptautisku vienošanos ar pretterorisma pasākumiem iekļaušana valstu tiesību aktos.
- Karaspēka izvietošana Starptautiskajos drošības atbalsta spēkos (*ISAF*) Afganistānā.

- ANO konvenciju par terorismu parakstīšana un ratificēšana.
- Starptautiska informācijas apmaiņa starp līdzīgiem drošības dienestiem.
- Pievēršanās terorisma cēloņiem, kas nozīmē palīdzības piešķiršanu attīstībai valstīm, kuras ir terorisma “ostas” vai “šūpuļi”.

Bioloģiskie, ķīmiskie vai kodoldraudi

- Bioloģiskā, ķīmiskā, radioloģiskā vai kodolkara centru izveide vai jau esošu šādu centru efektivitātes palielināšana; pasākumu koordinācija šajā jomā, dažādu vakcīnu (piemēram, baku vakcīnas) ražošana/uzkrāšana.
- Veselības aizsardzības iestāžu sagatavotības palielināšana; pienācīgu medikamentu krājumu nodrošināšana.
- Kodolinstalāciju aizsardzības uzlabošana (piemēram, radaru iekārtu uzstādīšana, lai noteiktu zemu lidojošus nelielus lidaparātus).

Pareizais līdzsvars starp cilvēktiesībām un drošību

Šie pasākumi, kas tiek veikti dažādās valstīs, nav pagaidu pasākumi, bet tos paredzēts uzturēt ilgāku laika periodu. Tādēļ pretterorisma pasākumi nav ārkārtas pasākumi, bet normālas sabiedrības dzīves sastāvdaļas. Tas ir īpaši svarīgi, ja šie pasākumi skar civilās tiesības, piemēram, vārda brīvību, biedrošanās brīvību un tiesības uz privāto dzīvi. Ņemot vērā pretterorisma pasākumu ilgstošo raksturu, tos nevar dēvēt par ārkārtas stāvokli vai ārkārtas apstākļiem, jo tiem ir ilgtermiņa perspektīva.

Turklāt pretterorisma pasākumi sapludina tradicionālo pienākumu sadalījumu starp tiesībaizsardzību un izlūkošanu. Tiesībaizsardzības iestādēm, piemēram, policijai, un izlūkošanas dienestiem ir dažādi mērķi. Izlūkošanas dienesti savāc svarīgu informāciju par iespējamajiem draudiem, kamēr policijas uzdevums ir saglabāt likuma varu un kārtību. Izlūkošanas dienesti parasti neapstādina un nearestē aizdomās turamos, savukārt policija neveic “profilaktisku izlūkošanu”, pirms tai ir pārliecinoši pierādījumi, ka ir pastrādāts noziegums. No demokrātiskas pārvaldības viedokļa izlūkošanas dienesti nedrīkst nodarboties ar savu pilsoņu “izspiegošanu”. Šādu pienākumu sadalījumu kļūst arvien grūtāk uzturēt, jo terorisma apkarošanas prasības dažādās valstīs liek samazināt ierobežojumus (ārējās) izlūkošanas metožu izmantošanai, atbalstot valsts iekšējās kriminālizmeklēšanas.

Trešā problēma ir tāda, ka drošības dienestiem aizvien biežāk tiek atļauts novērot pilsoņus, par to nepaziņojot uzraudzības iestādei, piemēram, tiesai. Tas varētu būt nopietns civilo tiesību pārkāpums. Pilsoņiem, ombudiem un NGO kļūst aizvien grūtāk saukt pie atbildības valdības un to aģentūras par to darbību, jo tās ne vienmēr ir informētas par veikto novērošanu.

Ceturtkārt, iespējamais profilaktisko pasākumu mērķis ir imigranti, patvēruma meklētāji un ārzemnieki. Pastāv draudi, ka šie pasākumi var paaugstināt spriedzi starp dažādām etniskajām grupām sabiedrībā, kā arī graut tiesisko normu, ka likuma priekšā visi ir vienādi.

Lai gan efektīvai cīņai pret terorismu var būt nepieciešami visi šie pasākumi, parlamentam jānodrošina, lai tie būtu saskaņā ar starptautiskajiem humanitārajiem un cilvēktiesību tiesību aktiem un principiem. Citiem vārdiem sakot, centieni panākt absolūtu drošību ir ne tikai nereāli, bet var pat apdraudēt to, kā valsts ievēro savas starptautiskās un iekšējās saistības, jo vairāk tādēļ, ka tas bieži notiek kopā ar absolūtām pilnvarām, kas ir pretrunā ar pašu demokrātijas jēdzienu. Tādēļ visas tiesību sistēmas nosaka ierobežojumus izpildvarai piešķirtajām ārkārtas pilnvarām. Ņemot vērā pašreizējo cīņu pret terorismu, spriedze starp brīvību un drošību var radīt parlamentiem ievērojamu izaicinājumu. Tomēr ir būtiski svarīgi, lai brīvības un drošības līdzsvarošana nebūtu vienīgi izpildvaras pienākums un lai parlaments kā cilvēku tiesību pārstāvis un garantētājs šajā jomā veiktu ciešu uzraudzību.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Terorisma apkarošana

- ▶ Ievērojiet plašu pieeju terorismam, nekonzentrējoties tikai uz aizsardzību un drošību, bet pievērsieties arī cēloņiem, piemēram, iekšējiem konfliktiem, utt. Atcerieties, ka reģionālo konfliktu risināšana mierīgā ceļā un starpkultūru dialoga un izpratnes veicināšana ir ļoti svarīgi elementi terorisma novēršanai.
- ▶ Lielas daļas reģionālo konfliktu cēlonis ir meklējams vairākuma un mazākuma nesaskaņās, kas ir definētas etniski vai reliģiski. Šādās nesaskaņās bruņotos spēkus var izmantot gan sekmīgi, gan arī pilnīgi nesekmīgi. Aizsardzības, Izlūkošanas un Tieslietu komitejās jābūt deputātiem no mazākuma grupām. Parlamentos jāizveido īpašas komisijas un tribunāli minoritāšu aizsardzībai.
- ▶ Pārliecinieties, ka Jūsu valsts ir dalībvalsts attiecīgajās starptautiskajās konvencijās un protokolos saistībā ar terorismu, ietverot 1999. gada 9. decembra Starptautisko konvenciju par cīņu pret terorisma finansēšanu. Ja vajadzīgs, veiciet pasākumus, lai nodrošinātu šo aktu ratificēšanu vai pievienošanos tiem, kā arī attiecīgu tiesību aktu pieņemšanu un politikas veidošanu.
- ▶ Cieši sekojiet pasākumiem, kuru mērķis ir ANO Ģenerālajā Asamblejā pieņemt konvenciju par cīņu pret kodolterorismu un visaptverošu konvenciju par terorisma novēršanu.
- ▶ Strādājiet, lai pieņemtu tiesību aktus, kas ļauj saņemt kompensācijas terora aktu upuriem kā valsts solidaritātes apliecinājumu.
- ▶ Nodrošini, lai pretterorisma tiesību aktos saglabātos pienācīgs līdzsvars starp drošības prasībām un civilo un politisko tiesību izmantošanu, šo tiesību aktu iespējamo ietekmi visās saistītajās jomās un tās potenciālajām īstenošanas izmaksām.

Sk. arī ieteikumus attiecīgajā ailē 18. nodaļā par ārkārtas stāvokļiem un 19. nodaļā par valsts iekšējās drošības un sabiedriskās kārtības saglabāšanu.

21. nodaļa

Drošība un informācijas tehnoloģijas: jauni instrumenti un izaicinājumi

Virknes jaunu informācijas tehnoloģiju ieviešana ir palīdzējusi nosargāt drošību, vienlaikus radot nopietnus jaunus draudus. Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes Rezolūcijā Nr. 1373 (2001) (sk. 44. aili), kas jau minēta iepriekšējā nodaļā, ir skaidri norādīts, ka starptautiskā sabiedrība apzinās šo informācijas tehnoloģiju dubulto pielietojamību saistībā ar starptautisko terorismu un risku, ko tas rada drošībai un starptautiskajam mieram.

Pēdējās desmitgadēs dažādas starptautiskās organizācijas ir strādājušas pie dažādiem veidiem, kā novērst informācijas tehnoloģiju izmantošanu noziegumu un tādu darbību, kas apdraud starptautisko drošību, atbalstam, vienlaikus izstrādājot vadlīnijas, kā neļaut valstīm izmantot šīs tehnoloģijas tādā veidā, kas apdraud cilvēktiesības un brīvības.

Izstrādājot tiesību aktus, kas pievēršas šiem izaicinājumiem, deputātus varētu interesēt sekojošā informācija.

Kibernozieguni

Nozieguma internetā definīcija joprojām tiek izstrādāta, tomēr šis jēdziens parasti attiecas uz plašu noziegumu un pārkāpumu loku saistībā ar informācijas tehnoloģiju, un visbiežākie starpgadījumi saistās ar datorpirātiem un datorvīrusiem. Lai gan dažos pēdējos gados interese par šo jomu ir ārkārtīgi palielinājusies, datornoziedzības problēma nav jauna un incidenti šajā jomā ir notikuši jau kopš paša datoru izveides sākuma. Šobrīd starpība ir tāda, ka iespējamajiem uzbrucējiem ir pieejams plašs darba lauks, un tas lielā mērā ir sakarā ar interneta popularitāti. Dažādie ieguvumi, ko piedāvā vispasaules tīmeklis, ir veicinājuši to plašu izmantošanu sabiedrībā. Tomēr vienlaikus šī palielinātā izmantošana ir padziļinājusi interesi par saistītām problēmām, un mūsdienās, šķiet, nepaiet neviena diena, kad netiktu ziņots par kādu kibernoziegunu.

Eiropas Padome 2001. gada 23. novembrī pieņēma Konvenciju par kibernoziedzību, kas pašlaik ir atvērta ratifikācijai un stāsies spēkā, kad to būs ratificējušas piecas valstis, tostarp vismaz trīs Eiropas Padomes dalībvalstis (2002. gada maijā konvenciju jau bija parakstījušas 29 Eiropas Padomes dalībvalstis un četras trešās valstis). Konvencijā galvenokārt atzīta vajadzība pēc kopējas noziegumu apkarošanas politikas, kuras mērķis būtu aizsargāt sabiedrību, *inter alia*, pieņemot attiecīgus tiesību aktus un sekmējot starptautisko sadarbību.

Informācijas sistēmu drošība

Ārkārtīgi lielais informācijas sistēmu izmantošanas pieaugums visās iespējamās jomās un visiem iespējamiem nolūkiem arī ir licis starptautiskajām organizācijām pievērst uzmanību ar to saistītiem riskiem. Tādējādi Ekonomiskās attīstības un sadarbības organizācijas (ESAO) Padome 1992. gada novembrī izdeva sīki izstrādātas vadlīnijas informācijas sistēmu drošībai, “kas ir paredzētas, lai

- ✓ liktu vairāk apzināties riskus informācijas sistēmām, kā arī pieejamos aizsargmehānismus šo risku novēršanai;
- ✓ radītu vispārēju sistēmu, kā palīdzēt tiem, kas valsts un privātajā sektorā ir atbildīgi par saskaņotu pasākumu, prakses un procedūru izstrādi un īstenošanu informācijas sistēmu drošībai;
- ✓ veicinātu valsts un privātā sektora sadarbību šādu pasākumu, prakses un procedūru izstrādē un īstenošanā;
- ✓ sekmētu uzticību informācijas sistēmām un tam, kā tās tiek piedāvātas un izmantotas (...);
- ✓ veicinātu starptautisko sadarbību, lai panāktu informācijas sistēmu drošību”.

Pieņemot šīs vadlīnijas, ESAO Padome norādīja, ka “vadlīnijas neskar valstu valdību suverēnās tiesības attiecībā uz valsts drošību un sabiedrisko kārtību, kas vienmēr ir pakļautas valsts tiesību aktu prasībām”.

Datorizēti personas datu faili

1990. gada decembrī ANO Ģenerālā Asambleja pieņēma Vadlīnijas par datorizētiem personas datu failiem. Dažus gadus pirms tam, 1980. gada septembrī, ESAO bija pieņēmusi ieteikumus attiecībā uz vadlīnijām, kas regulē privātās dzīves aizsardzību un personas datu pārrobežu plūsmu. Tāpat, Eiropas Padome 1981. gadā bija pieņēmusi Konvenciju privātpersonu aizsardzībai attiecībā uz personas datu automātisku apstrādi. Sk. 46. aili.

46. aile

Konvencija privātpersonu aizsardzībai attiecībā uz personas datu automātisku apstrādi (ELS Nr. 108)

“Šī konvencija ir pirmais saistošais starptautiskais akts, kas aizsargā privātpersonu pret pārkāpumiem, kas varētu rasties no personas datu savākšanas un apstrādes un kā mērķis ir vienlaikus regulēt personas datu pārrobežu plūsmu. Papildus garantiju nodrošināšanai saistībā ar personas datu savākšanu un apstrādi tā padara nelikumīgu “jūtīgu” datu apstrādi par personas rasi, politisko piederību, veselības stāvokli, reliģisko

pārliecību, seksuālo dzīvi, sodāmību, utt., ja nepastāv pienācīgs juridiskais aizsargmehānisms. Tāpat konvencija deklarē privātpersonas tiesības zināt, kāda informācija par viņu tiek glabāta un, ja vajadzīgs, pieprasīt veikt tajā izmaiņas. Konvencijā noteikto tiesību ierobežošana ir iespējama tikai tad, ja tiek skartas primāras intereses (piemēram, valsts drošība, aizsardzība, utt.). Konvencija arī uzliek dažus ierobežojumus personas datu pārrobežu plūsmai uz valstīm, kur tiesību akti nenodrošina līdzvērtīgu aizsardzību.”

Avots: Eiropas Padome, <http://conventions.coe.int>

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Tiesību akti par informācijas tehnoloģijām

- ▶ Pārliecinieties, ka ir spēkā pienācīgi tiesību akti attiecībā uz informācijas tehnoloģijām, kibernetizācijai un, tā kā šīs tehnoloģijas attīstās ļoti ātri, ka attiecīgie tiesību akti tiek regulāri pārskatīti un atjaunināti.
- ▶ Pārliecinieties, ka Jūsu valsts ir attiecīgo starptautisko un reģionālo konvenciju dalībvalsts un ka attiecīgi tiek pielāgoti tās tiesību akti un politika.
- ▶ Pievērsiet uzmanību tam, lai valsts tiesību akti un politika attiecībā uz informācijas tehnoloģiju izmantošanu un kibernetizāciju tiktu izstrādāti un piemēroti, īpašu uzmanību pievēršot cilvēktiesību un pamatbrīvību ieviešanas nozīmīgumam.
- ▶ Ja vajadzīgs, veiciet pasākumus, tostarp iesniedzot valdībai parlamenta jautājumu, pieprasot sasaukt sanākumi vai kādam loceklim sagatavojot likumprojektu, lai novērstu neapmierinošu situāciju.

Parlamenta līdzekļi un resursi

- ▶ Pārliecinieties, lai kādai parlamentārajai komitejai vai apakškomitejai būtu uzdots pastāvīgi sekot notikumu attīstībai un jautājumiem attiecībā uz informācijas tehnoloģijām un to piemērošanu.
- ▶ Ja vajadzīgs, veiciet pasākumus ar mērķi izveidot šādu komiteju vai apakškomiteju vai nodrošināt šā jautājuma iekļaušanu kādas jau esošas pastāvīgās komitejas mandātā.
- ▶ Pārliecinieties, ka kompetentajai parlamenta struktūrai ir visaugstākais iespējamais resursu līmenis un speciālās zināšanas sava uzdevuma veikšanai.
- ▶ Ja vajadzīgs, paredziet izveidot neformālu parlamentāru grupu, kas sekotu notikumu attīstībai un veicinātu debates šajā jomā. Šai grupai jābūt neatkarīgai no partiju piederības un attiecīgi tajā jābūt pārstāvjiem no abām parlamenta palātām.

22. nodaļa Starptautiskās miera misijas

Pašreizējā starptautiskajā vidē tiek pieliktas aizvien lielākas pūles, lai atrisinātu konfliktus ar tādiem līdzekļiem, kas norādīti Apvienoto Nāciju Organizācijas Hartas VI nodaļā (Domstarpību izšķiršana mierīgā ceļā) vai VII nodaļā (Darbība miera apdraudējuma, miera pārtraukšanas un agresijas gadījumos). Pamatojoties uz šiem noteikumiem, ANO ir izstrādājusi virkni jēdzienu un darbību (to definīciju sk. 47. ailē), kā arī procedūras šo misiju organizēšanai un veikšanai (sk. 48. aili par ANO miera atjaunošanas operāciju pakāpenisko procesu un 50. aili par ANO miera uzturētāju apmācību). Atbilstīgi noteikumiem, kas skar starptautisko drošību, valstis var tikt aicinātas šādās misijās piedalīties.

leguldījums miera misijās ārvalstīs

Miera uzturēšanas, miera ieviešanas vai atjaunošanas operācijas ir atkarīgas no dalībvalstu līdzdalības un Drošības padomes atļaujas. Valstis aizvien biežāk nosūta savu karaspēku uz ārvalstīm operācijās, kuru mērķis ir atjaunot mieru un drošību destabilizētos reģionos. Ir svarīgi atzīmēt, ka katrai šādai izvietošanai jābūt saskaņā ar starptautiskiem noteikumiem un principiem. Svarīgākais no tiem ir izklāstīts 5. nodaļā, kura saucas “Valsts drošības politika un starptautiskie noteikumi”.

No labas pārvaldības viedokļa vēlams un ieteicams, lai līdzsvara kontroles sistēmā starp parlamentu un valdību parlamentam būtu iespēja piedalīties lēmuma pieņemšanā par valsts bruņoto spēku iesaisti ārvalstīs.

47. aile

Miera atjaunošana, miera uzturēšana, miera īstenošana, miera veidošana: dažas noderīgas ANO definīcijas

Miera atjaunošana

Miera atjaunošana ir diplomātisko līdzekļu izmantošana, lai pārliecinātu konfliktā iesaistītās puses pārtraukt karadarbību un veikt sarunas par domstarpību atrisināšanu mierīgā ceļā. Tāpat kā profilaktiskos pasākumos ANO var šādi rīkoties tikai tad, ja konfliktā iesaistītās puses tam piekrīt. Tādējādi miera atjaunošana izslēdz iespēju lietot spēku pret kādu no pusēm, lai piespiestu to pārtraukt karadarbību.

Miera uzturēšana

Kopš 1948. gada ir notikušas 54 ANO miera uzturēšanas operācijas. Pēdējo 12 gadu laikā Drošības padome ir izveidojusi 41 no šīm operācijām. Pašlaik norisinās 15 ANO miera uzturēšanas operācijas. Miera uzturēšana sākotnēji formējās kā veids, kādā

pievērsties starpvalstu konfliktiem un tā ietvēra bruņoto spēku personāla izvietošanu no vairākām valstīm ANO vadībā, lai palīdzētu kontrolēt un atrisināt bruņoto konfliktu. Mūsdienās miera uzturēšana aizvien biežāk tiek piemērota konfliktos valsts iekšienē un pilsoņu karos. ANO miera uzturētāju – bruņoto spēku personāla, civilās policijas un citu civiliedzīvotāju – uzdevumi ir no karojošo pušu mierīgas noturēšanas atsevišķi līdz pat palīdzībai tām mierīgi strādāt kopā.

Tas nozīmē palīdzēt īstenot miera līgumus, novērot uguns pārtraukšanu, radīt buferzonas un, aizvien biežāk, radīt politiskās iestādes, strādāt kopā ar valdībām, nevalstiskajām organizācijām un vietējām pilsoņu grupām, lai sniegtu ārkārtas palīdzību, demobilizētu bijušos karavīrus un iekļautu tos atpakaļ sabiedrībā, veiktu atmiņēšanu, organizētu un noturētu vēlēšanas un sekmētu noturīgu attīstību. Dalībvalstis labprātīgi piešķir karaspēku un aprīkojumu, jo ANO nav savas armijas, vai civilos policistus. Vēlēšanu novērotāji, cilvēktiesību uzraugi un citi civiliedzīvotāji bieži strādā kopā ar cilvēkiem uniformās. Miera uzturētāju spēcīgākais "ierocis" ir objektivitāte, ar kādu tie veic savu uzdevumu. Tomēr miera uzturēšana ir bīstama – veicot savu uzdevumu, kopš 1948. gada bojā gājuši vairāk nekā 1650 ANO militārpersonas un civilie miera uzturētāji.

Miera īstenošana: vai īstenošanas pasākumi ir tas pats, kas miera uzturēšana?

Miera īstenošanā Drošības padome dod dalībvalstīm pilnvaras veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai panāktu noteikto mērķi. Pušu piekrišana obligāti nav vajadzīga. Miera īstenošana ir notikusi reti. Piemēri ir Persijas Līča karš, Somālija, Ruanda, Haiti, Bosnija un Hercegovina, Albānija un Austrumtimora. Šis miera īstenošanas operācijas nav ANO kontrolē. Tā vietā tās vada kāda viena valsts vai valstu grupa, piemēram, Austrālija Austrumtimorā (1999), NATO Bosnijā un Hercegovinā (no 1995. gada) un Kosovā (1999), kur NATO vada spēkus un ANO vada Pagaidu administrācijas misiju. Gan miera uzturēšanas, gan miera īstenošanas pamatā ir ANO Hartas noteikumi par starptautiskā miera un drošības uzturēšanu.

Miera veidošana

Miera veidošana ir pasākumi, kuru nolūks ir palīdzēt valstīm veidot mieru pēc konflikta. Šādās operācijās ir ārkārtīgi plašs mandāts, ņemot vērā valsts veidošanas un atjaunošanas uzdevumus tajās.

Humanitārās misijas

Šo misiju mērķis ir sniegt humanitāro palīdzību pilsoņu kara, bada un dabas katastrofu – plūdu, sausuma, vētru un zemestrīču – gadījumā. Daudzie dalībnieki – valdības, nevalstiskās organizācijas (NVO), ANO aģentūras – cenšas vienlaikus reaģēt uz šīm sarežģītajām ārkārtas situācijām, kur dažreiz ir vajadzīgs bruņoto spēku loģistiskais atbalsts, jo tas ir vienīgais veids, kā īstenot un nodrošināt palīdzības programmas.

Avots: dažādas lapas ANO timekļa vietnē <http://www.un.org>

Var teikt, ka valdības un sabiedrības interesēs ir iespējami daudz iesaistīt parlamentu karaspēka nosūtīšanas uz ārvalstīm procesā, jo parlamenta debates un balsojums ceļ misijas demokrātisko leģitimitāti un palielina sabiedrības atbalstu.

Parlamenta iesaiste lēmuma pieņemšanas procesā par karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm

Lai gan karaspēka nosūtīšana uz ārvalstīm ir aizvien svarīgāka jauno draudu novēršanas kontekstā un attiecībā uz iespējām novērst starptautiskas krīzes, parlamenta loma attiecībā uz līdzdalības apstiprināšanu miera misijās dažās valstīs ir ierobežota un dažkārt tās nav vispār. To var mainīt, un tas jāmaina, vismaz daļēji, lai nodrošinātu drošības jautājumu demokrātisku uzraudzību.

Var nošķirt trīs dažādas situācijas un, ņemot vērā labu pārvaldību, katrā no tām parlamenta lomu un tiešu līdzdalību varētu vēl uzlabot.

Parlamenta *a priori* vai *a posteriori* apstiprinājums (svarīga loma)

Ja vajadzīgs *a priori* apstiprinājums, bruņotos spēkus var nosūtīt uz ārvalstīm tikai saskaņā ar parlamenta lēmumu. Nedaudz atšķirīga ir situācija, kad parlamentam ir tiesības diskutēt šo jautājumu un pieņemt par to lēmumu (Amerikas Savienotās Valstis), un situācija, kad obligāti jāpieņem īpašs likums, kurā norādīts šādas misijas pamatojums un mandāts (Zviedrija). Abos gadījumos tiek īstenota humanitāro operāciju un miera uzturēšanas misiju demokrātiskā leģitimitāte.

Aizsardzības jautājumos ļoti svarīgs ir laiks, un, tā kā parlamentārā procedūra parasti nav ātra, iepriekšēja apstiprinājuma kritēriju vienmēr nav viegli piemērot. Tādēļ lielākajā daļā gadījumu karaspēka nosūtīšanā uz ārvalstīm parlaments tiek iesaistīts tikai *a posteriori*. Piemēram, saskaņā ar ASV “Rezolūciju par pilnvarām kara gadījumā” Kongresam *a posteriori* jāpiekrit visai spēku izmantošanai ārvalstīs, kas pārsniedz 92 dienas. Tas attiecas galvenokārt uz gadījumiem, kad karaspēks jau ir izvietots, pirms parlaments to ir apstiprinājis. Turpretī Nīderlandē tās Konstitūcijas 100. pantā ir aicinājums pēc savlaicīgas parlamenta un valdības sadarbības attiecībā uz bruņoto spēku nosūtīšanu uz ārvalstīm, nodrošinot, ka parlaments iepriekš saņem visu vajadzīgo informāciju par bruņoto spēku izvēršanu vai izvietojumu starptautisko tiesību aktu vai kārtības ieviešanai vai veicināšanai; tas bruņotu konfliktu gadījumos aptver humanitāro palīdzību.

Ierobežota parlamenta loma, apspriežot karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm (ierobežota loma)

Konstitūcija vai likumi ierobežo parlamenta lomu. Parlaments var debatēt par karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm katrā konkrētajā gadījumā, bet nevar mainīt izpildvaras pieņemto lēmumu. Turklāt, parlamentam nav domāts par šo jautājumu balsot. Šajā gadījumā valdība pēc tam tikai informē parlamentu.

Lai gan parlaments nevar balsot par attiecīgo lēmumu, pati apspriešana kā tāda sekmē karaspēka nosūtīšanas uz ārvalstīm demokrātisko leģitimitāti.

Kad parlamenta pilnvaras ir ļoti ierobežotas, tas var formāli netikt iesaistīts karaspēka nosūtīšanas uz ārvalstīm procedūrā. Tomēr parastā prakse var noteikt, ka parlamentam un valdībai jāapspriež karaspēka nosūtīšana uz ārvalstīm un dažās valstīs pat par to jābalso.

Parlaments tiek izslēgts no lēmumu pieņemšanas procesa (tam nav nekādas lomas)

Šie ir tie gadījumi, kad parlaments nevar pat apspriest karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm, un nav vajadzīga arī tā *a posteriori* piekrišana. Karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm pamatā uzskata par ārlietu politikas lēmumu, un to pilnībā pieņem izpildvara. Tas, ka parlaments nepiedalās lēmuma pieņemšanas procesā, ievērojami ierobežo tā iespējas uzraudzīt miera misijas.

Citi līdzekļi parlamenta rīcībā

Pat ja parlaments ir izslēgts no lēmumu pieņemšanas procesa vai tam ir tikai ļoti ierobežota loma, tas var tieši ietekmēt valdību vismaz četros šādos veidos:

- ✓ parlaments var piespiest izpildvaru izskaidrot savu atbildību parlamenta priekšā par lēmumiem attiecībā uz karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm. Tomēr, ja parlaments nav pilnīgi informēts par valdības starptautiskajām saistībām, tas nevar efektīvi apstrīdēt valdības lēmumus;
- ✓ parlaments var apstrīdēt izpildvaras lēmumus, kad tam iesniedz budžeta grozījumus. Neplānotās un negaidītās miera misijās parlamentam jāapstiprina papildu līdzekļi, kas nav iekļauti esošajā budžetā. Tādējādi parlamentam ir iespēja izteikt savu viedokli kā “maka turētājam” (piemēram, Francijā);
- ✓ parlamenta iesaiste ir svarīga ne tikai apspriešanā un balsošanā par karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm. Miera misijas norises laikā deputāti var uzdot jautājumus vai izmantot jautājumiem paredzēto laiku parlamentā, lai iztaujātu valdību par misijas gaitu. Deputāti turklāt var apmeklēt karaspēku ārvalstīs (sk. 17. nodaļu);
- ✓ attiecībā uz atbildību pēc notikušā, pēc miera misijas pabeigšanas parlaments var veikt parlamentāro izmeklēšanu vai lūgt valdībai izvērtēt miera misiju.

48. aile

ANO miera operāciju izvietšanas pakāpeniskais process

Apvienoto Nāciju Organizācijai nav savas armijas. Katra miera uzturēšanas operācija jāveido tā, lai tā atbilstu katras jaunās situācijas prasībām un katru reizi Drošības padome aicina izstrādāt jaunu operāciju, saliekot kopā tās sastāvdaļas “no nulles”.

Drošības padome, kurā ir 15 locekļi, atļauj izvietot miera uzturēšanas operāciju un nosaka tās mandātu. Šādiem lēmumiem vajadzīgas vismaz deviņas balsis “par”, un uz tiem attiecas veto tiesības, ja kāds no padomes pieciem pastāvīgajiem locekļiem balso “pret” (Ķīna, Francija, Krievijas Federācija, Apvienotā Karaliste, Amerikas Savienotās Valstis). Ģenerālsēkretārs izdara ieteikumus par operācijas uzsākšanu un veikšanu, un ziņo par tās gaitu. Miera uzturēšanas operāciju departaments (*DPKO*) ir atbildīgs par misijas ikdienas izpildi, pārvaldību un apgādes atbalstu ANO miera uzturēšanas operācijām visā pasaulē.

Ģenerālsēkretārs izvēlas spēku komandieri un lūdz dalībvalstīm piešķirt savus spēkus, civilos policistus un citu personālu. Tāpat, no dalībvalstīm vai no privātiem līgumslēdzējiem jāsaņem piegādes, aprīkojums, transports un apgādes atbalsts. Civilajā atbalsta personālā ietilpst personāls no ANO sistēmas, dalībvalstu personāls un privātpersonas, kas pieņemtas darbā starptautiski vai vietēji, lai pildītu konkrētus amatus.

Misijas izvietšanai vajadzīgais laiks atšķiras, un tas ir atkarīgs galvenokārt no dalībvalstu vēlmes piešķirt karaspēku konkrētajai operācijai. Savlaicīga finanšu resursu un stratēģisko pārvadājumu kapacitātes pieejamība arī ietekmē izvietojumu vajadzīgo laiku. Piemēram, 1973. gadā otro ANO ārkārtas spēku (*UNEF II*) elementi Tuvajos Austrumos tika izvietoti 24 stundu laikā. Tomēr dažās misijās ar ļoti sarežģītiem mandātiem vai grūtu loģistiku, vai kur miera uzturētāji pakļauti ievērojamam riskam, vajadzīgo elementu savākšanai un izvietojumam var būt vajadzīgi vairāki mēneši.

Avots: ANO timekļa vietne <http://www.un.org>

49. aile

Iesaistes noteikumi miera misijās

Kad parlaments atļauj karaspēka nosūtīšanu uz ārvalstīm, tas var arī ietekmēt piemērojamā spēka līmeni un piemērošanas apstākļus; citiem vārdiem sakot, iesaistes noteikumus. Ar iesaistes noteikumiem (*ROE*) saprot noteiktus ierobežojumus iznīcināšanai spēka lietošanai pret visiem bez kādas atšķirības konkrētā operācijā. Par tiem jāņem katrā gadījumā atsevišķi un spēka lietošana iespējami jāierobežo, vienlaikus dodot karavīriem vismaz pietiekamu rīcības brīvību sevīs aizsardzībai. Jāievēro paš-aizsardzības pamatprincips. Iesaistes noteikumi satur gan karavīra aizsardzības faktorus, gan operatīvos un taktiskos parametrus. Tie rūpīgi jāpielāgo, lai ievērotu operatīvās un politiskās prasības, kā arī starptautiskos noteikumus, piemēram, ANO Drošības padomes rezolūcijas.

⇒

Iesaistes noteikumos jāietver kritēriji, kas skaidri norāda diferencētu spēka lietošanu, lai nodrošinātu līdzsvaru, kas vajadzīgs konfrontācijas izbeigšanai, saasināšanai vai citādam tās atrisinājumam. Definējot iesaistes noteikumus ar diferencētiem reakcijas līmeņiem, ļauj taktiskajiem elementiem piemērot vajadzīgo spēku pret dažādiem vardarbības līmeņiem, vienlaikus samazinot netiešos postījumus. Šādi iesaistes noteikumos var norādīt šādus spēka pielietošanas līmeņus (no minimālā līdz maksimālajam):

- tikai karaspēka pašaizsardzībai;
- karaspēka pašaizsardzībai un civiliedzīvotāju dzīvības aizsardzībai;
- karaspēka pašaizsardzībai, civiliedzīvotāju dzīvības aizsardzībai un konkrētu mērķu aizsardzībai (t. i., slimnīca, tilts, utt.);
- visu vajadzīgo pasākumu piemērošana, lai nodrošinātu operācijas mērķu sasniegšanu.

Vienlaikus iesaistes noteikumos jāietver atsauces uz ieroču veidiem, kas konkrētajā miera operācijā ir atļauti. Diapazons šeit var būt no nekādu ieroču neizmantošanas līdz pat smagajiem ieročiem, ietverot kuģus, lidmašīnas un raķešu tehnoloģijas.

Karavīru apmācība mieram

Piedalīšanās miera operācijā ir grūts uzdevums jebkuriem bruņotajiem spēkiem, un tā prasa papildu apmācību un zināšanas blakus karavīru standarta sagatavībai.

Tas attiecas uz operatīvo līmeni, kur karavīriem var būt vajadzīgas speciālas zināšanas, piemēram, atmiņēšanā, spēja sadarboties ar civiliedzīvotājiem, ietverot vidutāja iemaņas (un atsevišķos gadījumos arī vietējās valodas zināšanas), zināšanas par vietējām paražām un tradīcijām, skaidra izpratne par cilvēktiesībām un humanitārajām tiesībām un, jo īpaši, konkrētās misijas visaptverošas iesaistes noteikumu zināšanas. Attiecībā uz šo pēdējo elementu jāatzīmē, ka miera misijās spēka lietošana parasti ir ļoti ierobežota, un dažos gadījumos bruņotajiem spēkiem vispār nav ieroču.

Vajadzība pēc īpašas apmācības ir svarīga arī plānošanas līmenī, kur miera misijās iesaistītie bruņotie spēki bieži ir izvietoti tālu no mājām tādās vietās, kas nekad nav tikušas uzskatītas par iespējamām darbības vietām. Šādos apstākļos spēku transports un apgāde kļūst par īpaši grūtu uzdevumu un dažreiz izrādās pārāk sarežģīta iepretim dažu valstu materiālajām iespējām.

Visbeidzot papildu apmācība un sagatavošana ir vajadzīga arī komandlīmenī un loģistikas līmenī. Tā kā daudzu valstu spēkiem jāstrādā vienā teritorijā zem vienotas kontroles, ir mainīta tradicionālā taisnā komandlīnija, kas ved uz Aizsardzības ministriju. Būtiska kļūst koordinācija starp dažādo valstu bruņotajiem spēkiem un tādām organizācijām kā Starptautiskā Sarkanā krusta komiteja.

ANO vadītās misijās spēku vadību ierobežo ne tikai Drošības padomes rezolūcijas, bet arī iesaistes noteikumi, ANO darbības noteikumi un ANO rīcības kodekss, kā arī visi administratīvie apsvērumi, kas saistās ar ANO daudznacionāliem spēkiem.

50. aile

ANO miera uzturētāju apmācība

Apmācību vienība, kas izveidota sekretariāta Miera uzturēšanas operāciju departamentā, sniedz vadlīnijas, speciālistu padomu un informāciju dalībvalstīm miera uzturēšanas apmācību jomā. Šī vienība izstrādā apmācību moduļus un citus materiālus, kuru mērķis ir sniegt zināšanas un standartizētas operatīvās procedūras, kas apgūtas gadu gadiem miera uzturēšanas pieredzē. Vienība strādā ar militārā štāba koledžām, valstu un reģionālajām mācību iestādēm daudzās valstīs un tieši ar miera uzturēšanas misijām. Ir izveidotas ANO Apmācību palīdzības vienības un instruktoru apmācības kursi, lai palīdzētu dalībvalstīm izstrādāt un īstenot miera uzturēšanas apmācību programmas. Ir izstrādāts rīcības kodekss un dažādas rokasgrāmatas, lai palīdzētu panākt galveno standartu vienveidību.

Avots: ANO timekļa vietne <http://www.un.org>

Kritēriji spēku nosūtīšanai humanitārās misijās uz ārvalstīm

Parlaments un valdība varētu izstrādāt kritērijus spēku nosūtīšanai uz ārvalstīm. Skaidru kritēriju piemērošana palielina lēmumu pieņemšanas procesa caurskatāmību, kas savukārt var palielināt sabiedrības atbalstu miera operācijām. Svarīgi ir divu veidu kritēriji (sk. nākamo aili). Pirmais kritēriju kopums attiecas uz politisko kontekstu un operācijas veidu. Otrais kritēriju kopums pievēršas pašai misijai, tās mandātam, vadībai, ilgumam un spēku veidiem.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Vispārējie kritēriji attiecībā uz miera misiju kontekstu un to veidu

- ▶ Pārlicinieties, ka parlaments vai tā kompetentā komiteja pievērš uzmanību šādiem jautājumiem:
 - valsts starptautiskās saistības;
 - spēku nosūtīšanas/uzņemšanas miera misijā lietderība;
 - konkrētās iejaukšanās pamatojums vai cēlonis (piemēram, plaši cilvēktiesību pārkāpumi attiecīgajā valstī);
 - pamata uzdevuma noteikšana reģionālām vai globālām miera misijām;
 - karavīru pamata iesaistes noteikumi reģionālās vai globālās miera misijās;
 - militārā spēka proporcionāla izmantošana;
 - noteikumi efektīvai politisko lēmumu pieņemšanai;

- ierobežojumi valsts pilnvarām;
- sabiedrības atbalsts vai antagonisms pret pašu principu iesaistīties miera misijās;
- novērtēšanas procedūras un principi attiecībā uz iespējamiem kontroles jautājumiem;
- vajadzība parlamentam saņemt pilnīgu informāciju misijas beigās, lai pārskatītu visu miera misiju.

Īpaši kritēriji saistībā ar konkrētu miera misiju

- ▶ Pārliecinieties, lai parlaments vai tā kompetentā(-s) komiteja(-s) izskata šādus elementus:
 - miera misijas apjoma un mandāta noteikšana;
 - iesaistīto militāro vienību veids;
 - misijas militārās īstenošanas iespējas;
 - militāro vienību un materiālu piemērotība un pieejamība;
 - iespējamie riski iesaistītajām militārpersonām;
 - operācijas paredzamais ilgums un kritēriji tās pagarināšanai, ja vajadzīgs;
 - budžeta jautājumi;
 - sabiedrības reakcija uz attiecīgo jautājumu.

Parlamentāro procedūru izmantošana saistībā ar miera misijām

- ▶ Pārliecinieties, lai parlaments, ja vajadzīgs, varētu
 - noturēt atklātas sēdes par miera misijām;
 - veikt izmeklēšanu pēc miera misijas pabeigšanas;
 - pieprasīt, lai tiktu pienācīgi sauktas pie atbildības tās miera misijā iesaistītās personas, kuras tur aizdomās par cilvēktiesību pārkāpumiem.
- ▶ Attiecībā uz notiekošām miera misijām nekavējieties izmantot parlamenta jautājumu un uzklausišanas procedūru.

VI iedaļa

Finanšu resursi: kā saistībā ar drošību panākt efektīvu budžeta kontroli

23. nodaļa

Drošība, parlamenta pilnvaras finanšu jomā un budžeta process saistībā ar drošību

Visur pasaulē parlamentam ar likumu ir piešķirta būtiska loma, pieņemot un uzraugot budžeta noteikumus attiecībā uz drošību, lai gan tas, cik liels ir politiskais stimuls un iespējas šā pienākuma veikšanai, dažādās valstīs var atšķirties. Tomēr praksē pārāk bieži parlamenta iespējas ir ierobežotas, lai izdarītu kādu nozīmīgu ietekmi, un tā rīcību tālāk kavē slepenība un neskaidrība saistībā ar dažiem asīgnējumiem un tēriņiem drošības jomā. Jau sen izveidojies izpildvaras pārākums drošības nozarē bieži traucē parlamenta rīcību, un tas tiecas atstāt burtiski visas iniciatīvas aizsardzības budžeta veidošanas ciklā izpildvaras un bruņoto spēku rokās.

Tomēr deputātiem nevajadzētu par zemu novērtēt valsts budžeta spēku, izmantojot to kā instrumentu drošības nozares uzraudzībai un reformai saskaņā ar sabiedrības vajadzībām. “Maka turētāja pilnvaras” var izmantot un tās arī jāizmanto, lai nodrošinātu asīgnējumu vislabāko izmantošanu sabiedrībai saprotamā veidā.

51. aile

Budžets: svarīgs demokrātiskās pārvaldības instruments

“Valsts budžets ir ne tikai tehnisks instruments, kurā apvienoti ieņēmumi un [ierosināti] izdevumi. Tas ir vissvarīgākais politikas paziņojums, ko izpildvara gada gaitā izdara, tas atspoguļo pamatvērtības, uz kurām balstās valsts politika. Tas izklāsta valdības viedokli par valsts sociāli ekonomisko stāvokli. Tā ir valdības nodokļu, finanšiālo un ekonomisko mērķu deklarācija un atspoguļo tās sociālās un ekonomiskās prioritātes. (..) Budžets arī ir vērtīga mēraukla attiecībā uz valdības nākotnes nodomiem un iepriekšējo sniegumu.

Budžets ir ārkārtīgi svarīgs dokuments, lai nodrošinātu caurskatāmību, atbildīgumu, vispusīgumu un labu pārvaldību. Sniedzot paredzamo izdevumu sīku aprakstu, parlamentam un sabiedrībai ir redzams, “kur aiziet nauda”, un tādējādi palielina caurskatāmību. Turklāt budžetam vajadzīgs parlamenta apstiprinājums, pirms valdība var tērēt naudu vai palielināt ieņēmumus, tādējādi liekot ministriem atskaitīties parlamentam un tā komitejām.

Caurskatāmībai un atbildībai jābūt konstitucionālām prasībām, īpaši attiecībā uz valsts budžeta procesu. Atbildība kopā ar caurskatāmību visā budžeta procesā ir demokrātijas saknes.”

No vispārējā ziņojuma Starpparlamentu savienības seminārā “Parlaments un budžeta process, arī no dzimumu perspektīvas”, Nairobi, 2000. gada maijs.

Parlaments faktiski var pievērsties drošības jautājumiem un drošības nozarei četros galvenajos parastā budžeta cikla posmos.

Budžeta sagatavošana: šajā posmā izpildvara ierosina līdzekļu piešķirumu vairākiem mērķiem, bet parlaments un tā locekļi var dot savu ieguldījumu šajā procesā ar dažādiem formāliem un neformāliem mehānismiem.

Budžeta apstiprināšana: šajā posmā parlamentam jāspēj izpētīt un noteikt līdzekļu piešķiruma sabiedrības intereses un piemērotību, un dažās situācijās tas var papildināt ar drošību saistītos asinējumus ar īpašām vadlīnijām.

Īstenošana vai tērēšana: šajā posmā parlaments pārskata un pārrauga vadības tēriņus un var censties palielināt caurskatāmību un atbildību. Sk. attiecīgo iedaļu tālāk. Ja ir kādi ārpusbudžeta pieprasījumi, parlaments uzrauga un izpēta šos pieprasījumus, lai izvairītos no izmaksu pārsnieguma.

Revīzija vai pārskatīšana: šajā posmā parlaments izpēta, vai valdības piešķirtie līdzekļi nav iztērēti nelietderīgi. Turklāt parlaments periodiski novērtē visu budžetu un revīzijas procesu, lai nodrošinātu atbildību, efektivitāti un precizitāti.

Aizsardzības izdevumi

52. aile

Kādēļ parlamentam aktīvi jāiesaistās budžeta procesā?

Opozīcija var izmantot budžetu, lai izstrādātu alternatīvus priekšlikumus.

Vairākums, balsojot par budžeta likumu, parāda savu uzticību izpildvaras rīcībai, pasvītrotot tos punktus, kas pamato šo uzticību un vienotību starp politikas īstenošanu un deklarāciju, ar kādu vairākums ievēlēts.

Budžeta kontrole ir viens no vissvarīgākajiem veidiem, kā ietekmēt valdības politiku. Saskaņā ar budžeta pārskatīšanas likumu tas apstiprina izpildvaras saistību izpildi, tādējādi noslēdzot budžeta ciklu.

No vispārējā ziņojuma Starpparlamentu savienības seminārā “Parlaments un budžeta process, arī no dzimumu perspektīvas”. Bamako, Mali, 2001. gada novembris.

Nākamajā ailē sniegts pārskats par aizsardzības izdevumiem dažādās pasaules vietās. Pēc Aukstā kara vērojama aizsardzības izdevumu samazināšanās, kas apliecina to, ka daudzas valstis nu iekasē tā saucamās “miera dividendes”. Tomēr citās valstīs Āzijā un Āfrikā šajā laika posmā aizsardzības izdevumi ir palielinājušies.

53. aile

Aizsardzības izdevumi % no IKP dažādās pasaules daļās un atsevišķās valstīs

	1985	2000	2001
NATO	4,0	2,2	2,2
ASV	6,5	3,0	3,2
Apvienotā Karaliste	5,2	2,4	2,5
Francija	4,0	2,6	2,6
Vācija	3,2	1,6	1,5
Eiropa bez NATO	4,3	2,8	2,3
PSRS/Krievija	16,1	5,0	4,3
Tuvie Austrumi un Ziemeļāfrika	11,9	6,7	7,2
Centrālā un Dienvidāzija	4,3	5,2	3,8
Austrumāzija un Austrālija	6,4	3,5	3,3
Japāna	1,0	1,0	1,0
Karību reģions un Latīņamerika	3,2	1,7	1,7
Āfrika uz dienvidiem no Sahāras	3,1	3,8	3,4
Eritreja	n.p.	30,0	20,9
Kopā	6,7	3,6	3,5

Avots: The Military Balance 2002–2003, IISS, London.

Efektīva budžeta veidošana attiecībā uz drošību

Atbildība un caurskatāmība ir būtiski nosacījumi efektīvai budžeta veidošanai. Vislabākais veids, kā panākt atbildību, ir caurskatāmā budžeta veidošanas procesā. Pienācīgu atbildību un caurskatāmību var iegūt ar efektīvas budžeta veidošanas principiem.

Iepriekšēja atļauja – parlamentam jāsniedz atļauja izpildvarai izdevumu veikšanai.

Vienotība – visiem izdevumiem un ieņēmumiem jātiek uzrādītiem parlamentam vienā konsolidētā budžeta dokumentā.

Periodiskums – izpildvarai jāievēro regulārs grafiks, katru gadu iesniedzot parlamentam budžeta projektu. Periodiskums nozīmē arī vajadzību konkretizēt periodu, kādā notiks asignējumu tērēšana.

Specifiskums – katra budžeta posteņa numuram un aprakstam jāsniedz skaidrs pārskats par valdības izdevumiem. Tādēļ budžeta posteņu apraksti nedrīkst būt nekonkrēti un katram postenim piedalītie līdzekļi nedrīkst būt pārāk lieli.

Likumīgums – visiem izdevumiem un darbībām jābūt saskaņā ar likumu.

Lietotājam draudzīga struktūra – izpildvarai jāiepazīstina parlaments ar tādu paredzamo izdevumu plānu, kurš ir apstrādājams un saprotams tik plašai un dažādai auditorijai, kāda parasti ir parlamentā.

Vispusīgums – valsts budžetam attiecībā uz dažādajiem drošības nozares aspektiem jābūt visaptverošam un pilnīgam. Nedrīkst būt izlaisti nekādi izdevumi, tostarp budžeti visiem drošības dienestiem, t. i., bruņotajiem spēkiem, citām valsts militarizētām struktūrām, policijai un izlūkošanas dienestiem, kā arī privātām militārām firmām, ko izpildvara izmanto.

Publicitāte – katram pilsonim (atsevišķi vai kopā) jābūt iespējai iegūt vai izteikt viedokli par budžetu. Tam nepieciešams, lai visiem budžeta dokumentiem būtu lietotājam draudzīga struktūra un lai tie būtu pieejami izlasīšanai visur valstī (piemēram, nosūtot kopijas uz vietējām bibliotēkām).

Konsekvence – jāveido skaidra saikne starp politikām, plāniem, budžeta ieguldījumiem un sniegumu to rezultātā.

Līdzekļi un mērķi – budžeta izskaidrojumam jāspēj sniegt skaidru izpratni par budžeta mērķiem attiecībā uz a) resursu ieguldījumu, b) sniegumu vai sasniedzamajiem kapacitātes mērķiem un c) izmērāmiem rezultātiem attiecībā uz plāniem. Elastīgam budžetam jāpieļauj izmaiņas jebkurā no šiem trīs parametriem.

Šos principus faktiski var uzskatīt par kvalitātes kritērijiem mūsdienu pareizā budžeta veidošanā. Ja deputātiem nav pienācīgas informācijas par drošības nozari, tie nespēj aizsardzības budžeta ciklā aizskart sociāli ekonomiskus un attīstības jautājumus.

Pareizas drošības budžeta veidošanas nosacījumi

Ir dažādi elementi, kas nodrošina pareizu budžeta veidošanu, sekmējot parlamentāro uzraudzību pār drošības nozares budžetu. Starp tiem svarīgākie ir skaidrs konstitucionālais un tiesiskais regulējums, rezultāts par ieguldītajiem līdzekļiem, budžeta disciplīna, laika koordinācija un mijiedarbība ar pilsonisko sadarbību.

Skaidrs konstitucionālais un tiesiskais regulējums

Deputātu tiesības uzraudzīt drošības nozari skaidri jānosaka konstitūcijā un papildu tiesību aktos. Turklāt parlamentam jāpieņem likumi, lai iegūtu informāciju no valdības, un pilnvaras noskaidrot informāciju no valdības jāizmanto

saskaņā ar šiem likumiem. Parlamentārā uzraudzība drošības nozarē ar budžeta starpniecību jāiekļauj parlamenta politiskajā praksē. Tam nepieciešamas ievērojamas pūles.

Rezultāts par ieguldītajiem līdzekļiem

Budžeta veidošanas procesā jāpiemēro divi pamatnoteikumi attiecībā uz rezultātu par ieguldītajiem līdzekļiem:

- ✓ efektivitāte: politikas mērķu izpilde (“pareiza darbība”);
- ✓ produktivitāte: politikas mērķu izpilde, izmantojot iespējami maz resursu (“pareiza darbība ekonomiski”).

54. aile

Plānošanas, programmēšanas un budžeta veidošanas sistēma (PPBS)

“(…) Plānošanas, programmēšanas un budžeta veidošanas sistēma (PPBS) pirmo reizi tika izmantota ASV [sešdesmito gadu pirmajā pusē] aizsardzības budžeta izstrādē [un šobrīd tiek izmantota daudzās citās valstīs] (...). Tipisks PPBS cikls sastāv no sākotnējās plānošanas posma, kurā tiek analizēta drošības vide, kā arī valsts intereses un draudi, lai noteiktu bruņoto spēku uzdevumus, sastāvu un struktūru. Ņemot vērā šos galvenos apsvērumus, tiek izstrādātas programmas. Programma līdzīgi biznesa plānam norāda konkrētos sasniedzamos mērķus. Tas ir būtisks cikla posms, jo tajā tiek saistīti noteiktie mērķi ar finanšu resursiem. Tādējādi PPBS atšķiras no prakses piešķirt resursus saskaņā ar noteiktām vajadzībām, bet tā vietā cenšas plānot un veidot programmas saskaņā ar konkrētiem un paredzamiem budžeta ierobežojumiem. Tādēļ ir svarīgi, lai programmas tiktu izstrādātas pēc prioritātēm, apmierinot vissteidzamākās bruņoto spēku vajadzības. Prioritāšu noteikšanai var izmantot riska novērtējumus attiecībā uz sekām, kas iestātos, ja konkrētais mērķis netiktu sasniegts. Ciklu pabeidz ar snieguma mērījumu posmu, kura laikā ministrija un arī sabiedrība kopumā var noteikt, ciklā gada beigās mērķi ir izpildīti. Tādējādi var panākt efektīvu resursu sadali(…)”

Avots: “Defence Budget Transparency on the Internet”, Kate Starkey and Andri van Meny. Information & Security, Vol. 5, 2000. C4 in Defence of Reengineering.

Lai novērtētu, vai aizsardzības budžets sniedz attiecīgo rezultātu par ieguldītajiem līdzekļiem, saskaņā ar mūsdienu budžeta teoriju izdevumiem jābūt saistītiem ar programmām un mērķiem (sk. 54. aili), t. i., izdevumiem jāsaistās ar attiecīgajām politikas jomām un mērķiem, (piemēram, miera misijām, izglītību). Tāpat, visi izdevumi jāgrupē funkcionālos mezgļos. Turklāt parlamentam jāspēj novērtēt, ciklā ir sasniegts vēlamais rezultāts par ieguldītajiem līdzekļiem, ar reidentu palīdzību (sk. nākamo nodaļu). Tas nozīmē, ka valdība iesniedz parlamentam

rezultātu budžetu, nevis ieguldījumu budžetu. Sistemātiskas budžeta veidošanas sistēmas, piemēram, PPBS, ir iespējamās tikai tad, ja drošības dienesti padara savus plānus caurskatāmus, ievērojot konfidencialitātes prasības.

Budžeta disciplīna

Lai pārliecinātos, ka valdība ievēro tiesiskā regulējuma noteikumus un parlamenta pieņemto budžetu, ļoti svarīga ir budžeta disciplīna. Parlamenti var apsvērt šādus budžeta disciplīnas elementus:

- ✓ saistība starp aizsardzības budžetu (izdevumu aprēķinu) un cenu līmeņa atbilstību;
- ✓ normu izmantošana, lai pārraudzītu un noteiktu ierobežojumus attiecībā uz pārlicēģi maziem tēriņiem vai pārtēriņu;
- ✓ pasākumu izmantošana budžeta īstenošanas laikā, lai izvairītos no pārlicēģi maziem tēriņiem vai pārtēriņa;
- ✓ ja aizsardzības budžetā ir pārlicēģi mazi tēriņi vai pārtēriņš, jāinformē finanšu ministrs un Ministru kabinets;
- ✓ noteikumi aizsardzības budžeta pārtēriņa kompensēšanai: aizsardzības pārtēriņa kompensēšana aizsardzības budžeta robežās vai kompensēšana no citiem valdības budžetiem.

Laika koordinācija un periodiskums

Lai drošības nozares budžeta pareizā veidošanā panāktu vislielāko efektivitāti, pirms balsošanas jādod pietiekami daudz laika izskatīt aizsardzības budžeta projektu. Optimālais vajadzīgais laiks ir no vismaz 45 dienām līdz trīs mēnešiem, ļaujot parlamentiem rūpīgi izskatīt sarežģītu aizsardzības budžetu.

Precīzas, visaptverošas un savlaicīgas informācijas sniegšana par aizsardzības budžeta prioritātēm arī ir noderīga vairāku iemeslu dēļ, piemēram,

- ✓ šī informācija ir priekšnoteikums, lai varētu tikt informēta sabiedrība un notiktu apspriešana;
- ✓ tā sekmē vājo punktu atklāšanu, vajadzību pēc reformām un kompromisiem starp drošību un citiem valdības izdevumiem;
- ✓ caurskatāma budžeta vadība drošības nozarē uzlabo atbildību sabiedrības un parlamenta priekšā un palielina sabiedrības uzticību valdībai.

Mijiedarbība ar pilsonisko sabiedrību

Parlaments finanšu pārskatīšanas un pārraudzības procesā var pieaicināt budžeta un finanšu plānošanas speciālistus no pilsoniskās sabiedrības – tas var

būt īpaši svarīgi, ja ar drošību saistītā budžeta plānošana nav tik skaidra vai viegli izsekojama. Budžeta veidošanas procesa caurskatāmībai cita starpā jābalstās uz tiesību aktiem par informācijas brīvību.

Mācības un speciālās zināšanas

Visbeidzot, daudziem parlamentiem ar mācību un pētniecības iespējām speciālistiem jāuzlabo gan parlamenta locekļu, gan parlamenta darbinieku kapacitāte. Šim nolūkam Starpparlamentu savienība vada reģionālus un apakšreģionālus seminārus parlamenta locekļiem un parlamenta darbiniekiem (sk. www.ipu.org), kas ir daļa no tās centieniem sekmēt demokrātisku pārvaldību un efektīvu parlamenta darbu, un ir apņēmusies sagatavot rokasgrāmatu tajā pašā sērijā kā šis izdevums.

55. aile

Aizsardzības budžeta galvenās sastāvdaļas: Spānijas aizsardzības budžets 2002. gadā

- Preces un pakalpojumi
 - Pārtika
 - Infrastrukturā uzturēšana
 - Degviela
 - Pakalpojumi: elektrība, ūdens, telefons, utt.
 - Apģērbs
 - Pabalsti
 - Transports
 - Apmācība
 - Medicīniskā aprūpe
 - Citi papildu uzdevumi
- Citi finanšu izdevumi
- Kārtējie pārskaitījumi
 - Starptautiskajām organizācijām
 - Neatkarīgām struktūrām
 - Citi pārskaitījumi
- Faktiskās investīcijas
 - Bruņoto spēku modernizācija
 - Ieroču un materiālās daļas uzturēšana
 - Pētniecība un attīstība
 - Citi ieguldījumi
- Kapitāla pārvedumi
- Finanšu aktīvi

Avots: Spānijas aizsardzības budžets 2002. gadam.
Spānijas Aizsardzības ministrija.

Causkatāmība un atbildība drošības nozares budžeta veidošanā

Causkatāmība pret slepenību

Lēmumu pieņemšanas caurskatāmība ir būtisks veids, kā nodrošināt, lai lēmumu rezultāti būtu saskaņā ar sabiedrības nodomiem un politikas mērķiem. Causkatāmība aizsardzības budžeta veidošanā ļauj parlamentiem efektīvi veikt savu uzraudzības uzdevumu. Tā palielina sabiedrības uzticību drošības nozarei. Causkatāmības trūkums aizsardzības budžeta veidošanā bieži saistās ar novecojušām budžeta metodēm vai slikti definētiem drošības mērķiem. Tas arī ir saistīts ar daudzdisciplīnu speciālistu trūkumu valsts likumā noteiktās revīzijas iestādēs, vājiem konstitūcijas noteikumiem par informācijas sniegšanu lēmumu sabiedriskai izskatīšanai un birokrātisku attieksmi, kur priekšroka tiek dota konfidencialitātei, nevis atbildībai. Likumā noteiktās revīzijas iestādēm un likumdevējiem jānosaka un jālabo šie plašākie sistēmiskie trūkumi (sk. nākamo nodaļu).

56. aile

Galvenie šķēršļi caurskatāmai drošības nozares budžeta veidošanai

“Causkatāmības un atbildības trūkums ir īpaši problemātisks budžeta veidošanā, kur dažas atsevišķas personas no izpildvaras pieņem lēmumus par drošības politiku un resursiem. Galvenās finanšu ministrijas un citu izpildvaras nozaru amatpersonas bieži tiek izslēgtas no lēmumu pieņemšanas vai to lēmumi tiek apieti. Parlamentārās struktūras, kam pat var būt piešķirtas uzraudzības pilnvaras valsts konstitūcijā, kā arī plašsaziņas līdzekļi un pilsoniskā sabiedrība bieži paliek bez informācijas.”

“Dažādo drošības spēku izdevumi personāla, operāciju un aprīkojuma jomā jāietver to attiecīgajos budžetos. Šajos budžetos arī jāparāda, kā tērīņi tiek finansēti. Tomēr lielākā daļa drošības nozares budžetu neatbilst nevienam no šiem nosacījumiem. Līdzekļu sadalījums budžeta iekšienē ir neskaidrs un kopējie izdevumi, kas var ietvert līdzekļus no vairākiem departamentiem, paliek neskaidri. Valstis ar plašām ārpusbudžeta darbībām pašām valdībām bieži vien trūkst precīzas informācijas. Tādēļ nevar izmantot galveno atbildības instrumentu – plānu salīdzināšanu ar izpildi. Amatpersonām Aizsardzības ministrijā un citās izpildvaras nozarēs vajadzīgas ar aizsardzību saistītas specifiskas tehniskas zināšanas, lai varētu pieņemt pienācīgus lēmumus par aizsardzības politiku, budžeta veidošanu un apgādi. Ārpusbudžeta problēmas risināšana bieži ir ļoti politisks process, kam nepieciešamas pamatīgas ilgtermiņa izmaiņas civilmilitārajās attiecībās.”

Avots: Ziņojums par tautas attīstību, 2002 (89. un 91. lpp.).

Kontrolējami un nekontrolējami ar aizsardzību un drošību saistīti izdevumi

Ja parlamentam jāuzrauga drošības nozare un jāspēj novērtēt, vai līdzekļi jātērē drošības dienestiem vai citās nozarēs, tam vajadzīga piekļuve attiecīgajiem budžeta dokumentiem, lai nodrošinātu finansiālo godīgumu. Ja parlaments saņem informāciju tikai par kopsummām, tas pārkāpj specifiskuma principu, kas ir viens no pareizas budžeta veidošanas principiem (sk. iepriekš). Ja parlaments nesaņem specifisku informāciju, tas nespēj izpildīt savu konstitucionālo uzdevumu novērot un uzraudzīt aizsardzības budžetu.

Parlamentam jāspēj piekļūt visiem aizsardzības budžeta dokumentiem. Dažās valstīs (piemēram, Dānijā un Luksemburgā) parlamentam tiek sniegta informācija pat par ierakstiem katrā budžeta pozīcijā, kas ir visdetalizētākais budžeta veidošanas līmenis. Tomēr citās valstīs (piemēram, Francijā, Grieķijā un Polijā) Aizsardzības parlamentārā komiteja ir vienīgā, kas saņem informāciju par aizsardzības budžeta pozīcijām. No labas pārvaldības viedokļa būtu jāgarantē, ka vai nu komitejai (ja vajadzīgs, aiz slēgtām durvīm), vai parlamentam ir piekļuve visiem budžeta dokumentiem. Tāda pati procedūra būtu jāpiemēro arī citiem drošības dienestiem, īpaši izlūkošanas dienestiem.

Drošības dienestu budžeta klasifikācijai jābūt saskaņā ar likumu un, jo īpaši, ar likumu par informācijas brīvību (sk. 57. aili).

Apspriežot drošības nozares budžetu un balsojot par to, parlamenta iespējas to mainīt ierobežo obligātie izdevumi (piemēram, iepriekšējos gados noslēgts iegādes līgums) un pabalstu saistību programmas (piemēram, militārpersonu pensijas un veselības aprūpe). Šos izdevumus var mainīt tikai ilgtermiņā.

57. aile

Trīs klasifikācijas līmeņi drošības nozares budžetā

Deputātiem jānodrošina līdzsvars starp vajadzību pēc informācijas konfidencialitātes īpašos apstākļos, attiecīgajiem asinējumiem aizsardzības budžetā un atbildību. Viens no risinājumiem varētu būt šāda budžeta projekta sadalīšana pa dažādiem drošības klasifikācijas līmeņiem:

- ✓ vispārējais aizsardzības budžets, ko iesniedz parlamentam;
- ✓ klasificēti kapitālizdevumi un darbības izdevumi, kurus var izskatīt aizsardzības budžeta un militāro izdevumu apakškomiteja;
- ✓ izdevumi, kas saistās ar augstākiem militārās klasifikācijas līmeņiem un ko var izskatīt atsevišķa izskatīšanas komitejas locekļu grupa. Šai grupai jānodrošina piekļuve klasificētiem dokumentiem saskaņā ar procedūrām, kuras noteiktas valsts likumā par slepenību.

Avots: Ravinder Pal Singh, *Arms Procurement decision making processes*, vol. 1, OUP, Oxford, 1998.

Causrskatāmība, lai novērstu valsts līdzekļu izšķērdēšanu un korupciju

Parlamentam ir būtiska loma, lai nodrošinātu, ka valdība neizšķērdē valsts līdzekļus. Ir pierādījies, ka šādi pārkāpumi var notikt jo īpaši attiecībā uz drošības nozarē asignēto budžetu sakarā ar tā īpašo raksturu – sarežģīti tehniski jautājumi un stratēģiskās drošības prasības.

Causrskatāmība un atbildība drošības nozares budžeta veidošanā ir *sine qua non* noteikums efektīvai parlamentārajai kontrolei drošības nozarē. Causrskatāmība ir atbildības priekšnosacījums, kura savukārt ir labas pārvaldības pamatā. Tādējādi šie divi principi ir visa budžeta cikla pamatvērtības.

“Tā kā vispārējs atbildības un caurskatāmības trūkums aizsardzības budžeta veidošanā var (...) radīt aizdomas par valsts bruņoto spēku lielumu, spējām un nodomiem, lielāka caurskatāmība pievērsīs uzmanību militārajiem izdevumiem un samazinās neskaidrības un pārpratumu iespēju, kas noved pie konfliktiem.”

Paul George. “Defence Expenditures in the 1990’s: Budget and Fiscal Policy Issues for Developing Countries”, 2002.

Parasti tiek atzīts, ka pārliecīgi militārie izdevumi novirza vērtīgus resursus, kas citādi varētu tikt izmantoti nabadzības novēršanai un sociālajai attīstībai. Tautas pārstāvjiem jāsniedz informācija par to, kādēļ un kā izpildvara plāno veidot sabiedrības drošību, jo tas notiek no sabiedrības nodokļu maksājumiem. Īpaši postoša ir to izšķērdēšana jaunattīstības valstīs. Sekmējot labas pārvaldības principu, valdībai savos apsvērumos par drošības nozari jāņem vērā arī sabiedrības viedoklis. Parlamentam jānodrošina, lai aizsardzības budžetā būtu līdzsvarotas attīstības un drošības vajadzības. Vairākas problēmas var kavēt efektīvu parlamentāro kontroli pār drošības nozares budžetu, un tās ir apskatītas nākamajā ailē.

58. aile

Galvenās problēmas, kas ierobežo efektīvu drošības nozares budžeta kontroli

- ▶ **Konstitucionālā regulējuma neesamība** – grūtības var rasties tādēļ, ka nav skaidra konstitucionālā regulējuma, kurš pilnvaro deputātus uzraudzīt drošības nozares darbību.
- ▶ **Informācijas trūkums** – ciešā saistībā ar nepietiekamu konstitucionālo regulējumu ir nepietiekami tiesību akti par informācijas brīvību, kas atvieglo delikātas informācijas izpaušanu. Tādēļ tiesiskā regulējuma nepilnība un nenoteiktība var kavēt parlamenta uzraudzības centienus. Sekas ir tādas, ka sabiedrībai un parlamentam tiek atņemta iespēja saņemt atskaiti, kā tas būtu stabilā demokrātiskā sistēmā.

- ▶ **Drošības nozares ārpusbudžeta darbības un ieņēmumu avoti** – parlamentam un pat ministrijas amatpersonām ne vienmēr ir zināms drošības nozares ārpusbudžeta ieņēmumu no īpašām darbībām (īpaši komerciāla rakstura darbībām, piemēram, militāro uzņēmumu peļņas vai ieņēmumiem no pakalpojumu sniegšanas) avotu patiesais veids un ieguvumi no šiem ieņēmumiem. Par šādām darbībām jāatskaitās parlamentam tāpat kā par jebkuriem citiem drošības nozares finansēšanas veidiem.
- ▶ **Aizsardzības izdevumu slēpšana** – drošības nozares izdevumus par pensijām, infrastruktūru, transportu, utt. samērā bieži novirza uz citu ministriju/nozaru, piemēram, labklājības, mājokļu, dzelzceļa, u. tml. budžetiem. Ar šādu aizsardzības budžets tiek norādīts nepareizi, un tas neļauj sabiedrībai un parlamentam izdarīt pareizus secinājumus par patiesajiem aizsardzības izdevumiem.
- ▶ **Vāji plašsaziņas līdzekļi** – daudzās valstīs plašsaziņas līdzekļi ir vāji (attiecībā uz speciālo zināšanu un resursu trūkumu), un tie cieši neseko notikumiem drošības nozarē un parlamenta darbam. Tas laupa sabiedrībai aktuālu un atjauninātu informāciju par tās pārstāvju un drošības nozares elementu darbību.
- ▶ **Parāk maz laika pienācīgai izpētei** – kā jau minēts iepriekš, nepietiekams laiks aizsardzības budžeta izpētei var radīt problēmas efektīvai parlamentārajai uzraudzībai.
- ▶ **Infrastruktūras, speciālistu un personāla trūkums** – daudzos parlamentos trūkst infrastruktūras, speciālistu un personāla, lai izpildītu visas prasības, kas vajadzīgas, lai nodrošinātu, ka izpildvara atskaitās tautai, kam tā kalpo.

Budžeta kontrole jaunajās demokrātiskajās valstīs

Demokrātijas vilnis, kas brāzās cauri Eiropai 20. gs. 90. gados, ir parlamentārās uzraudzības idejas un prakses attīstība, kas īpaši svarīga jaunajās demokrātiskajās valstīs. 59. ailē ir sīkāk apskatīta budžeta prakse Dienvidaustrumeiropas valstīs, kuras aktīvi pārvērsī savas politiskās sistēmas, padarot tās caurskatāmākas un atbildīgākas.

59. aile

Aizsardzības budžeta prakse dažās Dienvidaustrumeiropas valstīs (2001)

Albānija: 2000. gada oktobrī tika izveidots budžeta pārvaldības birojs. Ir publicēts aizsardzības politikas dokuments, kurā aprakstītas aizsardzības prasības līdz 2008. gadam. Par budžeta veidošanas procesu ir atbildīga Aizsardzības ministrija.

Bulgārija: aizsardzības budžets pēdējos 10 gados ir apspriests Nacionālajā Asamblejā (Bulgārijas parlaments). Pastāv cerības, ka Asambleja pakāpeniski uzlabo savas uzraudzības spējas, lai panāktu pilnīgu parlamentāro uzraudzību drošības nozarē.

Horvātija: budžeta projektu izstrādā valdība, pēc tam to iesniedz parlamentam un publicē "Oficiālajā Vēstnesī". Budžeta veidošanas process ilgst no jūlija līdz novembrim, un šajā laikā projektu izskata Finanšu un Aizsardzības ministrijās. Parlaments lemj tikai par aizsardzības budžeta kopējo summu, bet tam nav nekādu pilnvaru attiecībā uz tā struktūru.

Bijusi Dienvidslāvijas Republika Maķedonija: projektu sagatavo Aizsardzības ministrija un nosūta to Finanšu ministrijai. Šajā posmā tiek veidots dialogs ar citām ministrijām, lai budžets atbilstu valsts iespējām. Tad budžetu iesniedz valdībai. Pēc iespējamiem grozījumiem budžets nonāk parlamentā. Aizsardzības ministrs ar budžeta projektu iepazīstina Iekšpolitikas un aizsardzības komiteju. Pēc balsošanas prezidents budžetu pārverš par likumu. Aizsardzības budžets ir 2,12% no IKP.

Rumānija: Aizsardzības ministrija kopš 2000. gada janvāra īsteno plānošanas, programēšanas, budžeta veidošanas un novērtēšanas sistēmu (*PPBES*). Tās mērķis cita starpā ir sekmēt caurskatāmību attiecībā uz visām darbībām aizsardzības nozarē. Parlamentā ir vairākas komitejas, kas ir iesaistītas budžeta veidošanas procesā: tās ir Aizsardzības, Sabiedriskās kārtības, Valsts drošības, Budžeta, Finanšu un Banku komitejas. Attiecīgo departamentu Aizsardzības ministrijā sauc par Attiecību ar parlamentu, likumdošanas, saskaņošanas un sabiedrisko attiecību departamentu. Galvenais aizsardzības plānošanas dokuments tiek publicēts internetā.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Drošības nozare budžeta ciklā

- ▶ Pārliecinieties, ka parlaments pievērš uzmanību drošības nozarei četros galvenajos parastā budžeta cikla posmos, kas ir budžeta sagatavošana, budžeta apstiprināšana, īstenošana un izdevumu revīzija.
- ▶ Pārliecinieties, ka uzraudzību veic likumā noteiktas revīzijas iestādes.
- ▶ Parlamenta un citu uzraudzības iestāžu veiktās revīzijās jāsaista politikas mērķi ar budžeta pieprasījumiem un sniegumu (snieguma revīzija).

Efektīva parlamenta rīcība, lai nodrošinātu caurskatāmu drošības budžeta veidošanu

- ▶ Pieprasiet, lai budžets tiktu sagatavots, ievērojot efektīvas budžeta veidošanas principus, kas aprakstīti šajā nodaļā.
- ▶ Centieties saņemt palīdzību no neatkarīgiem speciālistiem, kuri var palīdzēt parlamentam vai konkrēti Jums novērtēt, vai iesniegtie asignējumi drošības nozarē ir piederīgi un adekvāti un vai tie ir izklāstīti caurskatāmā veidā.
- ▶ Nodrošini, lai drošības dienesti izmantotu mūsdienīgas finanšu plānošanas un budžeta veidošanas metodes, kas ļautu parlamentam izdarīt pamatotu aizsardzības izdevumu novērtējumu un izprast saistību starp mērķiem, finanšu ieguldījumu un sniegumu.
- ▶ Pārbaudiet situāciju Jūsu parlamentā, kā atsauci izmantojot norādījumus 58. ailē, un veiciet visus Jūsu konkrētajā politiskajā kontekstā iespējamus pasākumus, lai novērstu vai samazinātu konkrētas problēmas.

Ar drošību saistītu valsts budžeta izdevumu revīzija

Parlaments un valsts revīzijas birojs

Parlamenta atbildība par drošības nozares budžetu nebūt nebeidzas ar tā pieņemšanu. Parlamentam jāisteno savas uzraudzības un revīzijas funkcijas, ievērojot, ka pilnībā izveidētu pārskatu iesniegšana parlamentam ir daļa no demokrātiskā procesa un ka revīzijas procesā jānotiek gan skaitļu revīzijai, gan snieguma revīzijai. Drošības dienestu pārskati un gada ziņojumi ir nozīmīgs avots, uz kura pamata parlamenti var izvērtēt, kā ir tērēti iepriekšējā budžeta gada līdzekļi.

Savā uzraudzības darbā parlamentam jāpalīdz neatkarīgai iestādei, valsts revīzijas birojam (kas pazīstams arī ar nosaukumu “valsts kontrolieris”, “valsts revīzijas birojs”, “budžeta birojs” vai “grāmatvedības palāta”), kurš jāizveido ar konstitucionālo likumu kā iestāde, kas ir neatkarīga no izpildvaras, likumdošanas varas un tiesu varas.

Parlamentam faktiski jānodrošina, lai

- ✓ tas ieceltu valsts kontrolieri amatā un tam būtu skaidri noteikts amata termiņš;
- ✓ valsts kontrolierim būtu juridiskie un praktiskie līdzekļi un resursi savu pienākumu neatkarīgai veikšanai;
- ✓ valsts kontrolieris varētu jebkurā laikā neatkarīgi ziņot parlamentam un tā budžeta komitejai par visiem izdevumu jautājumiem.

Parlamentam jānodrošina, lai likumā būtu noteiktas tiesiskas sankcijas un lai tās tiktu piemērotas korupcijas gadījumos un valsts resursu izsaimniekošanā, ko pieļauj amatpersonas un politiķi. Parlamentam arī jānodrošina, lai nolaidība tiktu labota.

60. aile

Valsts kontrolieris

“Neatkarīgi no tā, vai tas ir pakļauts izpildvarai, likumdevējam vai tiesu varai, revīzijas birojam obligāti jābūt pilnīgi neatkarīgam un patiesi autonomam. Tam arī jābūt pietiekamiem resursiem, lai izpildītu savu uzdevumu. Tam ir trīs galvenie pienākumi.

Finanšu uzraudzība

Revīzijas birojam jāpārbauda visu izpildvaras struktūru un valsts pārvaldes departamentu finanšu pareizība, uzticamība un akurātība. Tam jāpārbauda, vai visas finanšu

operācijas ir notikušas saskaņā ar noteikumiem par valsts līdzekļiem. Šis uzraudzības funkcijas kontekstā revīzijas birojam jāpilda jurisdikcijas funkcijas attiecībā uz valsts grāmatvežiem un amatpersonām, kuras atļauj veikt maksājumus. Viņiem visiem jābūt atbildīgiem par līdzekļiem, ar kuriem viņi rikojas, izņemot gadījumus, kad viņiem šī atbildība tiek noņemta. Līdzekļu piesavināšanās vai korupcijas gadījumā revīzijas birojam ir pienākums ziņot par to tiesu varai.

Tiesiskā uzraudzība

Revīzijas birojam jāpārbauda, ka visi valsts izdevumi un ieņēmumi tiek veikti saskaņā ar likumu par budžetu.

Valsts līdzekļu pareizas izmantošanas nodrošināšana

Mūsdienīgam revīzijas birojam, kurš darbojas labas pārvaldības interesēs, jānodrošina valsts līdzekļu pareiza izmantošana, pamatojoties uz trīs šādiem kritērijiem:

- i) rezultāts par ieguldītajiem līdzekļiem: jānodrošina, lai izmantotie resursi tiktu izmantoti optimāli – gan kvalitatīvi, gan kvantitatīvi;
- ii) efektivitāte: jāizmēra, cik tāl ir sasniegti mērķi;
- iii) ekonomija: jāizmēra, vai izmantotie resursi ir tikuši izmantoti optimāli, lai iegūtu sasniegtos rezultātus.

Šo *ex-post* uzraudzību veic pēc revīzijas biroja iniciatīvas vai pēc parlamenta pieprasījuma.”

No vispārējā ziņojuma Starpparlamentu savienības seminārā “Parlaments un budžeta process, arī no dzimumu perspektīvas”. Bamako, Mali, 2001. gada novembris.

Drošības nozares budžeta revīzija praksē

Drošības nozares budžeta revīzija parlamentam faktiski ir samērā sarežģīts process, kas saistīts ar revīzijas ziņojumu analīzi attiecībā uz jautājumiem, kuri tieši saistīti ar drošību, kā arī jautājumiem, kas ar to saistīti netieši: piemēram, tirdzniecība, rūpniecība, komunikācijas vai naudas pārvedumi. Galvenā problēma var būt saiknes izveidošana starp acīmredzami nesaistītām darbībām.

Praksē tām ministrijām, kuras ir galvenās attiecībā uz drošību, t. i., parasti Aizsardzības, Iekšlietu, Tirdzniecības un rūpniecības un kopš nesena laika arī Komunikāciju un Finanšu ministrijām, būtu regulāri jāiesniedz parlamentam ar dokumentiem pilnīgi pamatotas atskaites par to, kā tās tērē piešķirtos līdzekļus. Izmantotās parlamentārās procedūras var ietvert departamentu gada ziņojumus, katra asignējuma pārskatīšanu parlamentārajās komitejās, katras ministrijas gada pārskatu revīziju, konkrētas debates parlamentā par katru departamentu.

Vislabākajā gadījumā revīzijas procesam būtu jāļauj parlamentam novērtēt, vai budžeta ciklā ir ievērota izdevumu likumība un ekonomija, kā arī noteikto mērķu sasniegšanas efektivitāte.

61. aile

Apvienotās Karalistes Valsts revīzijas biroja loma parlamentārajā uzraudzībā drošības nozarē

Apvienotās Karalistes Valsts revīzijas birojs ("Birojs") tika izveidots kā neatkarīga struktūra 1983. gadā, un to vada Valsts kontrolieris (VK). Birojs ziņo parlamentam par centrālās valdības līdzekļu tēriņiem. Birojs veic finanšu revīzijas un ziņo par rezultātu sakarā ar ieguldītajiem līdzekļiem.

► Finanšu revīzija

Likumā noteikts, ka VK un Birojs ir atbildīgi par visu valsts pārvaldes departamentu un struktūru pārskatu revīziju un rezultātu paziņošanu parlamentam. Tāpat kā citiem revidentiem VK jāizstrādā atzinums par pārskatiem, vai tajos nav materiālu kļūdu. VK arī jāapliecina, ka darījumiem pārskatos ir adekvāta parlamenta piekrišana. Ja Birojs atklāj materiālas kļūdas, VK sagatavo revīzijas slēdzienu ar piezīmēm. Ja pārskatos nav materiālu kļūdu vai pārkāpumu, VK tomēr var sagatavot ziņojumu parlamentam par citiem svarīgiem jautājumiem. Šos ziņojumus var izskatīt apakšnama Valsts līdzekļu komiteja.

► Revīzija attiecībā uz rezultātu par ieguldītajiem līdzekļiem

VK katru gadu iesniedz parlamentam apmēram 50 ziņojumu par rezultātu sakarā ar ieguldītajiem līdzekļiem, ko valsts pārvaldes departamenti un citas valsts pārvaldes iestādes panākušas no saviem līdzekļiem. Birojs izskata valsts līdzekļu tēriņa ekonomiskumu un efektivitāti un ziņo par to. Ziņojumos var atklāties nepietiekams sniegums vai tikt pasvītota laba prakse, un tie arī koncentrējas uz ieteikumiem, kā panākt labvēlīgas izmaiņas. Birojs uzskata, ka, istenojot visus tā pēdējo trīs gadu laikā izdarītos ieteikumus, valdība ir ietaupījusi 1,4 miljardus mārciņu. Ziņojumi par rezultātu sakarā ar ieguldītajiem līdzekļiem aizsardzības jomā pēdējā laikā ir aptvēruši tādas visdažādākos tematus kā helikopteru loģistika, kaujas identifikācija, sauszemes aprikojuma kapitālais remonts, krājumu samazināšana un Aizsardzības ministrijas galvenās ēkas pārveidošana. Birojs arī ziņo par notikumu attīstību 30 lielākajos iepirkumu projektos.

► Attiecības ar parlamentu un atbildības cikls

Biroja darbā ļoti svarīgas ir attiecības ar parlamentu un, jo īpaši, ar tā Valsts līdzekļu komiteju. VK saskaņā ar likumu ir apakšnama amatpersona, un par visu tā galveno darbu tiek ziņots parlamentam. Tā darbojas atbildības cikls. Kad kāda centrālās valdības struktūra iztērē valsts līdzekļus, VK var ziņot parlamentam par notikušā pareizību, atbilstību un rezultātu sakarā ar ieguldītajiem līdzekļiem. Valsts līdzekļu komiteja var uzklaustīt attiecīgās valsts pārvaldes struktūras vecākās amatpersonas viedokli par šo ziņojumu un tad izdarīt ieteikumus, uz kuriem valdībai jāatbild. Birojs turklāt atbild uz atsevišķu parlamenta locekļu vairāk nekā 400 jautājumiem par jautājumiem, kas saistās ar valsts līdzekļu tēriņu.

Avots: Toms Makdonalds, vecākais revidents aizsardzības jomā.
Valsts revīzijas birojs, Apvienotā Karaliste, 2002.

Revīzijas biroju būtiski elementi

Revīzijas birojs ir viens no vissvarīgākajiem parlamentārās uzraudzības instrumentiem. Lai tas būtu efektīvs, tam jābūt šādām īpašībām:

- ✓ likumā noteiktās revīzijas iestāde ziņo parlamentārajai pārskatu komitejai, kam jābūt atšķirīgai no Budžeta komitejas;
- ✓ tam jāspēj piekļūt klasificētiem dokumentiem, lai saprastu lēmumus, bet tas nedrīkst publiski atsaukties uz šiem dokumentiem;
- ✓ tam jābūt daudzdisciplīnu kapacitātei ar speciālām zināšanām drošības nozarē, aizsardzības vadībā, tehniskajos, finanšu un juridiskajos aspektos.

62. aile

Gruzijas parlaments un budžeta kontrole

2001. gada beigās Gruzijas parlamenta deputāti nolēma uz mēnesi atlikt parlamenta debates par 2002. gada budžeta likumu sakarā ar domstarpībām par galvenajiem skaitļiem un laika trūkumu apspriešanai, jo valdība bija iesniegusi budžeta projektu pārāk vēlu. Vienlaikus ar amerikāņu ekspertu palīdzību Aizsardzības ministrija izstrādāja pašu pirmo aizsardzības budžeta programmu. Parlamenta deputātiem bija iespējams ieskatīties bruņoto spēku galvenajos strukturālajos elementos un sniegt pamatotu atzinumu par aizsardzības izdevumiem. Turklāt budžeta projekts bija saskaņā ar NATO standartiem – tajā visi izdevumi bija sadalīti trīs daļās: personāls, kaujas spēju uzturēšana un ieguldījumi.

No parlamentārās kontroles viedokļa galvenā problēma bija tāda, ka parlaments apstiprināja budžetu 2002. gada janvāra otrajā pusē un ka a) prezidents, finanšu ministrs un aizsardzības ministrs izteica dažādus viedokļus par līdzekļu optimālu izmantošanu aizsardzības jomā; b) budžeta ciparos tika izdarītas pēdējā brīža izmaiņas, kuras likumdevējiem netika izskaidrotas; c) parlamenta locekļi nebija informēti par Aizsardzības ministrijas personāla samazināšanas projektu un šā pasākuma attiecīgajām finansiālajām sekām. Vienlaikus valsts pārvaldes struktūru budžetu likumprojekti, kas nav iekļauti budžeta likumā, faktiski netika pakļauti parlamenta kontrolei.

Galū galā tika ievērojami skarta aizsardzības budžeta programma, jo parlaments aizsardzības izdevumiem apstiprināja tikai 38 miljonus GEL, lai gan programmām kopā bija vajadzīgs 71 miljons GEL. Šādā situācijā prezidents un Valsts drošības padome lems par to, kā sadalīt budžeta līdzekļus starp dažādajām valsts pārvaldes struktūrām. Parlamentam būtu vajadzējis izmantot šo lielisko iespēju īstenot demokrātisko kontroli ar parlamentāro procedūru, lai apspriestu un pieņemtu budžetu.

Avots: Davids Darčiašvili, Gruzijas parlamenta Parlamentārās izpētes departamenta direktors, 2002.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Efektīva neatkarīga revīzija

- ▶ Pārliecinieties, ka konstitūcijā vai tiesību aktos ir paredzēts izveidot Augstāko revīzijas iestādi, aprakstot
 - valsts revīzijas iestādes un parlamenta attiecību raksturu un apjomu;
 - vajadzīgo neatkarības līmeni valsts revīzijas iestādei un tās locekļiem un amatpersonām, kā arī tās finansiālo neatkarību;
 - to, ka parlamentam jāpārskata un jānovēro valdības reakcija un veiktie pasākumi pēc revīzijas biroja un parlamentārās Valsts līdzekļu komitejas ziņojumiem.
- ▶ Pārbaudiet, vai Jūsu valsts tiesību aktos un praksē atspoguļojas principi, kas ietverti Limas Deklarācijā par vadlīnijām attiecībā uz revīzijas priekšrakstiem, kas atrodama Augstāko revīzijas iestāžu starptautiskās organizācijas tīmekļa vietnē www.intosai.org.

Likumības revīzija, pareizības revīzija un snieguma revīzija

- ▶ Nodrošiniet, lai valsts revīzijas iestāde attiecībā uz drošības jautājumiem aptvertu šos trīs aspektus.
- ▶ Pārliecinieties, ka pat tad, ja drošības nozares izdevumu revīzijas process notiek *post facto*, parlaments izdara viss vajadzīgos secinājumus un ņem tos vērā, piešķirot attiecīgajai jomai jaunus līdzekļus.
- ▶ Lielākā daļa revīzijas ziņojumu attiecas tikai uz finanšu jautājumu revīziju. Likumā noteiktās revīzijas iestādei būtu jāspēj veikt detalizētu snieguma revīziju konkrētos projektos vai jāizmanto konsultanti neatkarīga izvērtējuma veikšanai, ja organizācijai nav pašai savu speciālistu.
- ▶ Likumā noteiktās revīzijas iestādei būtu jārevidē arī drošības dienestu finanšu departamentu darbība.

VII iedaļa

Cilvēkresursi drošības nozarē: profesionālisma un demokrātiskas uzraudzības nodrošināšana

25. nodaļa

Demokrātisko vērtību sekmēšana drošības nozarē

Jāsekmē bruņoto spēku demokrātiskā izglītošana un attieksme, lai tos varētu pienācīgi integrēt sabiedrībā un lai tie neradītu draudus demokrātijai. Dažādās pasaules valstīs pieredze rāda, ka bruņotie spēki, kas netiek pienācīgi vadīti un demokrātiski kontrolēti vai kas nav pilnīgi integrēti sabiedrībā, var radīt visdažādākos draudus demokrātijai,

- ✓ panākot nekonstitucionālu ietekmi vai pat veicot militārus apvērsumus;
- ✓ veicot neatļautas militāras vai komerciālas darbības;
- ✓ patērējot pārliecīgi daudz resursu, kas ir vajadzīgi citām sabiedrības nozarēm;
- ✓ nepareizi izmantojot valsts līdzekļus;
- ✓ pārkāpjot cilvēktiesības (piemēram, izlaupišana, zagšana, nelikumīga spēka lietošana un izvarošana).

Mehānismi drošības nozares personāla demokrātiskas ievirzes veidošanai

Bruņoto spēku demokrātiskas attieksmes veicināšana nozīmē tādu mehānismu radīšanu militārajā struktūrā, kas sekmē informētības veicināšanu par demokrātiskām vērtībām un iestādēm, kā arī cilvēktiesību principiem un to ievērošanu. Šie iekšējie mehānismi ir vajadzīgi, lai papildinātu parlamentāro, valdības un civilo kontroli pār bruņotajiem spēkiem. Tālāk aprakstītie elementi var palīdzēt sekmēt militārpersonu demokrātisku ievirzi.

Lojalitāte konstitūcijai un valsts iestādēm

Laba pārvaldība ietver valsts dienesta vērtību, ētikas par pakļaušanos likuma varai un respekta pret konstitūciju un valsts iestādēm ieaudzināšanu drošības nozarē. Karavīriem un citiem demokrātiskas sabiedrības sargiem jāzvēr uzticība konstitūcijai un valsts iestādēm, nevis kādam konkrētam politiskajam līderim. Šāds “bezpersonisks” uzticības zvērests simbolizē to, ka drošības dienesti nav lojāli kādai konkrētai valdībai, bet gan konstitūcijai un tiesību aktiem, kurus ievieš tautas likumīgie pārstāvji. Civilajā uzraudzībā pār drošības nozari jāietver apziņa par militārā zvēresta precīzu būtību un par to, kas jāveic, lai nodrošinātu tā īstenošanu.

Skaidri definēta drošības nozares iekšējā kārtība

Tā ir būtiski svarīga, lai konsolidētu tiesisko regulējumu saistībā ar drošības nozares iekšējo kārtību no demokrātiskās uzraudzības viedokļa. Tā ietver šādus elementus:

- ✓ virsnieku konstitucionālo tiesību ierobežošana;
- ✓ obligātā militārā dienesta likuma, karadienesta likuma, militāro sodu kodeksa pieņemšana vai pārskatīšana, tiesiskā regulējuma izveide atbilstīgi Ženēvas konvencijām;
- ✓ uzlikšana par pienākumu personālam nepakļauties nelikumīgām pavēlēm.

Lielākajā daļā valstu, lai gan konstitūcija garantē visu pilsoņu tiesības un pamatbrīvības, sekundāri tiesību akti var ierobežot šīs tiesības dienestu personālam, ja tas vajadzīgs konkrētiem militāriem uzdevumiem. Tādēļ principā dienestu personālam ir tādas pašas tiesības kā citiem pilsoņiem, jo dienestu personāls ir pilsoņi uniformās. Tomēr piemērojamie ierobežojumi attiecas uz vārda brīvību, jo dienestu personālam ir piekļuve klasificētiem dokumentiem, pārvietošanās brīvību, ciktāl tas attiecas uz bruņoto/drošības spēku gatavību, un tiesībām tikt ievēlētām politiskā amatā. Ne visas demokrātijas vienādi ierobežo dienestu personāla civilās tiesības. Piemēram, Skandināvijas valstīs, Vācijā un Nīderlandē dienestu personālam ir tiesības veidot arodbiedrības un tām pievienoties. Citās valstīs dienestu personālam ir atļauts veidot tikai pārstāvju organizācijas vai tām pievienoties. Tomēr visos gadījumos ierobežojumi ir skaidri norādīti sekundārajos tiesību aktos, un tie vienmēr ir tieši saistīti ar dienestu personāla konkrēto situāciju un valsts drošību.

Militārās pārstāvju organizācijas un apvienības

Daudzās valstīs ir aizliegts veidot arodbiedrības brīvprātīgo militārpersonu un/vai obligātā militārā dienesta karavīru interešu aizsardzībai vai tām pievienoties. Parastais arguments pret militārpersonu apvienībām ir tāds, ka tās varētu mazināt disciplīnu un kārtību bruņotajos spēkos. Tomēr citas valstis saskaņā ar

11. pantu Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijā atļauj savām militārpersonām veidot militārpersonu pārstāvju organizācijas vai pat apvienības un tām pievienoties. Šīs valstis ir Austrija, Beļģija, Čehijas Republika, Dānija, Īrija, Krievija, Luksemburga, Nīderlande, Norvēģija, Portugāle, Slovērijas Republika, Slovēnija, Somija, Šveice, Ungārija, Vācija un Zviedrija. Šajās valstīs militārpersonu pārstāvju asociācijām vai apvienībām ir dažādas tiesības atkarībā no asociācijas veida. Tām visām ir tiesības apspriesties ar aizsardzības ministru, un dažām pat ir tiesības veikt sarunas par savu nodarbināšanas kārtību. Jebkurā gadījumā tās sekmē dienestu personāla veselības un drošības apstākļus un sniedz atbalstu atsevišķiem locekļiem, piemēram, juridisku domstarpību gadījumā starp militārpersonām un to darba devēju. Eiropā ir divas militārpersonu “jumta organizācijas”. *EUROMIL* Briselē ir vienīgā Eiropas organizācija militārpersonām, neatkarīgi no to statusa. Otrā “jumta organizācija” Eiropā ir Eiropas Iesaucamo organizāciju padome Stokholmā.

63. aile

Eiropas Padomes ieteikums par bruņoto spēku profesionālā personāla locekļu tiesībām apvienoties

1. Parlamentārā Asambleja atgādina (..) parastos apstākļos piešķirt bruņoto spēku profesionālajiem locekļiem tiesības apvienoties, nosakot aizliegumu streikot. (...)

4. Pēdējos gados dažu dalībvalstu armijas ir pārgājušas no obligātā karadienesta sistēmas uz pilnīgi profesionālas armijas sistēmu. Tādēļ militārpersonas kļūst par “parastiem” darba ņēmējiem, kuru darba devējs ir Aizsardzības ministrija, un tām būtu pilnībā jāgūst labums no darba ņēmēju tiesībām, kuras noteiktas Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Eiropas Sociālajā hartā.

5. Bruņoto spēku locekļiem kā “pilsoņiem uniformā”, kad armijai nav dots nekāds uzdevums, būtu jābūt pilnīgām tiesībām dibināt, pievienoties un aktīvi līdzdarboties īpašās asociācijās, kas izveidotas ar mērķi aizsargāt viņu profesionālās intereses demokrātisku iestāžu struktūrā, kamēr tās pilda savus dienesta pienākumus.

6. Militārpersonām jābūt iespējām izmantot tādas pašas tiesības, ietverot tiesības pievienoties likumīgām politiskajām partijām.

7. Tādēļ Asambleja iesaka Ministru komitejai aicināt dalībvalstu valdības

- i. ļaut bruņoto spēku locekļiem un militārpersonām organizēties pārstāvju asociācijās ar tiesībām veikt sarunas par jautājumiem, kas attiecas uz algām un nodarbināšanas kārtību;
- ii. atcelt pašreizējos nevajadzīgos ierobežojumus attiecībā uz bruņoto spēku locekļu tiesībām apvienoties;
- iii. ļaut bruņoto spēku locekļiem un militārpersonām būt likumīgu politisko partiju locekļiem;
- iv. ietvert šīs tiesības dalībvalstu militārajos normatīvos un kodeksos;

- v. izskatīt iespēju izveidot ombuda institūciju, kur militārpersonas varētu vērsties, ja rodas domstarpības nodarbinātības un citos ar dienestu saistītos jautājumos.

8. Asambleja arī aicina Ministru komiteju izskatīt iespēju pārlūkot pārskatīto Eiropas Sociālo hartu, grozot tās 5. pantu šādi: “Lai nodrošinātu vai sekmētu darba ņēmēju un darba devēju brīvību veidot vietējas, valsts vai starptautiskas organizācijas savu ekonomisko un sociālo interešu aizsardzībai, kā arī pievienoties šīm organizācijām, Puses apņemas nodrošināt to, lai valstu likumi netraucētu šo brīvību un netiktu piemēroti tā, lai tie to traucētu. To, ciktāl šajā pantā paredzētās garantijas attiecas uz policiju un bruņoto spēku locekļiem, nosaka valstu likumos un noteikumos.”

Ieteikums Nr. 1572 (2002), Eiropas Padomes Parlamentārā Asambleja,
2002. gada 3. septembrī.

Izglītības par galvenajām vērtībām un normām veicināšana

Dienestu personāla izglītošanas mērķim jābūt tāda profesionāla personāla audzināšanai, kas ir uzticīgs un gatavs savu uzdevumu veikšanai. Izglītībai jābūt politiski neitrālai un tajā nevajadzētu ietvert nekādu politisko ideoloģiju un propagandas elementus. Tai jāietver lekcijas par demokrātiju, konstitucionālajām, starptautiskajām un humanitārajām tiesībām, kā arī cilvēktiesībām. Sniedzot drošības nozarei izglītību un apmācību par starptautiskajiem humanitārajiem tiesību aktiem un starptautiskajiem cilvēktiesību tiesību aktiem ir īpaši svarīgi, lai sekmētu demokrātiskās vērtības šajā nozarē. Lai iepazītos ar starptautiskajiem humanitārajiem tiesību aktiem, parlamenta locekļiem varētu būt noderīgi iegādāties deputātu rokasgrāmatu “Starptautisko humanitāro tiesību aktu ievērošana”, ko 1999. gadā publicējusi Starpparlamentu savienība un Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja (Rokasgrāmata nr. 1). Gan Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja (SSKK), gan ANO Augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos (*UNHCHR*) birojs sniedz tehnisku palīdzību tām valstīm, kuras vēlētos stiprināt savu kapacitāti nodrošināt, attiecīgi, starptautisko humanitāro tiesību aktu un starptautisko cilvēktiesību tiesību aktu ievērošanu.

Politiskas neitralitātes un neaktīvas iesaistes nodrošināšana

Drošības dienestiem jābūt politiski neitrāliem, un tādēļ politikajām partijām ir aizliegts veikt savas kampaņas kazarmās. Lai gan dažās valstīs aktīvajam dienestu personālam ir atļauts kļūt par politisko partiju locekļiem, citās valstīs, īpaši bijušajās komunistiskajās valstīs, militārpersonām nav atļauts stāties partijās. Piemēram, Polijā Iekšlietu ministrijas darbiniekiem, tas ir, izlūkošanas dienestu un policijas darbiniekiem ir aizliegts stāties politiskās partijās. Lielākajā daļā valstu dienesta personāls nedrīkst būt valsts parlamenta locekļi. Tomēr dažās valstīs, piemēram, Nīderlandē un Vācijā aktīvais dienestu personāls var kļūt par vietējo vai reģionālo asambleju locekļiem.

Drošības dienesti kā sabiedrības spogulis

Principā visiem amatiem drošības dienestos ir jābūt atvērtiem visiem pilsoņiem neatkarīgi no dzimuma, politiskās piederības, sociālā stāvokļa, rases vai reliģiskās pārliecības. Galvenajam izvēles kritērijam jābūt “labākie vīrieši vai sievietes vispiemērotākajā vietā”. Daudzas valstis apzinās, ka drošības dienestu personālam, īpaši policijai un bruņotajiem spēkiem, būtu jābūt visas sabiedrības spogulim. Šīs valstis ievieš īpašu politiku, lai mudinātu tās sabiedrības grupas, kuru pārstāvju drošības dienestos ir vismazāk, stāties tajos darbā.

Padarīt likumīgu nepakļaušanos nelikumīgām vai aizskarošām pavēlēm

Visu drošības dienestu statusu, apjomu, darbību, sadarbību, norīkošanu, ziņošanu, pienākumus un uzraudzību regulē likumi. Drošības dienestiem ir tikai tās pilnvaras, kas ir noteiktas likumos. Attiecībā uz bruņotajiem spēkiem īpašos tiesību aktos, piemēram, likumos par militārpersonām vai militāro sodu kodeksā ir noteikti ierobežojumi tādām pavēlēm, kurām karavīriem obligāti jāpakļaujas. Daudzās valstīs šie likumi uzliek par pienākumu katram komandierim, izdodot pavēli, ievērot tiesiskumu, un tādejādi tie ierobežo komandiera pilnvaras. Tādēļ dienestu personālam ir pienākums nepakļauties nelikumīgām (kriminālām) pavēlēm – neviens dienesta personāla loceklis nevar pamatot savu rīcību, atsaucoties uz pavēli, kas liek tam izdarīt noziegumu, turklāt tam nav jāizpilda pavēle, ja tā nav saistīta ar dienestu vai ja tā pārkāpj cilvēka cieņu. Tas nozīmē, ka dienesta personāls vienmēr pats ir atbildīgs par savu rīcību, pat ja tam pavēles devusi vadība.

Augstākā militārā vadība jāmudina būt par piemēru un publiski paziņot, ka netiek pieļautas nedemokrātiskas, pretkonstitucionālas, nekonstitucionālas vai amorālas pavēles šādai karavīru rīcībai. Tas ir īpaši svarīgi bruņotajos spēkos tādās valstīs, kur iepriekš pastāvējusi militāra diktatūra. Piemēram, pēc Argentīnas atgriešanās pie demokrātijas Argentīnas bruņoto spēku vadošie ģenerāļi paziņoja, ka “mērķis neattaisno līdzekļus” un ka “visi, kas dod amorālas pavēles un pakļaujas amorālām pavēlēm, pārkāpj likumu”. Ar šādiem paziņojumiem augstākā vadība skaidri pavēstīja, ka visi karavīri būs individuāli atbildīgi par noziegumiem un pārkāpumiem un nevarēs attaisnoties ar to, ka ir tikai pildījuši (nelikumīgas) savas vadības pavēles.

Ar šo saistīts ir arī visatļautības novēršanas un apkarošanas jautājums, nodrošinot, lai kompetentās administratīvās vai tiesu iestādes sodītu par visiem profesionālajiem pārkāpumiem un starptautisko humanitāro tiesību aktu un cilvēktiesību pārkāpumiem.

Kritēriju noteikšana, ieceļot augstākās drošības dienestu amatpersonas

Drošības dienestu augstākās amatpersonas, piemēram, bruņoto spēku komandieri un izlūkošanas dienestu vadītāju, ieceļ Ministru kabinets vai Aizsardzības

ministrs. Dažās valstīs par šo augstāko amatpersonu iecelšanu notiek debātes un/vai apstiprināšana parlamentā. Lai gan augstākās amatpersonas iecelē civilā politiskā vadība, izvēles procesā vissvarīgākie ir profesionālie kritēriji.

Civilpersonas drošības dienestu augstākajā vadībā

No labas pārvaldības viedokļa ne mazāk svarīgi ir, lai drošības dienestu tāpat kā bruņoto spēku augstākajā vadībā būtu civilpersonas. Galvenais iemesls ir tāds, ka attiecīgais ministrs jākonsultē ne tikai militārajiem ģenerāļiem, bet arī civilpersonām, lai nodrošinātu līdzsvarotu lēmumu pieņemšanas procesu.

Profesionālā ētika

Profesionāla darba ētika veidojas no prakses, noteikumiem un politikas. Dienestu personālam labprāt jāsadarbojas ar valsts iestādēm un jāievēro konstitūcijas noteikumi, jābūt uzticīgam darbam valsts dienestā, jāveic savi pienākumi efektīvi un ekonomiski, un tas nedrīkst ļaunprātīgi izmantot savas pilnvaras vai nepareizi izmantot valsts līdzekļus. Svarīgi, lai profesionālo ētiku raksturotu labprātīga tās ievērošana, nevis tikai piespiedu pakļaušanās. Labprātīga ievērošana nozīmē, ka dienestu personālam ir pozitīva attieksme pret konstitūciju un valsts iestādēm, jo tas ir pieņēmis savas sabiedrības demokrātiskās vērtības.

Daudzās valstīs ir pieņemti rīcības kodeksi, kas regulē savu dienestu personāla rīcību. 64. ailē ir aprakstīts Vācijas bruņoto spēku profesionālās ētikas piemērs.

64. aile

Vadība un pilsoniskā izglītība Vācijas bruņotajos spēkos: *“Innere Führung”* principi

“(…) Apspriežot Bundesvēra izveidi pēc Otrā pasaules kara, *Innere Führung* (morālās vadības un pilsoniskās izglītības) koncepcija tika uzskatīta par veidu, kā reformēt bruņotos spēkus, apzināti aizejot no agrākajām tradīcijām. (..) Ir plaši pieņemts, ka *Innere Führung* principi nodrošina, no vienas puses, Bundesvēra iekšējās organizācijas galvenās vadlīnijas un, no otras puses, tā integrāciju valstī un sabiedrībā.

(...) *Innere Führung* palīdz līdz pieņemamam līmenim samazināt spriedzi vai konfliktus, kas rodas starp atsevišķām tiesībām un brīvībām, kas militārpersonām ir kā pilsoņiem, no vienas puses, un to militāro pienākumu prasībām, no otras puses. Augstāko virsnieku vadības stilā visaugstākajā mērā jāievēro cilvēka cieņa – mūsu konstitucionālā regulējuma pamats (...).

Ārēji mērķis ir sekmēt Bundesvēra kā institūcijas, kā arī visu dienesta locekļu kā atsevišķu pilsoņu integrāciju valstī un sabiedrībā. (..) Nolūks ir novērst jebkādas rūpes par

to, ka Bundesvērs varētu kļūt par “valsti valstī” – šādas briesmas pastāv ar jebkuriem bruņotajiem spēkiem (...).

Innere Führung mērķi ir šādi:

- ▶ likt personālam pilnībā apzināties Bundesvēra politisko un tiesisko pamatu, kā arī viņu militārā pamatuzdevuma mērķi un nozīmi;
- ▶ sekmēt Bundesvēra un tā personāla integrāciju valstī un sabiedrībā, kā arī veidot lielāku sabiedrības informētību un izpratni par tā pamatuzdevumu;
- ▶ sekmēt personāla vēlmi apzināti veikt savus pienākumus un saglabāt disciplīnu un saliedētību bruņotajos spēkos;
- ▶ nodrošināt, lai bruņoto spēku iekšējā struktūra balstītos uz cilvēka cieņas un tiesiskā un konstitucionālā regulējuma ievērošanu, un lai tas sekmētu bruņoto spēku pamatuzdevuma efektīvu izpildi.

Innere Führung faktiskais saturs un mērķi ikdienas militārajā dzīvē ir noteikti virknē likumu, pavēļu un dienesta noteikumu. (...)”

Avots: Vācijas Federālā parlamenta tīmekļa vietne www.bundestag.de

Starptautiskā līmenī šobrīd ir izstrādāti divi rīcības kodeksi, nosakot dienestu personāla profesionālās ētikas pamatprincipu kopumu demokrātiskās sabiedrībās. Vispirms 1996. gadā Ģenerālā Asambleja apstiprināja Tiesībaizsardzības amatpersonu starptautisko kodeksu – sk. 65. aili. Kodekss ir vispārīgs, un tas ir piemērojams ne tikai dienestu personālam uniformā, bet arī visām valsts amatpersonām, kas strādā tiesībaizsardzības iestādēs.

65. aile

Tiesībaizsardzības amatpersonu rīcības kodekss

Pieņemts ar Ģenerālās Asamblejas 1979. gada 17. decembra Rezolūciju Nr. 34/169.

1. **pants** – Tiesībaizsardzības amatpersonām vienmēr jāpilda tām ar likumu uzliktais pienākums, kalpojot sabiedrībai un aizsargājot visas personas pret nelikumīgām darbībām, atbilstīgi augstajam atbildības līmenim, kas to profesijā pastāv.
2. **pants** – Veicot savus pienākumus, tiesībaizsardzības amatpersonām jāievēro un jāaizsargā cilvēka cieņa un jāaizstāv visu personu cilvēktiesības.
3. **pants** – Tiesībaizsardzības amatpersonas var pielietot spēku tikai tad, kad un cik tāl tas ir pilnīgi nepieciešams pienākumu veikšanai.
4. **pants** – Tiesībaizsardzības amatpersonu rīcībā esošu konfidenciālu informāciju tās saglabā konfidenciālu, ja vien to citādi skaidri nenosaka pienākumu izpilde vai tiesas vajadzības.

5. pants – Tiesībaizsardzības amatpersonas nedrīkst veikt, provocēt vai pieļaut spīdzināšanu vai citu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos vai sodu, un tāpat tās nedrīkst atsaukties uz vadības pavēlēm vai ārkārtas apstākļiem, piemēram, karastāvokli vai kara draudiem, draudiem valsts drošībai, iekšējo politisko nestabilitāti vai citu ārkārtas stāvokli sabiedrībā kā pamatojumu spīdzināšanai vai citai nežēlīgai, necilvēcīgai vai pazemojošai attieksmei vai sodam.

6. pants – Tiesībaizsardzības amatpersonām jānodrošina to uzraudzībā esošu personu veselības pilnīga aizsardzība, un tās, jo īpaši, veic tūlītējus pasākumus, lai nodrošinātu medicīnisko palīdzību, kad tā vajadzīga.

7. pants – Tiesībaizsardzības amatpersonas nedrīkst būt korumpētas. Tās arī stingri iestājas pret korupciju un to apkaro.

8. pants – Tiesībaizsardzības amatpersonām jāievēro tiesību akti un šis kodekss. Tās arī cik vien iespējams novērš un stingri iestājas pret tiesību aktu un šā kodeksa pārkāpumiem. Tiesībaizsardzības amatpersonas, kurām ir pamats uzskatīt, ka ir noticis šā kodeksa pārkāpums vai tas tūlīt notiks, ziņo par to savai vadībai un, ja vajadzīgs, citām attiecīgām iestādēm vai struktūrām, kam ir pārbaudīšanas vai novēršanas pilnvaras.

Piezīme: par katru šā kodeksa pantu ir komentārs, kas šajā iedaļā nav ievietots.
Visu dokumentu var aplūkot internetā: www.UN.org

Otrs rīcības kodekss ir EDSO Rīcības kodekss attiecībā uz politiski militārajiem drošības aspektiem (sk. 66. aili). Tas pievēršas visu drošības nozares struktūru personālam un sniedz vadlīnijas bruņoto spēku locekļiem. Kodeksā noteikts, ka personālam jāievēro šādi principi: likumība, demokrātija, neitralitāte, cilvēktiesību ievērošana un starptautisko humanitāro tiesību akti. Tajā arī norādīts, ka militārpersonas var būt atsevišķi atbildīgas par humanitāro tiesību aktu pārkāpumiem. Kodekss aptver jautājumus, ko parasti uzskata par jautājumiem valsts tiesu kompetencē. Tādējādi šis kodekss ir nozīmīgs solis uz priekšu valsts pilnvaru jomā, kas līdz šim ir tikusi rūpīgi sargāta. Tā kā EDSO valstis parakstīja kodeksu 1994. gadā, šis valstis turpina izstrādāt normas attiecībā uz to, kā pieņemt darbā, izglīt, apmācīt un vadīt savu karaspēku. Tas ir saistīts ar svarīgu kodeksa elementu – paziņojumu, ka bruņoto spēku tālāka profesionalizācija jāpielāgo pienācīgai demokrātiskai kontrolei pār bruņotajiem spēkiem.

66. aile

EDSO Rīcības kodekss attiecībā uz drošības politiski militārajiem aspektiem (1994): galvenās iezīmes

- ▶ Plaša iekšējo spēku koncepcija, kas ietver izlūkošanas dienestus, paramilitāros spēkus un policiju. Šie noteikumi apstiprina valstu pienākumu uzturēt efektīvu demokrātisko kontroli pār šiem spēkiem, kuru veic iestādes, kam ir piešķirta demokrātiska leģitimitāte (20. un 21. punkts).

⇒

- ▶ Noteikumi par to, ka likumdevējs apstiprina aizsardzības budžetu, kā arī aicinājums ievērot ierobežojumus militārajos izdevumos. Caurskatāmība un sabiedrības piekļuve informācijai par bruņotajiem spēkiem (22. punkts).
- ▶ Bruņoto spēku politiska neitralitāte (23. punkts). Bruņoto spēku personāls ir individuāli atbildīgs par starptautisko humanitāro tiesību aktu pārkāpumiem (31. punkts).
- ▶ Bruņotie spēki miera un kara laikā tiek vadīti, nodrošināti ar personālu, apmācīti un aprīkoti saskaņā ar starptautisko tiesību aktu noteikumiem (34. punkts).
- ▶ Spēka lietošanai iekšējās drošības uzdevumu veikšanā jābūt proporcionālai ar īstenošanas prasībām. Bruņotajiem spēkiem jāpievērš pienācīga uzmanība, lai izvairītos no kaitējuma nodarīšanas civiliedzīvotājiem un viņu īpašumam (36. punkts).
- ▶ Bruņoto spēku izmantošana nevar ierobežot pilsoņu cilvēktiesību un civilo tiesību mierīgu un likumīgu izmantošanu vai atņemt tiem viņu nacionālo, reliģisko, kultūras, valodas vai etnisko identitāti (37. punkts).

Avots: EDSO Rīcības kodekss, VII un VIII iedaļa.

Sk. EDSO tīmekļa vietni www.osce.org

un EDSO Rīcības kodeksa tīmekļa vietni

http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/summits/buda94e.htm#Anchor_COD_65130

Militārā jurisdikcija

Prasības attiecībā uz militāro disciplīnu balstās uz vairākiem apstākļiem, kas ir sakarā ar bruņoto spēku pamatzdevuma īpašo raksturu. Piemēram, militārpersonām ir atšķirīgs skatījums uz krimināli sodāmu rīcību nekā civilpersonām. Pret civila amata darbinieku netiek uzsākta kriminālvajāšana par to, ka viņš pamet savu uzdevumu vai pienācīgi to neveic. Darba devējs var darbinieku atlaist par sliktu darbu un nedot tam ieteikumu darbam citur, tomēr darba devējs nevēršas krimināltiesā. Savukārt pret militārā dienesta personālu tiek uzsākta kriminālvajāšana par sava posteņa atstāšanu vai uzdevuma neizpildi saskaņā ar konkrētiem standartiem un prasībām. Šāda rīcība ir ne tikai vienkārša pienākuma nepildīšana, bet tā arī apdraud citu militārpersonu drošību un labklājību. Citi piemēri tādiem militāriem pārkāpumiem, kurus par pārkāpumiem neuzskata civilajā sabiedrībā, ietver krāpniecisku pieņemšanu darbā, dezertēšanu, patvaļīgu prombūtni, pārvietošanas nokavēšanu, cieņas trūkumu pret augstākiem ieceltiem virsniekiem, dumpošanu, palīdzēšanu pretiniekam un gulēšanu pienākumu pildīšanas laikā.

Šis jautājums raisa pārdomas par to, kādi noziegumi būtu jāpakļauj militārajai jurisdikcijai un kādi – civilajai jurisdikcijai. Principā militārās tiesas būtu jāizmanto ierobežoti un cik vien iespējams būtu jāizmanto civilo tiesu jurisdikcija. Militārajai jurisdikcijai būtu jāattiecas tikai uz tiem pārkāpumiem, kas izdarīti militāro pienākumu veikšanā, un militārajiem kodeksiem būtu cik vien iespējams maz jāpārklājas ar civilo krimināllikumu.

Svarīgi pasvītrot, ka vairumā valstu militārās tiesas nav daļa no tiesu sistēmas, bet gan ir administratīvi tribunāli bruņoto spēku jomā, kas ir daļa no izpildvaras. Tas nozīmē, ka militārie tiesneši bieži netiek iecelti atbilstīgi konstitucionāliem noteikumiem un prasībām tiesnešu iecelšanai. Tomēr jāpatur prātā, ka visos gadījumos militārās tiesas jāuzrauga tiesu varai. Daudzās valstīs tas notiek, izveidojot civilās apelācijas tiesas, kas ir instances militārās jurisdikcijas lēmumu pārsūdzībai.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Pārliecinieties, ka

1. militārpersonas nodod uzticības zvērestu konstitūcijai, tiesiskumam un valsts iestādēm, nevis atsevišķām personām;
2. tiek sekmēta izglītība par galvenajām demokrātijas, civilo tiesību un humanitāro tiesību aktu vērtībām un normām kā standarta daļa jebkurā militārā apmācībā;
3. militārajiem virsniekiem nav atļauts būt par parlamenta locekļiem;
4. jaunu karavīru un virsnieku atlase tiek balstīta uz profesionāliem kritērijiem;
5. tiek legalizēts dienestu personāla pienākums nepakļauties nelikumīgām (kriminālām) un aizskarošām pavēlēm;
6. militāro ētiku raksturo labprātīga pakļaušanās, ko atbalsta attiecīgi rīcības kodeksi;
7. militārās jurisdikcijas kompetence ir cik iespējams ierobežota un par militāro tiesu lēmumiem vienmēr var iesniegt apelāciju civilajās krimināltiesās;
8. drošības dienestiem gan likumā, gan praksē jāatskaitās katrai no galvenajām valsts varas sastāvdaļām (sk. iepriekš šajā nodaļā par dienestu personāla individuālo atbildību) un drošības dienestu iekšējās atbildības mehānismi ir nodrošināti likumā, ļaujot iekšēji izskatīt iespējamus pārkāpumus un sabiedrības sūdzības un sodīt atbildīgos; uzraugiet, lai šie mehānismi tiktu piemēroti un būtu efektīvi. Rūpējieties, lai parlaments pieprasītu veikt neatkarīgas izmeklēšanas un pārliecinieties, lai pārkāpēji tiktu sodīti.

Dienestu personāla civilās tiesības

- ▶ Ar likumu ierobežojiet dienestu personāla civilās tiesības, lai nodrošinātu dienestu (militāro) gatavību un politisko neitralitāti.
- ▶ Tomēr ievērojiet, ka jebkāda civilo tiesību samazināšanai jābūt tieši saistītai ar drošības dienestu sevišķo raksturu un uzdevumiem, t. i., spēka lietošanas monopolu sabiedrībā.
- ▶ Civilo tiesību ierobežojumu pieņemšana jākompensē ar efektīviem līdzekļiem sūdzību apmierināšanai.

Pakļaušanās

- ▶ Likumā paredziet, ka dienestu personālam, tostarp iesaucamajiem, ir pienākums nepakļauties nelikumīgām un neētiskām pavēlēm, kā arī tādām pavēlēm, kas ir pretrunā ar starptautisko cilvēktiesību un humanitāro tiesību aktu normām.

- ▶ Pārliecinieties, lai šis pienākums būtu ieviests arī drošības dienestu disciplinārsistēmā.

Vardarbība un korupcija

- ▶ Ātri rīkojieties, ja drošības spēkos izceļas skandāli vai tādi pārkāpumi kā korupcija un vardarbība.
- ▶ Pārliecinieties, ka tiek veiktas attiecīgas padziļinātas izmeklēšanas un, ja vajadzīgs, kompetentā iestāde lemj par sankcijām, kuras piemēro nekavējoties.
- ▶ Ieviesiet likumus, ar ko militārpersonām un citam drošības dienestu personālam aizliedz tikt nodarbinātām vēl citā darba vietā vai kā privātpersonai vai kā grupas/organizācijas dalībniekam iesaistīties komercdarbībā.

26. nodaļa

Personāla vadība drošības nozarē

Darbs bruņotajos spēkos ir nodarbošanās ar dažām īpašām iezīmēm, piemēram, fiziskais risks, regulāra pārvietošana, bieža prombūtne no ģimenes, utt. Parlamentam jāapzinās, ka darbs bruņotajos spēkos nav “parasta lieta”. Pareiza personāla vadība, ietverot atbilstīgu darbā pieņemšanas, atlases, personāla komplektēšanas, atlīdzības, izglītības un apbalvojumu sistēmu, ir būtiski svarīga, lai attīstītu profesionālu drošības nozari, kas ievēro demokrātiskos principus, tiesiskumu un civilo virsvadību.

Parlamentiem jāuzrauga profesionālu drošības dienestu veidošana un uzturēšana. Tiem jānodrošina, lai tiktu izstrādāti un īstenoti personāla vadības plāni, panākot demokrātiskas un profesionālas organizācijas izveidi. Tiem arī jānovēro, vai valsts attiecībā pret dienestu personālu rīkojas kā godīgs darba devējs saistībā ar atalgojumu, darba apstākļiem, pabalstiem, pensijām, utt.

67. aile

Personāla vadība: svarīgākais deputātiem

Parlamentiem jābūt informētiem par šādiem jautājumiem valdības priekšlikumos attiecībā uz drošības dienestu personāla vadību.

Vispārīgi nostādņu jautājumi

- ▶ Vai parlaments tiek aicināts apstiprināt drošības dienestu personāla vadības politiku vai nu kā daļu no ikgadējā budžeta projekta, vai kā atsevišķu dokumentu?
- ▶ Vai personāla vadības politika un spēku struktūras politika ir reālistiska un īstenojama no budžeta un valsts ekonomikas viedokļa?

Skaitis un vispārīgi nosacījumi

- ▶ Vai parlaments nosaka dienestā esošo personu maksimālo skaitu bruņotajos spēkos, policijā un izlūkošanas dienestos?
- ▶ Vai parlaments lemj par maksimālo skaitu katrā dienesta pakāpē?
- ▶ Vai sabiedrībai ir pieejamas visas personāla vadības nostādnes?
- ▶ Vai parlaments saņem visu vajadzīgo informāciju – kopējais skaits pa dienesta pakāpēm, algas, funkcijas, brīvas vietas, utt.?
- ▶ Vai drošības nozares reformas politika pievēršas dienestā esošo personu atļaušanas sociālajām sekām?

Pieņemšana darbā un atlase

- ▶ Vai visi amati ir atvērti jebkuram pilsonim, arī sievietēm, ja tā noteikts likumā?
- ▶ Vai drošības dienestos ir izveidota atklāta personāla darbā pieņemšanas sistēma pretēji slēgtai sistēmai, kurā uz darba vietām var pieteikties tikai atsevišķu sabiedrības slāņu pārstāvji?
- ▶ Vai kandidātu atlasē tiek izmantoti profesionāli kritēriji?
- ▶ Vai drošības dienestos ir daudz brīvu vietu?
- ▶ Vai pēc sākotnējās atlases ir daudz tādu kandidātu, kas nav tikuši izvēlēti?

Personāla komplektēšana

- ▶ Vai praksē tiek piemērots galvenais princips, ka dienestu personāls jāpieņem darbā un jāpaaugstina pēc sasniegumiem un darba kvalitātes?
- ▶ Vai ir izveidota profesionāla periodiska novērtēšanas sistēma?
- ▶ Vai šī sistēma ir caurskatāma, objektīva un taisnīga?
- ▶ Vai drošības dienests piedāvā pievilcīgas un motivējošas karjeras iespējas?
- ▶ Vai dienestu personālam ir aizliegts strādāt citā algotā darbā?
- ▶ Vai vadošajiem komandieriem ir praktiska pieredze un viņi piedalās miera misijās ārvalstīs?
- ▶ Vai aizsardzības ministrs (vai citi attiecīgie ministri) apspriežas ar parlamentu vai attiecīgo parlamentāro komiteju, kad tiek ieceltas augstas amatpersonas, piemēram, bruņoto spēku komandieris?

Atlīdzība

- ▶ Vai dienestu personāla algas ir pietekami augstas, salīdzinot ar citu profesiju algām, ļaujot drošības dienestiem darba tirgū sacensties ar privātzņēmumiem?
- ▶ Vai algas tie izmaksātas laikus?
- ▶ Vai dienestu personāls tiek atalgots pēc sasniegumiem un darba kvalitātes?
- ▶ Vai dienestu personāla faktiskā uzdevumu veikšana ietekmē viņu algu?
- ▶ Vai atlīdzības sistēma caurskatāma tās lietotājiem un sabiedrībai kopumā?
- ▶ Kādas problēmas vērojamas atvaļināšanās no dienesta un pensiju sistēmās?

- ▶ Saistībā ar dienestu personāla algām un pabalstiem – vai atvaļināšanās no dienesta sistēma ir apmierinoša? Ko dienestu personāls iegūst vai zaudē, atvaļinoties no dienesta?

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Drošības dienestu uzdevums un apjoms

- ▶ Pārliecinieties, ka bruņotajiem spēkiem noteiktie uzdevumi, kā arī to personāla apjoms ir saskaņā ar valsts ekonomiskajiem resursiem.

Drošības dienestu personāla atalgojums

- ▶ Pārliecinieties, lai dienestu personāla algas būtu ekonomiski iespējamas, vienlaikus esot iespējami konkurētspējīgas darba tirgū un pietiekamas, lai nodrošinātu pienācīgu dzīves līmeni.
- ▶ Nodrošīniet, lai algas tiktu izmaksātas regulāri.
- ▶ Paturiet prātā, ka neadekvātas algas var padarīt drošības dienestus nepievilcīgus un nemudināt tiem pievienoties jaunus potenciālus kvalificētus darbiniekus.
- ▶ Ievērojiet, ka konkrētā vidē neadekvāts algas līmenis un/vai to neregulāra izmaksa var novest pie tā, ka drošības dienesti kļūst korumpēti vai pat sāk nodarboties ar izspiešanu un vardarbību.
- ▶ Dienestu personāla un tā vadības finansiālās priekšrocības un privilēģijas nedrīkst būt tādas, lai radītu pastiprinātu interesi un mudinātu drošības dienestus censties saglabāt politisku ietekmi. Tām jābūt sabiedrībā zināmām un līdzsvarotām ar citu valsts pārvaldes amatpersonu finansiālajām priekšrocībām un privilēģijām. Privilēģijām jābūt atbilstīgi īpašajiem apstākļiem un bistamajam darbam, kāds dienestu personālam ir tā darbības vidē.
- ▶ Pārliecinieties, ka pastāv apmierinoša atvaļināšanās sistēma.

27. nodaļa

Obligātais militārais dienests un atsacīšanās iet dienestā idejiskas pārliecības dēļ

Gandrīz visu valstu konstitūcijās ir noteikums, ka valsts aizsardzība ir katra pilsoņa pienākums un morāla atbildība. Dažās valstīs šis pienākums ir padarīts obligāts, ar likumu nosakot obligāto militāro dienestu, lai katrs pilsonis būtu gatavs dienēt bruņotajos spēkos, kad valdība to uzskata par vajadzīgu. Iesaukšana

jeb obligātais militārais dienests pilsoņiem (galvenokārt vīriešiem) bieži ir paredzēts konstitūcijā, un to vienmēr nosaka likums, kurā norādīti šādi elementi:

- ✓ kas ir atbildīgs par obligāto militāro dienestu;
- ✓ dienesta ilgums;
- ✓ atlikšanas/atbrīvojuma nosacījumi;
- ✓ uzņemšanas procedūras;
- ✓ sodi par izvairīšanos no iesaukuma;
- ✓ minimālais un maksimālais vecums.

Turklāt lielākā daļa valstu likumā ietver tiesības atteikties nēsāt ieroci, t. i., atsacīšanos iet dienestā idejiskas pārliecības dēļ un alternatīvo dienestu.

Iesaukšanas noderīgums un vēlamība

Daudzām valstīm joprojām ir obligātā dienesta armija. Viens svarīgs iemesls ir tāds, ka tās uzskata obligāto militāro dienestu par vērtīgu demokrātijas un nacionālās kultūras elementu. Tomēr mūsdienās iesaukšana obligātajā dienestā tiek apstrīdēta visur pasaulē. Debatēs tiek apstrīdēts obligātā dienesta noderīgums un vēlamība mūsdienīgā armijā, ņemot vērā bruņoto konfliktu jauno raksturu. Vairākas valstis jau ir atcēlušas obligāto dienestu vai gatavojas to darīt tuvākajā nākotnē; pat Francija, valsts, kura vēsturiski “izgudroja” obligāto karadienestu, to atcēla 2001. gadā. Daži paredz “masu armijas” beigas, aizstājot to ar brīvprātīgo spēkiem, kuri ir nelieli, apgādāti ar jaunākajām tehnoloģijām un mobili.

68. aile

Militārais dienests pasaulē

Iesaukšanas vecums: lielākajā daļā valstu karadienesta uzsākšanas vecums ir 18 gadi, tomēr dažās valstīs tas ir 16, 17, 19 vai 20 gadi. Mūsdienās vairākas valstis atļauj karadienestā iesaukt arī sievietes.

Dienesta ilgums: parasti no sešiem mēnešiem līdz pat trīs gadiem.

Atsacīšanās iet dienestā idejiskas pārliecības dēļ un alternatīvais dienests: apmēram puse no visām valstīm pieņem atsacīšanos iet dienestā idejiskas pārliecības dēļ un tā vietā nodrošina alternatīvo dienestu. Lielākajā daļā valstu par atteikšanos dienēt soda ar cietumsodu.

Avots: Ģenerālsēkretāra ziņojums, kas sagatavots atbilstīgi Komisijas Rezolūcijai Nr. 1995/83, UNCHR, 1997. E/CN.4/1997/99.

Obligātā militārā dienesta pozitīvie un negatīvie aspekti

Analizējot obligātā militārā dienesta pozitīvos un negatīvos aspektus, deputāti var balstīties uz turpmāk izklāstītajiem apsvērumiem.

Kādēļ saglabāt obligāto dienestu?

Galvenie argumenti par labu obligātajam dienestam ir šādi.

- ✓ Obligāto dienestu bieži saista ar demokrātijas jēdzienu, jo tas ir katra pilsoņa (lielākoties vīriešu) juridisks pienākums un morāla atbildība un tas nostāda visus vienādās pozīcijās: visiem ir pienākums dienēt neatkarīgi no sociālā stāvokļa, reliģiskās pārliecības vai rases; dažās valstīs pienākums ir arī neatkarīgi no dzimuma, jo iesaukšana tāpat attiecas uz sievietēm kā uz vīriešiem.
- ✓ Dienestā iesauktie karavīri vienlaikus ir arī pilsoņi uniformā, un viņu klātbūtne palīdz novērst to, ka bruņotie spēki kļūst par valsti valstī. Tādēļ obligāto dienestu var uzskatīt par demokrātisku saikni starp sabiedrību un bruņotajiem spēkiem.
- ✓ Kopumā ņemot, obligātā dienesta karavīru armijas ir lētākas nekā brīvprātīgo armijas, jo iesaukto karavīru algas ir daudz zemākas nekā brīvprātīgo karavīru algas.

Obligātais militārais dienests apvieno cilvēkus no visiem sabiedrības slāņiem. Tādējādi iesauktie karavīri ienes bruņotajos spēkos izglītības un darba pieredzes dažādību – sākot no grāmatveža vai inženiera līdz santehniķim vai lauksaimniekam. Bruņotie spēki var lieliski izmantot šo izglītību un darba pieredzi, tostarp miera misiju laikā, ja tajās piedalās obligātā militārā dienesta karavīri, kurās bruņotie spēki dod savu ieguldījumu infrastruktūras un institūciju veidošanā pēc-konflikta valstīs.

Kādēļ obligātais militārais dienests jāatceļ?

Mūsu pētījums par obligāto militāro dienestu visā pasaulē norāda uz šādiem galvenajiem iemesliem, kādēļ jāatceļ "masu armija" un tādējādi obligātās iesaukšanas sistēma.

- ✓ Pēdējos 25 gados, īpaši pēc Aukstā kara beigām daudzu valstu bruņotie spēki ir kļuvuši skaitliski nelielāki, un tādēļ dienestam armijā ir vajadzīgs mazāks skaits iesaucamo (tas savukārt dažviet ir izraisījis sabiedrības neapmierinātību ar netaisnīgu pienākuma dienēt sadali sabiedrībā). Eiroatlantijas reģiona valstis jo īpaši ir samazinājušas savas armijas. Āfrikas un Āzijas valstis, šķiet, nevēlas tik daudz izmantot miera dividendi savu armiju samazināšanai pēc Aukstā kara beigām.
- ✓ Bruņotie spēki kļūst aizvien profesionālāki un atkarīgāki no modernajām tehnoloģijām. Bieži ir vajadzīga ilgstoša apmācība, kamēr karavīri spēj rīkoties

ar sarežģītām mūsdienīgām ieroču sistēmām. Tā kā obligātā dienesta karavīri parasti nedien pietiekami ilgi, lai apgūtu šīs sistēmas, armijas aizvien vairāk paļaujas uz profesionāliem brīvprātīgiem karavīriem.

- ✓ Miera misijās vajadzīgas ne tikai pamata militārās iemaņas, bet arī sarunu veikšanas un citas iemaņas. Daudzi iesaucamie dien pārāk īsu laiku, lai apgūtu tādu iemaņu un pieredzes līmeni, kas vajadzīgs sarežģītu miera atbalsta operāciju veikšanai pēckonflikta sabiedrībās.
- ✓ Dažās valstīs konstitūcija nosaka, ka obligātā dienesta karavīri izmantojami tikai savas valsts teritorijas aizsardzībai, padarot nelikumīgu viņu izvietošanu ārvalstīs.

69. aile

Ārpusreglamenta attiecības obligātajā dienestā

Militārajā dienestā bieži pastāv neformāla hierarhija starp “jaunajiem” un “vecajiem” karavīriem. Šāda neformāla hierarhija ir svarīga, jo vecākie iemāca jaunākajiem bruņoto spēku noteikumus un tradīcijas. Tas veido bruņoto spēku sociālo materiālu. Tomēr daudzos gadījumos vecākie karavīri ļaunprātīgi izmanto neformālo hierarhiju savā privātā labā, piespiežot jaunākos karavīrus uzņemties pienākumus un iespaidojot viņus. Ja virsnieki to pietiekami nepārrauga, šī neformālā hierarhija var kļūt pilnīgi nekontrolējama, kā rezultātā rodas situācija, kad pret jauniesauktajiem tiek izvēsta iespaidošana, fiziska vardarbība un iebaidīšana. Saskaņā ar Eiropas Iesaucamo organizāciju padomi (*ECCO*), ārpusreglamenta attiecības ir viena no galvenajām jauniesaucamo problēmām, kas dažkārt noved pie ievērojamiem ievainojumiem, kas dažkārt ir neatgriezeniski, vai pat pie nāves vai pašnāvības gadījumiem. Lai aizsargātu obligātā militārā dienesta karavīrus un dienesta reputāciju, iespaidošanas jānovērš, virsniekiem nodrošinot stingru kontroli. Turklāt iekšējās un ārējās uzraudzības iestādēm jānodrošina par pārkāpumiem un militārajā dienestā jāatjauno likuma vara.

Avots: Ilona Kiss. Rights of conscripts in peace time, 2001 www.dcaf.ch un *ECCO* (sk. *Black Book on rights of conscripts in Central and Eastern Europe*, 1996 <http://www.xs4all.nl/~ecco/>).

Idejiskā pārliecība un alternatīvais dienests

Daži cilvēki apstrīd pienākumu aizstāvēt dzimteni, balstoties uz morālu pārliecību, piemēram, reliģiju (“tev nebūs nokaut”) vai personisku pārliecību (nevardarbība). Tā rezultātā šādi cilvēki bieži saņem smagu sodu, tostarp arī augstāko soda mēru, par nepakļaušanos valstij.

Iepriekšējā gadsimta otrajā pusē parādījās un tika plaši pieņemta ideja par tiesībām atteikties dienēt bruņotajos spēkos un nēsāt ieročus – vairākās valstīs tās tika pat nostiprinātas likumā. Šī tendence sakrita ar obligātā militārā dienesta

beigām vairākās valstīs (Lielbritānija, Vācija, Īrija, Nīderlandē, Beļģijā, Luksemburgā, Francijā, Spānijā, Itālijā un Portugālē).

Idejiskās pārliecības paudējus var aprakstīt kā cilvēkus, kuri iestājas pret ieroču nēsāšanu vai iebilst pret jebkāda veida militāro apmācību un dienestu. Lai gan visas šīs personas ieņem savu nostāju saskaņā ar savu pārliecību, tās pamatā var būt dažādi reliģiski, filozofiski vai politiski iemesli.

Parlamenta lēmums

Tā kā idejiskās pārliecības paudēju kļūst aizvien vairāk, dažu valstu parlamenti ir nolēmuši ar likumu noteikt, kādos apstākļos bruņotajos spēkos iesaucamie pilsoņi varētu izvairīties no šā pienākuma. Šādi ir noticis ASV un visā Rietumeiropā, kur Grieķija bija pēdējā valsts, kas atzina idejiskās pārliecības statusu 1997. gadā.

Valstis, kurās idejiskās pārliecības paudēji netiek atzīti, tie parasti ir pakļauti sodam par dezertēšanu vai nodevību – diviem noziegumiem, par ko sods parasti ir ļoti bargs. Citās valstīs pastāv īpaša kriminālā kategorija – “pastāvīga nepakļaušanās” – kas parasti ir ierakstīta militārajos kodeksos.

Atzišana par idejiskās pārliecības paudēju: kas par to lemj un uz kāda pamata?

Procedūra, lai iegūtu idejiskās pārliecības paudēja statusu, parasti ietver paskaidrojumu par to, kā persona pie šādiem uzskatiem nonākusi, to, kā šī pārliecība ir ietekmējusi personas dzīvi un kā tā ir pretrunā ar militāro dienestu. Lēmumu par to, vai apstiprināt kāda jauniešam idejiskās pārliecības statusu, parasti pieņem Nodarbinātības ministrijai (Šveice, Bulgārija), Iekšlietu ministrijai (Slovēnija) vai Tieslietu ministrijai (Horvātija) pakļauta komisija.

Idejiskā pārliecība kā cilvēktiesības

2000. gada aprīlī saskaņā ar principiem tās Rezolūcijā nr. 1998/77 ANO Cilvēktiesību komisija bez balsošanas pieņēma Rezolūciju nr. 2000/34, ar ko atzina jebkuras personas tiesības uz pārliecības pamata iebilst pret militāro dienestu, likumīgi izmantojot savas tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, kā aprakstīts Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā un Starptautiskajā nolīgumā par civilajām un politiskajām tiesībām. ANO Cilvēktiesību komiteja jau 1993. gadā bija atzinusi, ka idejiskā pārliecība ir tiesības, kas izriet no nolīguma 18. panta, “ciktāl pienākums lietot nāvējošu spēku var būt ievērojami pretrunā ar apziņas brīvību un tiesībām paust savu reliģiju vai pārliecību”. ANO komiteja arī norādīja, ka, “atzīstot šīs tiesības likumā vai praksē, nedrīkst būt nekādas atšķirības starp

idejiskās pārliecības paudžiem atbilstīgi to pārliecības veidam; tāpat nedrīkst būt nekādas diskriminācijas pret idejiskās pārliecības paudžiem tādēļ, ka tie nav bijuši militārajā dienestā”.

70. aile

ANO Cilvēktiesību komisijas Rezolūcija Nr. 1998/77:

idejiskā pārliecība pret militāro dienestu

Komisija, (..) ņemot vērā to, ka Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā un Starptautiskajā nolīgumā par civilajām un politiskajām tiesībām ir atzīts, ka katram ir tiesības uz dzīvi, personas brīvību un drošību, kā arī tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību un tiesības netikt diskriminētam, (..) atzīstot, ka idejiskā pārliecība pret militāro dienestu rodas no dziļas pārliecības, kas balstās uz reliģiskiem, morāliem, ētiskiem, humanitāriem vai citiem līdzīgiem motīviem, (...)

1. pievērš uzmanību katrai tiesībām uz idejisku pārliecību pret militāro dienestu, kas nozīmē likumīgi izmantot savas tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, kā noteikts Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā un Starptautiskajā nolīgumā par civilajām un politiskajām tiesībām;
2. apsveic faktu, ka dažas valstis bez izmeklēšanas pieņem par derīgiem idejiskās pārliecības paziņojumus;
3. aicina valstis, kurās šādas sistēmas nav, izveidot neatkarīgas un objektīvas lēmumu pieņemšanas struktūras, kā mērķis būtu noteikt, vai idejiskā pārliecība katrā konkrētajā gadījumā ir patiesa, ņemot vērā prasību nediskriminēt starp idejiskās pārliecības paudžiem atbilstīgi to pārliecības veidam;
4. atgādina valstīm ar obligātā militārā dienesta sistēmu, kurās šāda kārtība vēl nav ieviesta, par savu ieteikumu tām nodrošināt idejiskās pārliecības paudžiem dažādus alternatīvā dienesta veidus, kas ir saskaņā ar idejiskās pārliecības iemesliem, nav vērsti uz karadarbību un ir civili, notiek sabiedrības interesēs un nav soda veids;
5. uzsver, ka valstīm jāveic vajadzīgie pasākumi, lai atturētos no idejiskās pārliecības paudžu ieslodzīšanas un atkārtotas sodīšanas par militārā dienesta nepildīšanu, kā arī atgādina, ka nevienu nedrīkst sodīt no jauna par to pašu pārkāpumu, par kuru šai personai jau ir iestājies notiesāšanas vai attaisnošanas galīgais spriedums saskaņā ar katras valsts likumiem un kriminālprocesu; (...).

UNCHR Rezolūcija Nr. 1998/77.

Alternatīvais dienests

Lielākā daļa valstu, kuras atzīst idejiskās pārliecības paudžu statusu, ar likumu nodrošina valsts dienestu, kas jāveic kā alternatīva militārajam dienestam. Šim alternatīvajam dienestam var būt divas galvenās pazīmes:

- ✓ dienēt bruņotajos spēkos bez ieroču nēsāšanas;
- ✓ strādāt sociālās labklājības iestādēs, piemēram, slimnīcās, mazbērnu nometnēs, invalīdu aprūpes centros, utt. un dažkārt NVO vai starpvaldību organizācijās.

Alternatīvais dienests parasti ir ilgāks nekā militārais dienests. Piemēram, Francijā tas bija 20 mēneši, kamēr militārais dienests bija tikai 10 mēnešus ilgs, Austrijā tas ir 12 mēneši, bet militārais dienests – tikai 7, Bulgārijā tas ir 24 mēneši, toties militārais dienests tur ir no 6 līdz 9 mēnešiem.

71. aile

Alternatīvais dienests: Šveice

Šveice ir viena no dažām Rietumeiropas valstīm, kurās joprojām ir obligātais dienests. To regulē Konstitūcija (59. panta 1. punkts), 1995. gada Likums par militāro organizāciju un 1995. gada Likums par militāro dienestu. Tas attiecas uz visiem vīriešiem vecumā no 20 līdz 42 gadiem un līdz pat 55 gadiem augstākām pakāpēm. Militārais dienests ir vispirms četri mēneši, tad trīs nedēļas reizi divos gados, kā arī ikgadējas šaušanas mācības.

1996. gada Likumā par alternatīvo dienestu atzītas tiesības uz idejisko pārliecību sakarā ar ētikas, morāliem/filozofiskiem un reliģiskiem iemesliem. Rūpniecības un darba ministrija saņem pieteikumus, par ko lemj komisija, kurā ir trīs personas, kas izvēlētas no 120 ar avižu sludinājumu palīdzību pieņemtiem izvērtētājiem. Apmēram 5% no iesaucamā vecuma jauniešiem tiek reģistrēti kā idejiskās pārliecības paudēji. Tie, kuru tiesības uz atzīšanu par idejiskās pārliecības paudējiem netiek apstiprinātas un kuri joprojām pretojas iesaukšanai, var saņemt četru līdz piecu mēnešu ieslodzījumu.

Idejiskās pārliecības paudējiem jāpilda civilais dienests militārā dienesta vietā. Tas ir 450 dienu ilgs dienests jebkurā sabiedriskā vai privātā struktūrā, kas darbojas sabiedrības interesēs. Šo dienestu var pildīt slimnīcās, jaunatnes centros, universitāšu pētījumu centros, mežsaimniecībā, utt.

Avots: Eiropas Idejiskās pārliecības birojs (EBCO).

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

“Jā” vai “nē” obligātajam dienestam?

- ▶ Rūpīgi izvērtējiet visus “par” un “pret” savas valsts kontekstā.
- ▶ Šajā sakarā paturiet prātā šajā nodaļā minētos elementus un novērtējiet, cik lielā mērā tie saistās ar Jūsu valsts kontekstu.

Aizskaroša vai pazemojoša izturēšanās pret jauniesauktajiem

- ▶ Rīkojieties ātri, ja pret jauniesauktajiem tiek vērsta aizskaroša izturēšanās vai vardarbība.
- ▶ Pārliecinieties, ka tiek veiktas padziļinātas izmeklēšanas un, ja vajadzīgs, kompetentā iestāde lemj par sankcijām, kuras piemēro nekavējoties.
- ▶ Ja Jūsu valstī vēl nav aizsardzības ombuda institūcijas, apsveriet iespēju ieteikt to izveidot un piešķirt tai pilnvaras nodarboties ar jautājumiem, kas saistās ar vardarbīgu vai pazemojošu izturēšanos pret jauniesauktajiem.

Idejiskās pārliecības paudēju statuss

- ▶ Pārbaudiet, kāds ir idejiskās pārliecības paudēju juridiskais statuss Jūsu valstī un, ja vajadzīgs, apsveriet iespēju veikt pasākumus ar mērķi to definēt likumā vai uzlabot esošos tiesību aktus.
- ▶ Šajā kontekstā iegūstiet atjauninātu informāciju par pieeju šim jautājumam un tiesisko un praktisko situāciju citās valstīs.

Alternatīvais dienests

- ▶ Pārbaudiet, vai Jūsu valsts likumos ir paredzēts alternatīvais dienests un, ja vajadzīgs, apsveriet iespēju veikt pasākumus ar mērķi to definēt likumā vai uzlabot esošos tiesību aktus.
- ▶ Šajā kontekstā iegūstiet atjauninātu informāciju par pieeju šim jautājumam un tiesisko un praktisko situāciju citās valstīs.

VIII iedaļa

Materiālie resursi: darījumu ar ieročiem un to iegādes efektīvas uzraudzības nodrošināšana

28. nodaļa

Ieroču un militārā aprīkojuma iegāde

Iegādes politika būtu jāveido pēc “augstākiem” plāniem un politikām, piemēram, valsts drošības koncepcijas vai aizsardzības stratēģijas. Visas prasības pēc jauniem ieročiem vai militārā aprīkojuma būtu jāizskata, ievērojot to ietekmi uz valsts drošības politiku un saistību ar to.

Valsts drošības koncepcija palīdz panākt stabilitāti aizsardzības vadības procesā un palielina paredzamību ilgtermiņa aizsardzības politikas veidošanā. Ir svarīgi, lai valsts aizsardzības politikas mērķi būtu saskaņā ar drošības nozarei piešķirtajiem resursiem un saglabātos līdzsvars starp aizsardzības nozari un sabiedrību.

Caurskatāmība ieroču iegādē

Jebkurā konsolidētā demokrātijā budžeta veidošanas pasākumiem kopumā un ieroču iegādei jo īpaši jābūt caurskatāmai un ar atbildību sabiedrības priekšā. Attiecībā uz atbildību sabiedrībai vajadzētu pastāvēt racionālai saiknei starp politiku, plāniem, budžetiem un ieroču iegādi. Visur tas nav pats par sevi saprotams. Diemžēl lielākajā daļā valstu parlamentam ir ierobežota ietekme uz ieroču iegādi vai arī šādas ietekmes nav vispār.

Piešķirot līdzekļus ieroču iegādei vai atļaujot to, ir ļoti svarīgi, lai parlaments pārbaudītu šādas darbības likumību, īpaši ievērojot starptautiskos noteikumus vai nolīgumus, ar ko ierobežo dažu ieroču veidu ražošanu, tirdzniecību ar tiem vai to izmantošanu, piemēram, Līgumu par kodolieroču neizplatīšanu (1968), Otavas konvenciju par pretkājnieku mīnu izmantošanas, uzglabāšanas, ražošanas un darījumu ar tām aizliegšanu un par to iznīcināšanu (1997), ANO Drošības padomes rezolūcijas, utt.

Parlamentari var arī saskarties ar grūtībām, pievēršoties ārkārtīgi sarežģītajiem aprēķiniem par lielāka aizsardzības aprīkojuma izmaksām vairāku gadu periodā.

Tas padara pēckonflikta un jaunattīstības valstis īpaši neaizsargātas pret ārējiem un iekšējiem ieroču piegādātājiem, kuri pēc definīcijas ir ieinteresēti pārdot savus ražojumus par vislabāko iespējamo cenu un kuriem maz rūp demokrātiskās uzraudzības prasības.

Šādu iemeslu dēļ parlamentiem būtu jāizveido īpašas komitejas vai apakškomitejas, kas strādā ar ieroču iegādes jautājumiem. Tādējādi parlaments var uzlabot caurskatāmību ieroču iegādes procesā un piespiest izpildvaru atskaitīties sabiedrībai.

Parlamentu problēma ir tāda, ka valdības nevēlas sniegt skaitļus par valsts rīcībā esošajiem lielajiem konvencionālajiem ieročiem (lidaparātiem, bruņutehniku, artilēriju, vadīšanas un radaru sistēmām, raķetēm un kara kuģiem) un vajadzību tos iegādāties, un, kopumā ņemot, tās vēl mazāk vēlas publiskot savas mazāku ieroču kategoriju rezerves (ar kalibru zem 100 mm), kas ir pazīstami kā kājnieku un vieglie ieroči, un darījumus ar tiem.

Iesaistoties ieroču iegādes procesā, vislabākajā gadījumā valdība strādā kopā ar parlamentu, lai nodrošinātu, ka pārāk ambiciozs ieroču iegādes plāns ilgtermiņā nekļūst par finansiālu slogu valstij. Ieroču iegādes programmas jāskata citu valsts prioritāšu kontekstā. Tādēļ lēmumu pieņemšanā vienlīdz svarīgas ir ne tikai militārās prioritātes, bet arī citas prioritātes. Parlamentam jānovērtē ieroču iegādes ietekme un finansiālās sekas uz sabiedrību.

72. aile

Kādēļ deputātiem būtu jāpievēršas ieroču iegādes jautājumiem

- ▶ Tiek tērēti valsts līdzekļi.
- ▶ Lēmums par ieroču sistēmām nav tikai tehnisko zināšanu un drošības jautājums, bet arī lēmums par to, vai līdzekļi tiks tērēti par “ieročiem vai sviestu”, un, ja par “ieročiem”, tad par kādiem, cik un kādēļ.
- ▶ Ieroču iegāde īstermiņā vai ilgtermiņā nedrīkst būt finansiāls slogs valstij (ieskaitot kopējās uzturēšanas izmaksas).
- ▶ Parlamentārajā uzraudzībā jālidzvaro ieroču izmaksas un sociālās nozares vajadzības.
- ▶ Caurskatāmi ieroču iegādes procesi, atskaitoties parlamentam, ļauj izvairīties no korupcijas un valsts līdzekļu izšķērdēšanas un nelietderīgas izmantošanas.
- ▶ Parlamentārā un sabiedrības uzraudzība var palīdzēt samazināt reģionālas ieroču iegādes sacensības veidošanās draudus.

Vai īpaši apstākļi attaisno slepenību?

Labas pārvaldības principiem, īpaši caurskatāmībai, jābūt klāt visos valsts lēmumu pieņemšanas aspektos, ietverot tos, kas attiecas uz ieroču pārdošanu vai iegādi. Tādēļ jāizskata, kādi īpaši apstākļi var padarīt lēmumu pieņemšanu aizsardzības jomā par izņēmumu un attaisnot vajadzību pēc slepenības.

Ieroču pārdošanas un iegādes vadlīnijās jāievēro šādi principi: caurskatāmība un atbildība sabiedrības priekšā. Skaidri jānorāda iemesli lēmumu pieņemšanas procesa slepenībai, ko pieprasa saņēmējs vai ieročus piegādājošās valstis. Ja šādi iemesli rada iespēju korupcijai attiecīgajā darījumā, tad abām pusēm šāds risks jāatzīst un jānosaka pasākumi, lai no tā izvairītos.

73. aile

Vājas vai neskaidras ieroču iegādes pamatnostādnes vai ļoti konfidenciāli iegādes procesi var novest pie...

- ▶ ieroču sistēmu iegādes iemeslu nepietiekamas izpētes;
- ▶ valdības lēmumu neefektivitātes ar neveselīgām sekām valsts un reģionālajai drošībai;
- ▶ kaimiņvalstu bažām;
- ▶ korupcijas ieroču iegādē un visa veida lēmumu pieņemšanā par militārajām iegādēm;
- ▶ nopietna kaitējuma sabiedrības uzticībai bruņotajiem spēkiem, kas var šādi tikt diskreditēti un pakļauti nevajadzīgai polemikai.

Visaptveroša lēmumu pieņemšana iegādes jomā

Iegādājoties ievērojamas ieroču sistēmas, lēmumu pieņemšanas procesā nosaka un iekļauj tās metodes, ko izmanto šādos aspektos:

- ✓ draudu novērtēšanas procesi;
- ✓ aizsardzības spēju veidošanas ilgtermiņa koncepcija;
- ✓ materiālās vajadzības pēc jauna aprīkojuma noteikšana;
- ✓ budžeta asignējumi ieroču iegādei;
- ✓ tehniskais kvalitātes nodrošinājums un revīzijas procesi attiecībā uz sniegumu pēc iegādes;
- ✓ visi dzīves cikla izdevumi, ietverot uzturēšanu, atjaunināšanu, utt;
- ✓ kompensācijas piedāvājumu izvērtēšana.

Parlamentāra pārraudzības un pārskatīšanas procesa izveide visos šajos posmos samazinās izšķērdēšanas, krāpšanas vai nelietderīgas izmantošanas iespējamības iezagšanos izpildvaras lēmumu pieņemšanas sistēmā. Lai uzraudzība būtu efektīva, parlamentiem jāpieprasa savām valdībām tos informēt par visiem ieroču iegādes procesa posmiem. Turklāt parlamentiem jābūt tiesībām lemt par visiem iegādes līgumiem. Nīderlandes parlaments ir tāda likumdevēja piemērs, kas pārrauga visus iegādes lēmuma pieņemšanas procesa posmus (sk. 74. aili).

74. aile

Nīderlandes iegāžu politika aizsardzības nozarē: parlamentārās uzraudzības dimensija

Nīderlandē ir senas un pamatīgas striktas tradīcijas un prakse attiecībā uz parlamentāro kontroli pār iegādēm aizsardzības nozarē. Principā visi iegādes lēmumi, kuros summa pārsniedz 25 miljonus eiro (aptuveni 25 miljonus dolāru), ir jāvirza caur parlamentu. Tam pamatā ir tā sauktā iegādes procedūra. Valdība (praksē – Aizsardzības valsts sekretārs, kura pienākumos ir aizsardzības joma) nosūta no četriem veidiem (A, B, C un D) izvēlētu vēstuli atkarībā no iegādes posma. Neiedziļinoties detaļās, dažādie posmi pamatā ir sākot ar prasību pēc jaunas ieroču sistēmas (vai esošās sistēmas nomaiņas) līdz pat konkrētam priekšlikumam pirkt sistēmu X no ražotāja Y.

Parlaments var ietekmēt lēmumus jebkurā iegādes procesa posmā. Tādējādi, kad valdība paziņo vajadzību pēc aizvietošanas vai iegādes (vai iesaka iegādāties vairākas sistēmas), parlaments var iebilst šim priekšlikumam vai to grozīt. Arī pret galīgo iegādes lēmumu var iebilst vai to grozīt, lai gan praksē tas nenotiek bieži. Visbiežāk valdības nolūkus visā procesā ietekmē minētās 4 vēstules (A, B, C un D), ko apspriež parlamentā.

Lieliem projektiem, kas pārsniedz 100 miljonus eiro, ir izveidota īpaša procedūra ("Lielo projektu procedūra"), kas nozīmē vēl detalizētāku un biežāku ziņošanu parlamentam. Tipisks piemērs šeit būtu Nīderlandes valdības nolūks piedalīties kopējā iznīcinātāja *Joint Strike Fighter* izstrādē, kas ir amerikāņu sekotājs F-16 modelim. Bet ir arī citi lieli projekti, piemēram, Aeromobilā brigāde.

Kopumā šķiet, ka Nīderlandē pašreizējā situācija uzskatāma par apmierinošu. Pastāv diskusijas par finanšu limitiem un to, cik gudra ir sīka parlamentārā uzraudzība dažkārt ļoti tehniskajā procesā. Šādā kontekstā tiek uzdoti jautājumi par valdības sniegtās informācijas kvalitāti un neatkarību un vēlmi pēc "blakusinformācijas", ko nodrošinātu, piemēram, neatkarīgs aizsardzības institūts. Visbeidzot, bieži tiek runāts par rūpniecības un lobētāju lomu un to piekļuvi Aizsardzības komitejas locekļiem. Tomēr attiecībā uz to nav bijuši nekādi ievērojami starpgadījumi, nemaz nerunājot par skandāliem.

Avots: Jans Hoekema, bijušais Nīderlandes parlamenta loceklis, 2002.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Ieroču iegādes uzraudzība

- ▶ Likumā jānosaka parlamentārā uzraudzība ieroču iegādē.
- ▶ Pārliecinieties, lai parlamentārā uzraudzība drošības nozarē būtu visaptveroša un aptvertu visus iegādes aspektus, pievēršot īpašu uzmanību šādiem jautājumiem:
 - drošības vajadzības;
 - reģionālās politiskās sekas sakarā ar negatīvas reakcijas iespēju, kas novestu pie reģionālas bruņošanās sacensības;
 - slogs budžetam (īstemiņā un ilgtermiņā);
 - ietekme uz valsts rūpniecību privātajā un publiskajā sektorā.

Caurskatāmība un atbildība ieroču iegādē

- ▶ Pārliecinieties, lai parlamentam būtu ietekme ieroču un militārā aprīkojuma iegādē.
- ▶ Pieprasiet, lai parlamentam vai tā kompetentajai komitejai vienmēr tiktu iesniegti sīki izstrādāti un atjaunināti ziņojumi par rīcībā esošajiem nozīmīgākajiem konvencionālajiem ieročiem (lidaparātiem, bruņutehniku, artilēriju, vadišanas un radaru sistēmām, raķetēm un kara kuģiem) un mazāku ieroču kategoriju rezervēm (ar kalibru zem 100 mm), un to tehnisko kvalitāti, kā arī pamatojumu jaunu ieroču iepirkšanai.
- ▶ Pārliecinieties, lai parlamentam tiktu iesniegta aizsardzības spēju veidošanas ilgtermiņa koncepcija.
- ▶ Pārliecinieties, lai, pamatojoties uz likumā noteiktu procesu, kas nodrošina atbildību, vienlaikus saglabājot militāro konfidencialitāti, jautājumus par slepenību ieroču iepirkšanas darījumos var izskatīt parlamentā vai tā kompetentajā komitejā un lai tie tur tiktu izskatīti.

Iegāžu ietekmes analīze

- ▶ Analizējiet iegāžu plāna saskaņību ar drošības politiku.
- ▶ Pārliecinieties, lai parlaments izpētītu un izvērtētu ieroču iegādes finansiālo slogu salīdzinājumā ar citām valsts vajadzībām un sociālajām prioritātēm, lai novērstu nelīdzsvarotību valsts attīstībā un ekonomiskajā un sociālajā stabilitātē.
- ▶ Izmantojiet parlamentāro procedūru, lai nepieļautu pārāk ambiciozu ieroču iegādes lēmumu pieņemšanu. Parlamentiem jānodrošina plānu racionalitāte, lai ilgtermiņā valstij neradītu militāru slogu.

Iegāžu revīzija

- ▶ Novērojiet, vai pastāv saskaņa starp aizsardzības politiku un plāniem, aizsardzības budžetu un faktiskajiem izdevumiem par ieročiem un militāro aprīkojumu.
- ▶ Veiciet ieroču sistēmu snieguma revīziju pēc to iegādes, kad līgums ir īstenots (vismaz trīs reizes ieroča izmantošanas laikā).

Parlamentārā komiteja iegādes jautājumos

- ▶ Ja vien jau nepastāv leroču iegādes komiteja vai apakškomiteja, izveidojiet to, tādējādi palielinot tās saiknes nozīmīgumu, kas pastāv starp politikas plānošanu, finansiālo plānošanu un revīziju, aizsardzības rūpniecību un pētniecību, un attīstību.
- ▶ Šajā sakarā pieprasiet un izpētiet informāciju par pilnvarām, procedūrām un rezultātiem līdzīgās struktūrās citos parlamentos.
- ▶ Pārliecinieties, ka Jūsu parlamentārajai struktūrai ir pieejamas ekspertu konsultācijas un ka tās var izmantot.

29. nodaļa

Ieroču tirdzniecība un darījumi ar ieročiem

Parlamentiem ir ļoti nozīmīga loma, uzraugot gan ieroču tirdzniecību, gan darījumus ar ieročiem. Noteikumiem un procedūrām attiecībā uz ieroču iegādi jābūt saskaņā ar to, kas noteikts valsts iegāžu likumā, valsts budžeta un finanšu likumiem, kā arī līgumtiesībām un strīdu izšķiršanas likumiem. Ieroču tirdzniecības un darījumu ar tiem politikai un tiesiskajam regulējumam jābalstās galvenokārt uz caurskatāmības un atbildības principiem.

75. aile

Darījumi ar ieročiem: definīcija

Darījumi ar ieročiem parasti attiecas uz visām darbībām, kur ir iesaistītas valstis un nevalstiski operatori, lai pirktu vai pārdotu ieročus. Darījumi ar ieročiem ietver pārdošanu un tirdzniecību, iepirkšanu vai iegādi, kā arī ieroču ziedojumus.

Valsts politika attiecībā uz ieroču tirdzniecību un darījumiem ar tiem

- ✓ Valdībai jāizstrādā politika un tiesību akti par ieroču pārdošanu, kas jāiesniedz parlamentam apstiprināšanai. Tajā jādefinē konvencionālo ieroču pārdošanas galvenie principi un, tos izstrādājot, jo īpaši jāņem vērā šādi apsvērumi:
- ✓ konvencionālo ieroču imports un eksports jāpakļauj attiecīgo parlamentāro komiteju uzraudzībai;

- ✓ ieroču tirdzniecības noteikumiem jābūt saskaņā ar ANO Hartas, starptautisko tiesību aktu vai ANO ieroču embargo principiem, kā arī tajos jāņem vērā to valstu, kuras ieročus iegādājas, ekonomiskās, politiskās, ētiskās un drošības problēmas;
- ✓ caurskatāmības princips lēmumu pieņemšanas procesā, lai nodrošinātu godīgumu un profesionālu atbildību;
- ✓ ar likumu jāievieš mehānismi, lai novērstu neētisku pārdošanas praksi, pamatojoties uz ANO un citiem ieteikumiem un vislabāko praksi citās valstīs; piegādātājiem un saņēmējiem jāizstrādā godprātīguma kodekss;
- ✓ parlamentam jāspēj pārliecināties, ka pārdoto ieroču veids un tips saistās ar saņēmējvalsts patiesām aizsardzības vajadzībām, ko apliecinājuši šo saņēmējvalstu parlamenti;
- ✓ parlamentiem tajās valstīs, kuras ieročus piegādā, jāspēj pārliecināties, ka saņēmējvalstis ievēro cilvēktiesības un pamatbrīvības un ka tās ir izveidojušas efektīvus atskaites procesus saistībā ar ieroču iegādes lēmumiem;
- ✓ parlamentam jāspēj pārliecināties, ka ieroču pārdošana nevar apdraudēt mieru, saasināt reģionālu spriedzi vai bruņotus konfliktus, izraisīt bruņošanās sacensību reģionā vai sekmēt reģionālo nestabilitāti ar destabilizējošas ieroču sistēmas vai zināma daudzuma kājnieku un vieglo ieroču ieviešanu; ja parlamentārās Aizsardzības komitejas sāk reģionālu dialogu par draudiem reģionālajai stabilitātei, pārliecīga ieroču iegāde un ar to saistīta konfidencialitāte, kas noved pie korupcijas, kļūst par reģionālas apspriešanas objektu;
- ✓ jāizveido mehānismi, lai novērstu to, ka kādai valstij pārdoti ieroči tiek reeksportēti vai novirzīti kādiem mērķiem, kas ir pretrunā ar importa sertifikātā norādītajiem apstākļiem.

Parlamentam jāizveido neatkarīga revīzijas procedūra ar likumā noteiktām pilnvarām, lai nodrošinātu, ka notiek neatkarīga un rūpīga valsts ieroču pārdošanas procesu pārbaude un uzraudzība. Tas jāveic saskaņā ar parlamenta izstrādātām vadlīnijām un principiem. 76. ailē ir piemēri starptautiskiem nolīgumiem un rīcības kodeksiem saistībā ar valstu politiku ieroču tirdzniecībā.

76. aile

Reģionālie nolīgumi par darījumiem ar ieročiem

► Eiropas Rīcības kodekss

Eiropas Savienības Padome 1998. gada 8. jūnijā pieņēma rezolūciju par Eiropas Rīcības kodeksu. Šīs rezolūcijas nolūks bija novērst ieroču plūsmu no Eiropas Savienības valstīm uz nestabiliem pasaules reģioniem, kur var notikt plaši cilvēktiesību pārkāpumi.

Eiropas Savienības dalībvalstis pieņēma šo lēmumu pēc apmēram astoņu gadu ilga spiediena no vairākām nevalstiskajām organizācijām, lai tiktu pieņemta atbildīga

ieroču tirdzniecības politika. Kodeksā ietverts paaugstināta riska galamērķu saraksts un izstrādāta sistēma, kā pārbaudīt un pārraudzīt īpašās izmantošanas noteikumus, kā arī savstarpējas informēšanas un konsultēšanas sistēma par eksporta atļauju piešķiršanu un liegšanu.

Eiropas Rīcības kodekss nav juridiski saistošs tā dalībvalstīm, un nav nekāda mehānisma, lai liktu tām atskaitīties par šā kodeksa neievērošanu. Tādējādi pašām valstīm, kam ir stingrāki eksporta tiesību akti, jāierobežo eksports uz valstīm, kurās notiek cilvēktiesību pārkāpumi, un tad jāizdara spiediens divpusējā konsultāciju mehānismā.

Kodeksā ir astoņi kritēriji, kas dalībvalstīm jāievēro, eksportējot ieročus:

- 1) “ES dalībvalstu starptautisko saistību, īpaši ANO Drošības padomes pasludināto sankciju ievērošana (...);
- 2) cilvēktiesību ievērošana galamērķa valstī (...);
- 3) iekšējā situācija starptautiskā galamērķa valstī, ievērojot pastāvošu spriedzi vai bruņotus konfliktus (...);
- 4) dalībvalstis neizsniedz eksporta atļauju, ja pastāv acīmredzams risks, ka domātais saņēmējs importētās preces lietotu agresīvos nolūkos pret citu valsti vai lai ar spēku pieteiktu teritoriālas prasības (...);
- 5) drošības situācija dalībvalstīs, tajās teritorijās, par kuru ārējām attiecībām dalībvalsts ir atbildīga, kā arī draudzīgās un sabiedrotajās valstīs (...);
- 6) pircējas valsts rīcība attiecībā pret starptautisko sabiedrību, jo īpaši ņemot vērā tās attieksmi pret terorismu, tās noslēgtās alianses un starptautisko tiesību aktu ievērošanu (...);
- 7) riska iespējamība, ka aprikojums pircējā valstī tiks novirzīts vai reeksportēts ar nevēlamiem nosacījumiem (...);
- 8) ieroču eksporta savietojamība ar saņēmējvalsts tehnisko un ekonomisko kapacitāti (...)”

Avots: <http://europa.eu.int>

► Amerikas valstu organizācija un darījumi ar ieročiem

Reģionālās ieroču tirdzniecības caurskatāmība abās Amerikās uzlabojās, kad Amerikas valstu organizācijas (AVO) 19 locekles parakstīja nolīgumu par darījumiem ar konvencionālajiem ieročiem. Starpameriku konvencija par caurskatāmību konvencionālo ieroču iegādē, kas tika pieņemta Ģenerālajā Asamblejā Gvatemalā, liek parakstītājvalstīm ik gadu atklāt informāciju par ievērojamu ieroču eksportu un importu.

Saskaņā ar III pantu “dalībvalstis ik gadu ziņo depozitārijam par savu konvencionālo ieroču importu un eksportu iepriekšējā kalendārajā gadā, attiecībā uz importu sniedzot informāciju par eksportētājvalsti un ieviesto konvencionālo ieroču daudzumu un veidu, bet attiecībā uz eksportu sniedzot informāciju par importētājvalsti un izvesto konvencionālo ieroču daudzumu un veidu. Jebkura dalībvalsts var papildināt savu iesniegto informāciju ar ziņām, ko tā uzskata par svarīgām, piemēram, konvencionālo ieroču nosaukumu un modeli (...). Valstis turklāt informē cita citu par konvencionālo ieroču iegādi sakarā ar importu vai ražošanu valstī, kā arī tad, ja nav notikušas nekādas iegādes (IV pants).

Avots: 2002, <http://www.oas.org>

Starptautisko ieroču embargo ievērošana

Sankcijas ir starptautiskās sabiedrības instruments, lai paziņotu nepiekrīšanu kādas valsts rīcībai, ja šī valsts apdraud starptautiskos tiesību aktus vai starptautisko mieru un drošību. Juridisko pamatu nodrošina ANO Hartas 41. pants, kas ļauj ANO Drošības padomei aicināt dalībvalstis rīkoties bez ieroču lietošanas, lai atjaunotu starptautisko mieru un drošību. No 1945. līdz 1990. gadam ANO Drošības padome bija pielietojusi sankcijas tikai pret divām valstīm. Kopš 1990. gada ANO Drošības padome ir pielietojusi sankcijas 12 reizes.

Šajā sakarā “īpašās izmantošanas sertifikāta”, kurā jānorāda ieroču galamērķis, pieprasīšana var būt noderīgs instruments parlamentam ieroču darījumu atļaušanas procedūrā. Tomēr ir novēroti ļoti bieži pārkāpumi, izmantojot viltotus īpašās izmantošanas sertifikātus.

ANO konvencionālo ieroču reģistrs

Ģenerālā Asambleja 1991. gada 6. decembrī pieņēma Rezolūciju Nr. 46/36 L ar nosaukumu “Caurskatāmība ieroču jomā”, kurā ģenerālsekretāram tika lūgts ANO galvenajā mītnē Ņujorkā izveidot un uzturēt universālu un vispārēju konvencionālo ieroču reģistru, kurā būtu dati par starptautiskiem darījumiem ar ieročiem, kā arī dalībvalstu sniegta informācija par militāriem krājumiem, iegādi no valsts ražošanas un attiecīgajām pamatnostādņēm. Reģistrā ir septiņas pieņemtas galveno konvencionālo ieroču kategorijas, aptverot kaujas tankus, bruņutehniku, lielkalibra artilērijas sistēmas, kaujas lidaparātus, triecienhelikopterus, kara kuģus un raķetes/raķešu palaidējus. Tas darbojas kopš 1992. gada. Ģenerālsekretārs regulāri iesniedz ziņojumus Ģenerālajai Asamblejai ar datiem un informāciju, ko 110 valdības sniegušas par reģistra aptverto konvencionālo ieroču importu un eksportu. Ziņojumā arī ietver valdību sniegto informāciju par iegādi no valsts ražošanas un militārajiem krājumiem. Sk. <http://disarmament.un.org/cab/register.html>

Vajadzība piemērot “gudras sankcijas”

ANO ģenerālsekretārs ir nosaucis visaptverošas ekonomiskās sankcijas par “trulu instrumentu”. Tās ne vienmēr ir efektīvas un bieži nodara zaudējumus kaimiņvalstīm, kā arī sankcijas saņēmušo valstu vienkāršajiem iedzīvotājiem. Tādēļ daži uzskata, ka ir vajadzīgas gudrākas un šaurāk koncentrētas sankcijas. Ieroču embargo ir šādu “gudro” sankciju veids, tāpat kā finanšu un ceļošanas embargo. “Gudrās” sankcijas ir vērstas pret režīmu un valsti valdošo eliti, bet nenodara ļaunumu valsts parastajiem iedzīvotājiem un opozīcijas spēkiem tajā. Tomēr “gudrās” sankcijas ir ārkārtīgi grūti īstenot un tās nav izrādījušas pilnīgi veiksmīgas. Tās arī vēl jāizkopj un jāuzlabo (sk. 77. ailī).

77. aile

Kā padarīt ieroču sankcijas "gudrākas" – ko var darīt parlamenti?

Ieroču eksportētājvalstu parlamentiem jānodrošina, lai būtu noteiktas šādas prasības:

- ▶ tiesību akti, tostarp vajadzīgās administratīvās vadlīnijas un noteikumi, ar ko ANO ieroču embargo pārkāpumus padara par kriminālnoziegtumu;
- ▶ koordinācija valdības iekšienē, nosakot vadošo departamentu embargo īstenošanā;
- ▶ informācijas un izlūkošanas datu apmaiņa starp pārvaldes iestādēm un starp valdībām, lai noteiktu aizdomīgus sūtījumus, galamērķus, tranzīta ceļus vai brokerus;
- ▶ kontrolsaraksti, kuros norādītas embargo pakļautās preces;
- ▶ pilnvaras konfiscēt kravas, ar kurām tiek skaidri pārkāpts embargo, nevis nosūtīt tās atpakaļ uz izcelsmes vietu;
- ▶ noteikumi iesaldēt vai konfiscēt līdzekļus – ieņēmumus no nelegālas ieroču piegādes;
- ▶ tādu ieroču sūtījumu izsekošana un pārbaude, kurus, iespējams, var novirzīt.

Avots: no BICC tīmekļa vietnes 2002, www.bicc.de

Aukstā kara mantojums: pārpalikumi un plūsma

Pēc Aukstā kara beigām armiju izmēri visā pasaulē ir samazinājušies. Tas nozīmēja, ka miljoniem ieroču tika uzskatīti par liekiem un pāri paliekošiem. Konsekventas pāri paliekošo ieroču apsaimniekošanas trūkums visā pasaulē noveda pie situācijas, kad miljoniem ieroču tika nodoti ne tikai no vienas valdības otrai, bet arī no valdībām nevalstiskām grupām, un tas notika tādā veidā, ka pār ieročiem nebija nekādas valsts kontroles. Skaidrs, ka šādos apstākļos daudzi no šiem ieročiem tika novirzīti zagto ieroču aprītē vai arī tika tieši nozagti no nedrošām noliktavām.

Gandrīz divas piektdaļas 1990. gadā tirgoto galveno konvencionālo ieroču nāca no pārpalikumu uzkrājumiem. Starptautiskajā ieroču tirdzniecībā 1990. gados galvenais šādu pārpalikuma ieroču esamības iemesls bija tāds, ka milzīgie arsenāli, kas piederēja bijušajam Padomju blokam, pēkšņi vairs nebija pakļauti nekādai centrālai kontrolei. Ņemot vērā grūtos ekonomiskos apstākļus un milzīgo pārpalikumu ieroču pieejamību, šie pārpalikuma arsenāli kļuva par avotu valūtas saņemšanai, kas bija vajadzīga, lai apmierinātu steidzamās finansiālās vajadzības. No otras puses, ir arī skaidrs, ka lielu daļu ieroču tirdzniecības organizēja noziedzīgie tīkli, kas bija vai nebija saistīti ar pie varas esošo politisko vadību. Tomēr ne tikai bijušās Padomju bloka valstis pārvērta savus arsenālus izpārdošanās. Vairākas attīstītās un jaunattīstības valstis rīkojās līdzīgi.

78. aile

Tirdzniecība ar pāri palikušajiem ieročiem: atbrūošanās negatīvais blakusprodukts

“Neskatoties uz samazinājumu tirdzniecībā ar jauniem ieročiem, statistika rāda rekordlielu apjomu tirdzniecībā ar pāri palikušajiem lietotajiem ieročiem. Šā pārpalikuma plūsmu ietekmē visdažādākie faktori. Atbrūošanās līgumi, uguns pārtraukšanas un samazināts spēku izvietojums ir izveidojuši uzkrājumus, kuros visā pasaulē ir apmēram 165 000 galveno ieroču, no kuriem laika posmā no 1990. līdz 1995. gadam vairāk nekā 18 000 ir tikuši eksportēti vai nodoti tālāk. Tirdzniecība ar pārpalikušajiem ieročiem pirmo reizi pārsniedza jaunu ieroču tirdzniecību 1994. gadā. Aizvien vairāk pieejamie pārpalikuma ieroči ir iegādājami par zemāku cenu vai pat bez maksas palīdzības programmās. Šī tirdzniecība ir problemātisks atbrūošanās rezultāts, sasniedzot konflikta zonas un veicinot reģionālas bruņošanās sacensības.”

Avots: Herberts Vulfs, 1998, Bonnas Starptautiskais konversijas centrs (*BICC*)
www.bicc.de

Skaidrs, ka ieroču saņēmēji bija mazāk pārtikušas valstis, kurās parasti bija vājākas parlamentārās uzraudzības struktūras. 1990. gados vismaz 90 valstis tika ievēdušas pārpalikušos galvenos ieročus. Īpaši svarīgi, lai vieglie ieroči tiktu stingrāk kontrolēti un lai tiesību akti liktu valdībai un bruņotajiem spēkiem ik gadu ziņot parlamentam par kājnieku ieroču un municijas zudumiem un zādzībām. Jāveic pasākumi, lai pārvērstu kājnieku ieroču rūpnīcas nemilitāru preču ražotnēs.

Piecu gadu vidējā ieroču darījumu līmeņa rādītājs kritās laika posmā no 1997. līdz 2001. gadam. Tas skaidrojams galvenokārt ar to, ka piegādes samazināja Amerikas Savienotās Valstis, kuras laika posmā no 1997. līdz 2001. gadam bija lielākais piegādātājs, neskatoties uz 65% samazinājumu tās ieroču piegādē kopš 1998. gada. Krievija šajā laika posmā bija otrais lielākais piegādātājs. Krievijai par 24% palielinot darījumus ar ieročiem laika posmā no 2000. līdz 2001. gadam, tā 2001. gadā kļuva par lielāko piegādātāju (Avots: *SIPRI Yearbook* 2002).

Ķīna 2001. gadā pārlicināsi bija lielākā ieroču saņēmēja, piedzīvojot pieaugumu par 44% salīdzinājumā ar 2000. gadu. Indijas imports palielinājās par 50%, padarot to par trešo lielāko saņēmēju 2001. gadā. Citi lielākie saņēmēji laika posmā no 1997. līdz 2001. gadam bija Saūda Arābija, Taivāna un Turcija (*SIPRI Yearbook* 2002).

79. aile

Tirdzniecības ar kājnieku ieročiem provizoriskie skaitļi

“Lai gan kājnieku ieroču ražošanas apjoms šobrīd ir mazāks kā tas bija pēdējos Aukstā kara gados, joprojām katru gadu saražo miljoniem šo ieroču (..). Pamatojoties uz aprēķiniem (..), ikgadējās ieroču un municijas ražošanas kopējā vērtība 2000. gadā bija vismaz 4 miljardi ASV dolāru. Daudzuma ziņā tiek lēsts, ka 2000. gadā ir ticis saražots apmēram 4,3 miljoni jaunu kājnieku ieroču, (..) kas ir par 30 procentiem mazāk [salīdzinājumā ar vidējo gada apjomu Aukstā kara laikā].

Lai gan pieprasījums pēc kājnieku ieročiem krītas (..), šķiet, ka tirgus piegādātāju puse paplašinās (..). Kompāniju skaits mazāk nekā divdesmit gadu laikā ir pieaudzis vairāk nekā trīs reizes (no 1960. līdz 1980. gadam) līdz apmēram 600 šobrīd.

(...) Tas, ka kājnieku ieroču ražotāju kompāniju un valstu skaits palielinās un tās ir gatavas pārdot visiem un par jebkādu cenu, nozīmē, ka mūsdienās autoritārām valdībām, nevalstiskiem operatoriem, teroristiem un noziedzniekiem ir vieglāk iegūt ieročus, kas ir jaunāki, sarežģītāki un nāvējošāki nekā jebkad agrāk. Vajadzība pēc valdību kontroles pār kājnieku ieroču ražošanu ir kļuvusi par neatliekamu starptautiskās drošības jautājumu.”

Avots: Small Arms Survey 2001, Oxford University Press.

80. aile

ANO rīcības programma pret nelikumīgu tirdzniecību ar kājnieku un vieglajiem ieročiem: galvenie punkti deputātiem

“Lai novērstu, apkarotu un likvidētu nelikumīgu tirdzniecību ar kājnieku un vieglajiem ieročiem, valstis, kas piedalījās ANO Konferencē par nelikumīgas tirdzniecības ar kājnieku un vieglajiem ieročiem visiem aspektiem (Ņujorka, 2001. gada jūlijs), uzņemas dažādas politiskas saistības valsts, reģionālā un pasaules līmenī. Tās cita starpā apņēmas

valsts līmenī

- ▶ ieviest, ja tādu vēl nav, piemērotus normatīvos aktus un administratīvās procedūras, lai veiktu efektīvu kontroli pār kājnieku un vieglo ieroču ražošanu savā jurisdikcijā, kā arī pār šo ieroču eksportu, importu, tranzītu un tālāk nodošanu,
- ▶ noteikt grupas un privātpersonas, kuras ir iesaistījušās nelikumīgu kājnieku un vieglo ieroču nelegālā ražošanā, tirdzniecībā, uzkrāšanā, nodošanā, glabāšanā, kā arī finansējuma nodrošināšanā to iegādei, un pret šīm grupām vai privātpersonām veikt pasākumus saskaņā ar valsts likumdošanu;
- ▶ nodrošināt, lai licencētie ražotāji veiktu katru kājnieku un vieglā ieroča atbilstīgu un uzticamu marķēšanu, kas ir neatņemama ražošanas procesa sastāvdaļa;

⇒

- ▶ cik vien ilgi iespējams nodrošināt ražošanas, uzglabāšanas un nodošanas visaptverošu un precīzu reģistrēšanu to jurisdikcijā esošajiem kājnieku un vieglajiem ieročiem;
- ▶ nodrošināt atbildību par visiem kājnieku un vieglajiem ieročiem, kas pieder valstij un ko tā izdod, kā arī efektīvus pasākumus šo ieroču izsekošanai;
- ▶ izveidot un īstenot piemērotus likumus, noteikumus un administratīvās procedūras, lai nodrošinātu efektīvu kontroli pār kājnieku un vieglo ieroču eksportu un tranzītu, ietverot apliecinātu īpašās izmantošanas sertifikātu izmantošanu;
- ▶ neskarot valstu tiesības reeksportēt kājnieku un vieglos ieročus, ko tās iepriekš importējušas, pielikt visas pūles, lai pirms šo ieroču nodošanas tālāk paziņotu sākotnējai eksportēšanas valstij saskaņā ar divpusējiem nolīgumiem;
- ▶ izstrādāt piemērotus valsts tiesību aktus vai administratīvās procedūras, kas regulē to personu darbību, kuras nodarbojas ar starpniecības pakalpojumu sniegšanu kājnieku un vieglo ieroču jomā;
- ▶ veikt piemērotus pasākumus pret darbībām, ar ko pārkāpj ANO Drošības padomes ieroču embargo;
- ▶ nodrošināt, lai konfiscēti, pārtverti vai savākti kājnieku un vieglie ieroči tiktu iznīcināti;
- ▶ nodrošināt, lai bruņotie spēki, policija un citas struktūras, kam atļauts glabāt kājnieku un vieglos ieročus, izveidotu pienācīgus un sīki izstrādātus standartus un procedūras attiecībā uz savu šo ieroču krājumu apsaimniekošanu un drošību;
- ▶ ja iespējams, izstrādāt un īstenot efektīvas atbruņošanās, demobilizācijas un reintegrācijas programmas;
- ▶ pievērsties bruņota konflikta skarto bērnu īpašajām vajadzībām (...).”

Avots: ANO Atbruņošanās lietu departamenta tīmekļa vietne, 2002
<http://www.un.org/Depts/dda>

Ieroču eksporta kontroles procedūru caurskatāmības un atbildības jautājums, ko vēl saasināja minētā notikumu attīstība pēc Aukstā kara beigām, ir kļuvis par plašas apspriešanas avotu daudzās valstīs saistībā ar to, ko parlamenti varētu darīt un ko tiem vajadzētu darīt šajā jomā.

81. ailē ir ES dalībvalstu veikto pasākumu piemēri. Pieaugoša apziņa par caurskatāmības un atbildības nozīmi ir ievērojami uzlabojusi parlamentāro uzraudzību pār ieroču eksportu šajās valstīs, tomēr daudzās valstīs tā joprojām ir tālu no pilnības.

81. aile

Parlamenta loma ieroču eksporta kontrolē: caurskatāmība un atbildība ES valstīs

Austrija: Austrijas likumos nav nekādu noteikumu par informācijas izpaušanu deputātiem.

Beļģija: 1991. gadā pieņemtais likums liek valdībai ik gadu ziņot parlamentam par darījumiem ar ieročiem. Likumā nav paredzēta pārbaude attiecībā uz to, kas saņem ieroču eksporta licenci un uz kuriem tos eksportē. Tas ir būtisks faktors, jo eksports nedrīkst būt pretrunā ar ES Rīcības kodeksu.

Dānija: nav nekādu noteikumu par parlamenta debatēm par ieroču eksportu vai kādu instrumentu demokrātiskai uzraudzībai šajā jomā. Tomēr pēc aizvien pieaugoša sabiedrības spiediena tieslietu ministrs gatavojas izplatīt sākotnējo ziņojumu par ieroču eksportu, kurā būs ietverta eksporta kontrole, eksporta vērtība un galamērķa valsts.

Somija: līdz šim Aizsardzības ministrija ir publicējusi divus gada ziņojumus par aizsardzības materiālu eksportu saskaņā ar ES Rīcības kodeksu. Ziņojumi ir pietiekami visaptveroši, lai nodrošinātu caurskatāmību. Tomēr trūkst darījumu ar ieročiem regulāras apspriešanas parlamentā.

Francija: Francijas parlaments ir iesniedzis vairāk un vairāk pieprasījumu valdībai izskaidrot tās gada ziņojumu un tajā sniegt sīkākas ziņas, piemēram, ietverot informāciju par kājnieku ieročiem, policijas un drošības aprīkojumu, divējāda lietojuma aprīkojumu un visu militāro sadarbību. Turklāt parlamentā jābūt vairāk debašu par ziņojumu.

Vācija: pirmais ziņojums par ieroču eksportu tika publicēts 2000. gadā. Paredzams, ka nākamā ziņojuma izpētē tiks iesaistītas šādas parlamentārās komitejas: Aizsardzības, Ārlietu, Tirdzniecības un, iespējams, Cilvēktiesību komiteja. Parlamenta loma aprobežosies ar valdības eksporta retrospektīvu izskatīšanu.

Griekija: nav nekādu ziņošanas mehānismu, kas sniegtu parlamentam un sabiedrībai informāciju par ieroču eksporta atļaujām. Vienīgā oficiālā informācija ir tā, kas sniegta ANO konvencionālo ieroču reģistrā.

Īrija: Īrijas likumos nav nekādu noteikumu, kas liktu valdībai publicēt ziņojumus par eksportu, kas saistīts ar ieročiem. Tomēr pēc ES Rīcības kodeksa pieņemšanas Ārlietu departaments līdz 2002. gadam ir publicējis divus gada ziņojumus. Parlamentā attīstās prakse, ka deputāti uzdod ministriem jautājumus par eksporta licencēm.

Itālija: valdībai jāziņo parlamentam par atļaujām un piegādēm, kas saistās ar aizsardzības aprīkojuma importu, eksportu un tranzītu. Tas ir noteikts 1990. gada likumā, kurā paredzēts detalizēts ziņojums. Tomēr parlamentam nav nekādas formālas lomas eksporta pārbaudē.

Luksemburga: nav ne nozīmīgas ieroču ražošanas, ne arī atskaites sistēmas.

Nīderlande: pirmais visaptverošais ziņojums par ieroču eksportu tika publicēts 1998. gada oktobrī. Nīderlandes ieroču eksporta sistēmā pastāv neformālas iepriekšējas

⇒

parlamenta izpētes elements: valdība konfidenciali informē parlamentāro Aizsardzības komiteju par visu pārpalikumu krājumu pārdošanu.

Portugāle: pirms pirmā ziņojuma publicēšanas 1998. gadā nebija nekādu noteikumu parlamenta pārbaudēm attiecībā uz ieroču eksporta licencēšanas lēmumiem. Nav nekādu noteikumu arī attiecībā uz parlamenta apspriešanu. Deputāti par ieroču eksporta licencēm var uzdot jautājumus jau pēc notikušā.

Spānija: Kopš 1998. gada ir izplatīts viens ziņojums. Ieroču eksporta iepriekšējās pārbaudes nav. Ir iesaistīta tikai parlamentārā Valsts noslēpumu komiteja. Debates parlamentā pieaug.

Zviedrija: pirmais ziņojums tika publicēts 1984. gadā, kad parlaments izveidoja Padomdevēju komiteju militārā aprikojuma eksporta jautājumos kā paraugu citām Eiropas valstīm. Parlaments ziņojumu apspriež reizi gadā.

Apvienotā Karaliste: britu ziņošanas sistēma ir viscaurskatāmākā. Kopš pirmā ziņojuma publicēšanas 1999. gadā Aizsardzības, Ārlietu, Starptautiskās attīstības un Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas ir izveidojušas kopīgu komiteju. Šī kopīgā komiteja ziņo Apakšnamam un tai ir uzticēta eksporta pārbaude.

Avots: 2002, www.saferworld.co.uk

Speciālās zināšanas parlamentā

Kā jau minēts iepriekš, speciālās zināšanas parlamentā ir galvenais, lai nodrošinātu, ka parlaments veic pienācīgu uzraudzību pār ieroču tirdzniecību un darījumiem ar tiem. Profesionālu iemaņu trūkums ir viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ lēmumu pieņemšanu aplāj konfidencialitātes plīvurs. Būtiski svarīga ir deputātu, īpaši to, kuri darbojas kompetentajās parlamentārajās komitejās, apmācība. Tāpat parlamenta personāla apmācība tādos jautājumos kā ieroču tirdzniecība, iegādes kompensācijas, operatīvā izmeklēšana, materiālu apsaimniekošana, aprikojuma izmaksu un inventāra kontrole palīdz veidot ekspertu kopumu, kuri ir kompetenti atbildēt uz parlamentāro Aizsardzības komiteju jautājumiem. Turklāt informācijas datu bāžu veidošana par dažādiem lēmumu pieņemšanas aspektiem drošības nozarē ļautu parlamentārajām Aizsardzības komitejām pieprasīt attiecīgo informāciju no izpildvaras un bruņotajiem spēkiem lēmumu pārraudzībai un pārskatīšanai.

Ko Jūs varat darīt kā deputāts

Ieroču tirdzniecības uzraudzība

- ▶ Rikožieties, lai starptautiskās ieroču tirdzniecības kontrole būtu parlamenta darba kārtības augšgalā.

- ▶ Sekmējiet 80. ailē ar nosaukumu “ANO rīcības programma pret nelikumīgu tirdzniecību ar kājnieku un vieglajiem ieročiem: galvenie punkti deputātiem” norādīto ieteikumu īstenošanu.
- ▶ Aiciniet savu valsti pastāvīgi ievērot
 - ANO konvencionālo ieroču reģistra ziņošanas prasības;
 - ANO standartizētos instrumentus ziņošanai par militārajiem izdevumiem;
 - attiecīgos reģionālos līgumus par konvencionālajiem ieročiem.

Valsts ieroču tirdzniecības politika

- ▶ Nodrošiniet atjauninātu valsts ieroču tirdzniecības politiku un pārliecinieties, vai tā ir tikusi pienācīgi iesniegta parlamentam apstiprināšanai.
- ▶ Pārliecinieties, ka ir spēkā mehānisms, kas liek valdībai iesniegt parlamentam ziņojumus par ieroču tirdzniecības jautājumiem.

Ieroču embargo

- ▶ Pārliecinieties, ka parlamentā tiek apspriesti jautājumi attiecībā uz embargo saistībā ar to piemērotību, konkrētajām modalitātēm un ietekmi.
- ▶ Sekmējiet diskusijas parlamentā par “gudrajām sankcijām”, īpaši ievērojot 77. ailē norādītos punktus.
- ▶ Aktīvi darbojieties, lai Jūsu valdība ievērotu ieroču embargo, un nodrošiniet kompensācijas un sankcijas ieroču embargo pārkāpumu gadījumos.

Ieroču pārpalikumi

- ▶ Aktīvi darbojieties, lai parlaments vai tā kompetentās komitejas, tostarp muitas jautājumu komiteja pievērstu īpašu uzmanību ieroču pārpalikuma jautājumam, un veiciet pasākumus, lai novērstu un kontrolētu:
 - ieroču pārpalikumu pārvešanu no Jūsu valsts vai caur to;
 - iegādes no ieroču pārpalikumiem.
- ▶ Aktīvi darbojieties, lai Jūsu valsts sekmētu šādu ieroču pārpalikumu uzskaiti un to iznīcināšanu.
- ▶ Tāpat strādājiet, lai Jūsu valsts veiktu pasākumus, lai noteiktu tās kompānijas, kuras ir iesaistītas šo pārpalikumu nodošanā, un kontrolētu to darbību.

Kājnieku ieroči

- ▶ Nodrošiniet, lai parlaments vai tā attiecīgā komiteja katru gadu saņemtu sīku informāciju par valsts kājnieku ieroču ražošanu un pārdošanu. Pieprasiet, lai gada ziņojumā būtu sīki izstrādāta informācija par iesaistīto kompāniju darbību.
- ▶ Nodrošiniet, lai valsts saražoto kājnieku ieroču pārdošana būtu pakļauta stingriem kritērijiem, kas norādīti šajā nodaļā.

Kas ir Starpparlamentu savienība?

Starpparlamentu savienība tika izveidota 1889. gadā, un tā ir suverēnu valstu parlamentu starptautiska organizācija. Tās jaunais novērotāja statuss Apvienoto Nāciju Organizācijā apzīmē pēdējo soli tās centienos ienest parlamentāro dimensiju starptautiskajā arēnā un likt uzklaut tautu ievēlēto pārstāvju balsi starptautiskajos sarunu procesos.

2003. gada janvārī Starpparlamentu savienības locekļi bija 144 valstu parlamenti. Organizācija kā parlamentārā dialoga un rīcības centrs pulcina kopā parlamentus, lai

- ▶ izskatītu starptautiskas intereses jautājumus,
- ▶ sekmētu deputātu cilvēktiesību aizstāvību un veicināšanu,
- ▶ palīdzētu apvienot pārstāvju institūcijas visā pasaulē.

Starpparlamentu savienības darba kārtības virsotnē allaž bijuši miera un drošības jautājumi. Daudzos gadījumos tā ir pieņēmusi pasākumus drošības jautājumos, tostarp attiecībā uz atbrūnošanos, embargo un starptautiskajām sankcijām, Starptautisko krimināltiesu un terorismu. 1994. gadā tā izveidoja īpašu komiteju, lai veicinātu starptautisko humanitāro tiesību aktu ievērošanu. Sadarbībā ar Starptautisko Sarkanā krusta komiteju šī komiteja 1999. gadā publicēja rokasgrāmatu deputātiem par starptautisko humanitāro tiesību aktu ievērošanu.

Starpparlamentu savienība vienmēr ir bijusi ieinteresēta spriedzes novēršanā politiskajās sarunās. Tās sanāksmes nodrošina dialoga iespēju, lai mazinātu spriedzi un veidotu uzticību. Organizācijai ir arī parlamentārā komiteja, lai palīdzētu sekmēt apmierinošu risinājumu Tuvajos Austrumos, un koordinatore grupa, lai sekmētu dialogu starp politisko partiju pārstāvjiem abās Kipras daļās. Starpparlamentu savienībai ir arī īpašs mehānisms, lai sekmētu drošību un sadarbību Vidusjūras reģionā.

IPU Headquarters

Inter-Parliamentary Union
Chemin du Pommier 5
Case Postale 330
CH-1218 Grand Saconnex, Geneva
Switzerland
Tāl.: 41 2291941 50
Fakss: 41 22 9919 41 60
E-pasts: postbox@mail.ipu.org
Interneta adrese: www.ipu.org

Office of the Permanent Observer of the IPU to the UN

Inter-Parliamentary Union
220 East 42nd Street
Suite 3102
New York, N.Y. 10017
USA
Tāl.: (212)5575880
Fakss: (212) 557 39 54
E-pasts: ny-office@mail.ipu.org

Ženēvas Centrs demokrātiskai kontrolei pār bruņotajiem spēkiem (*DCAF*)

Neskatoties uz iepriekšējos desmit gados sasniegto, daudzām valstīm joprojām lielas problēmas sagādā demokrātisku civilmilitāro attiecību pārveidošana un vadība. Tas īpaši attiecas uz valstīm, kurās notiek pārejas process uz demokrātiju, kara izpostītām un pēckonflikta sabiedrībām. Bruņotie un paramilitārie spēki, kā arī policija, robežsardze un citas ar drošību saistītas struktūras joprojām paliek nozīmīgi elementi daudzās valstīs. Ļoti bieži tie darbojas kā "valsts valsti", uzliekot lielu slogu nelieliem resursiem, kavējot demokratizācijas procesus un palielinot iekšēju un starptautisku konfliktu iespējamību. Tādēļ ir vispārēji pieņemts, ka demokrātiska un civila kontrole pār šādām spēku struktūrām ir būtiski svarīgs instruments, lai novērstu konfliktus, veicinātu mieru un demokrātiju un nodrošinātu noturīgu sociāli ekonomisko attīstību.

Demokrātiskas un civilas kontroles pār spēku struktūrām stiprināšana ir kļuvusi par nozīmīgu jautājumu starptautiskās sabiedrības dienaskārtībā. Kā praktisku ieguldījumu šajā vispārējā un pozitīvajā tendencē 2000. gada oktobrī Šveices valdība izveidoja Ženēvas Centru demokrātiskai kontrolei pār bruņotajiem spēkiem (*DCAF*), kas bija Federālā aizsardzības, civilās aizsardzības un sporta departamenta un Federālā ārlietu departamenta kopīga iniciatīva.

Pamatuzdevums

Centrs veicina un atbalsta valstu un nevalstisku struktūru centienus stiprināt demokrātisko un civilo kontroli pār bruņotajiem un drošības spēkiem, kā arī veicina starptautisko sadarbību šajā jomā, sākotnēji pievēršoties Eiroatlantiskajam reģionam.

Lai īstenotu šos mērķus, centrs

- ▶ savāc informāciju, veic pētījumus un iesaistās sadarbības veidošanas pasākumos, lai identificētu problēmas, noteiktu pieredzi un ieteiktu vislabāko praksi attiecībā uz demokrātisko kontroli pār bruņotajiem spēkiem un civilmilitārajās attiecībās;
- ▶ sniedz savas speciālās zināšanas un atbalstu visām ieinteresētajām pusēm, īpaši valdībām, parlamentiem, militārajām iestādēm, starptautiskajām organizācijām, nevalstiskajām organizācijām, akadēmiskajām aprindām.

DCAF strādā ciešā sadarbībā ar valstu iestādēm, starptautiskajām un nevalstiskajām organizācijām, akadēmiskajām iestādēm un atsevišķiem ekspertiem. Savā operatīvajā un analītiskajā darbā centram ir 42 valdību, kuras tiek pārstāvētas tā Dibināšanas padomē, kā arī Starptautiskās Padomdevēju padomes ar apmēram 50 pazīstamiem ekspertiem, ideju laboratorijas un darba grupu atbalsts. Centrs ir izveidojis partnerības vai noslēdzis sadarbības vienošanās ar vairākiem pētniecības institūtiem un starptautiskajām organizācijām un starpparlamentu asamblejām.

Darba programma

Lai centrs varētu pamatīgi pievērsties konkrētiem jautājumiem attiecībā uz demokrātisko kontroli pār bruņotajiem spēkiem, tas ir izveidojis vai pašlaik izveido 12 specifiskas darba grupas, kas strādā pie šādiem jautājumiem: drošības nozares reforma; parlamentārā uzraudzība pār bruņotajiem spēkiem; bruņoto spēku demokrātiskās kontroles tiesiskie aspekti; caurskatāmības veidošana aizsardzības budžetu

izstrādē un iegādē; civilie eksperti valsts drošības politikā; demokrātiskā kontrole pār policiju un citiem nemilitāriem drošības spēkiem; civilmilitārās attiecības konversijā un spēku samazināšanā; bruņotie spēki un sabiedrība; civilās sabiedrības veidošana; civilmilitārās attiecības pēckonflikta situācijās; veiksmes vai neveiksmes kritēriji demokrātiskajā kontrolē pār bruņotajiem spēkiem; civilmilitārās attiecības Āfrikas kontekstā. Darba grupu plānošana, vadība un koordinācija ir apvienota centra ideju laboratorijā.

DCAF sniedz savas speciālās zināšanas divpusējā un daudzpusējā līmenī, kā arī pievēršas sabiedrības interesēm. Dienvidaustrumeiropā un Austrumeiropā pašlaik tiek īstenoti vairāki divpusēji projekti drošības nozares reformā un parlamentārajā kontrolē pār bruņotajiem spēkiem. Daudzpusējā līmenī centrs isteno vairākus projektus Dienvidaustrumeiropas Stabilitātes pakta un EDSO kontekstā. Centrs regulāri sagatavo publikācijas, organizē konferences, seminārus un citus pasākumus. Tas izmanto informācijas tehnoloģijas, tostarp savu tīmekļa vietni (<http://www.dcaf.ch>), lai sasniegtu gan mērķauditorijas, gan sabiedrību kopumā.

Organizācija un budžets

DCAF saskaņā ar Šveices likumiem ir starptautisks fonds. Centra Dibināšanas padomē ir pārstāvētas 42 valdības*. Starptautiskā padomdevēju padome sastāv no pasaules vadošajiem ekspertiem aizsardzības un drošības jautājumos, kuri konsultē centra direktoru par tā vispārējo stratēģiju. *DCAF* darbojas apmēram 40 dažādu tautību speciālisti, kas strādā četros departamentos: ideju laboratorija, kontaktu programmas, informācijas resursi un administrācija.

Šveices Federālais aizsardzības, civilās aizsardzības un sporta departaments finansē lielāko daļu no *DCAF* budžeta, kas 2002. gadā bija astoņi miljoni Šveices franku. Vēl viens nozīmīgs atbalstītājs ir Šveices Federālais ārlietu departaments. Dažas *DCAF* Dibināšanas padomes dalībvalstis atbalsta centru, nosūtot darbā personālu vai sekmeļot konkrētas centra darbības.

Saziņas iespējas:

Papildu informācijas saņemšanai, lūdzu, sazinieties ar mums:

Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)

Rue de Chantepoulet 11, P.O.Box 1360, CH-1211 Geneva 1, Switzerland

Tālr.: 41 (22) 741-7700; Fakss: +41 (22) 741-7705;

E-pasts: info@dcaf.ch Interneta adrese: www.dcaf.ch

* Albānija, Amerikas Savienotās Valstis, Apvienotā Karaliste, Armēnija, Austrija, Azerbaidžāna, Baltkrievija, bijusī Dienvidslāvijas Republika, Makedonija, Bosnija un Hercegovina, Bulgārija, Čehijas Republika, Dānija, Dienvidāfrika, Francija, Gruzija, Grieķija, Horvātija, Igaunija, Itālija, Īrija, Kotdivuāra, Krievijas Federācija, Latvija, Lietuva, Moldāvija, Nigērija, Nīderlande, Norveģija, Polija, Portugāle, Rumānija, Serbija un Melnkalne, Slovākijas Republika, Slovēnija, Somija, Spānija, Šveice, Ukraina, Ungārija, Vācija, Zviedrija un Ženēvas kantons.